

~~~~~  
**TRENUTAK KAD JE MENI POČEO MIR**  
~~~~~

**TRENUTAK
KAD JE
MENI
POČEO MIR**

priredili: Vladimir Arsenić i Ana Pejović

Committed
to Peace
2023

Ana Pejović i Vladimir Arsenić

7 UVOD

Dušan Blagojević

11 RNK

Ivana Bulatović

19 NAZARENKA

Velibor Čolić

27 RAILROAD BLUES

Tatjana Gromača

35 PISMO PRIJATELU NA CIRIŠKO JEZERO

Almir Imširević

45 PANCIRNA BIBLIOTEKA

Nikola Madžirov

53 POVRTAK MIRNE PTICE

Đorđe Majstorović

59 PROLEĆE U ULICI 7. JULIA

Boris Mandić

67 MIRJE

Senka Marić

73 TRENUTAK KAD JE POČEO MIR

Božidar Milovac

81 TRENUTAK KAD JE MENI POČEO MIR

Miloš Mitrović

87 ZDENKA SE VRATILA

Andrej Nikolaidis

95 TRENUTAK KAD JE MENI POČEO MIR

Nikola Nikolić

101 LEGENDA O ULJEZU

Damir Ovčina

109 NEKO KOD BORA

Jelisaveta Perišić

129 AHIL

Robert Perišić

135 NISAM PRESTAO PITI, ALI SAM IZGUBIO NADU

Marija Ratković

145 BRŠLJAN GEL

Arber Seljmani

151 MIR JE PORODICA S PUNO ČLANOVA

Nataša Skazlić

159 CRVENI SHINKANSEN

Svetlana Slapšak

165 PREVARA MIR

Aida Šećić Nezirević

173 S DRUGE STRANE RIJEKE

Tea Tulić

179 TAMARIS

Goran Vojnović

187 DESET NAS JE PUTOVALO VOZOM U LJUBLJANU

Miloš Živanović

195 I ODMAH JE NOĆ

207 BIOGRAFIJE AUTORA

UVOD

Ana Pejović i Vladimir Arsenić

Prošle, 2022. godine, isti uredničko-izdavački tim pozvao je petnaest spisateljica i pisaca i organizovao konkurs da bi došao do još dvanaest priča na temu *Trenutak kad je meni počeo rat*. O većini velikih istorijskih događaja nedostaje usmena istorija, ono čega se pojedinac seća i to izgovara/zapisuje. Za ljudе rođene na teritoriji bivše Jugoslavije tokom poslednjih sedamdesetak godina, raspad te iste zemlje i krvavi rat jesu ozbiljna lična i kolektivna trauma i bilo je važno dobiti zapise sećanja, bilo ličnih, bilo preuzetih i fikcionalizovanih. Tako je nastala knjiga *Trenutak kad je meni počeo rat* koja je naišla na odličan prijem, dva tiraža su štampana, promovisana je širom bivše Jugoslavije, a promocije su bile dupke pune i svaka je postigla cilj – diskusiju, raspravu i, ako smemo tako da kažemo, grupnu terapijsku seansu.

Ove godine tema je mir i zbirka nosi naziv *Trenutak kad je meni počeo mir*. Ispostavile su se dve važne stvari: najpre, mir očigledno nije počeo ili je on samo tlapnja o kojoj većina junakinja i junaka ovih priča tek sanja; mnogo je teže pisati o miru. Rat je bio opipljiv i stvaran. Ljudi nekako, poučeni iskustvom koje su preživeli, kao da ne veruju u mir, kao da su oprezni kad bi trebalo da budu opušteni i spokojni. Naravno,

s mirom na ovim prostorima nije došlo ništa posebno lepo – shvatili smo da smo uhvaćeni u ralje surovog, neoliberalnog kapitalizma koji ni najmanje ne haje za nas. Povrh toga, mir je možda stigao na postjugoslovenski prostor, u smislu da je ubijanje prestalo, ali neki drugi svetski i evropski prostori su u pravom ratu. Ratu koji preti ne samo povratkom na naše prostore nego i da bi mogao biti poslednji kojem ćemo svedočiti, odnosno da će neko pritisnuti crveno dugme, izazvati lančanu reakciju i učiniti da čovečanstvo kakvo danas poznajemo više ne postoji. Nije da je vredno čuvanja, ali to sad nije tema.

Kao i u prethodnoj antologiji pokušali smo da reprezentujemo sve države naslednice i „glavne“ jezike, kako pesma kaže od Vardara pa do Triglava. Čini nam se da smo uspeli da dobijemo zanimljive i dragocene odgovore na temu trenutka kada je nekom počeo mir. Od onih koji u sebi nose tragove humora i cinizma, do onih koji su zapravo eseistički zapisi o mogućnosti i potrebi za mirom, kako spoljašnjim, tako i unutrašnjim. Ono što smo svakako naučili, a što će se pokazati čitanjem knjige koja je pred vama, jeste da se do mira teško dolazi i da bi ga valjalo čuvati. Jer mir zaista nema cenu.

Konkurs za kratku priču na temu *Trenutak kad je meni počeo mir* pokazao je koliko je teško pisati o ovoj temi. Nai-me, odziv je bio dvostruko manji u odnosu na prošlu godinu. U teoriji književnosti poznato je da je mnogo lakše pisati o bolu i patnji, nego o sreći i veselju. Bol i patnja su stvarni a sreća teško da može da traje. Ispostavilo se da je teorija u pravu. Ipak, priče su stizale iz svih delova sveta na kojima žive ljudi koji govore bhsc jezikom jer svako ima svoju verziju

mira, kao i svoju verziju rata. Nama je bitno da ih sve čujemo. Okolnosti nam, nažalost, nisu dozvolile da ih sve objavimo.

Želeli bismo da se zahvalimo najpre Nataši Govedarici, Slavenu Raškoviću i forumZFD-u koji su nam omogućili da uradimo ovaj važan posao, zatim svim autorkama i autorima bez čijih priča ove knjige ne bi bilo, svim učesnicama i učesnicima Književnog konkursa koji su ovaj posao učinili odgovornim i zanimljivim, Lamiji Begagić i Olji Runjić koje su uz Vladimira Asenića, izabrale devet priča pristiglih pod šifrom, Oliveri Batajić Sretenović, našoj sjajnoj dizajnerki, Biljani Tasković, lektorki i ostatku tima s kojim je saradnja bila besprekorna. Sve greške koje su se potkrale isključivo su naši propusti.

U Beogradu, 16.4.2023.

RNK

Dušan Blagojević

Jedan klima-uređaj je dovoljno rashlađivao mali atrijum, ali je zbog tišine i taj zvuk bio dovoljno iritantan. Anto nije, uposlenik auto-diler kompanije iz Beograda, prihvatio se na recepciji pre dva časa uveren da će odmah zaspati posle duge vožnje sa severa Holandije. Navigacija ga je vodila preko Nemačke, Austrije, Italije... kada je umor zagospodario koncentracijom. Ne bi bio prvi put da se odmori nekoliko sati u automobilu, posebno što je sada dovozio prostran model sa fleksibilnim sedištima, međutim, pojавa motela koji je izronio iz živopisne okoline blizu granice Slovenije i Hrvatske, delovala je kao prst sudbine. Espresso u baru bio je bljutav, ali je kofein zamaskirao iscrpljenost. Umesto umora dominirala je dosada.

– Ima li neka knjiga, novine, časopis? – pitao je zadremalog recepcionera.

– Nou – razumeo je srpski, ali je odgovorio na engleskom.

Na drugoj strani hola nalazio se televizor. Prizor sa fudbalskog terena je Antu podsetio na neostvaren san da ga gledaju na malom ekranu dok igra, a da kroz Evropu putuje menjajući klubove. Redukovao je vremenom san na navijačke avanture, ali ni to nije postigao.

Jedno od nekoliko mesta ispred televizora već je bilo zauzeto. Mladić sličnih godina gledao je u svoj telefon, ne iskazujući mnogo interesovanja za meč. Iako je bilo veče, još je iznad čela držao naočare za sunce.

– Ko igra? – pitao je Antonije tokom reklama, pre nego što je utakmica počela.

– *Split-Fulam* – odgovorio je bez mnogo želje, ostajući pri svojoj aktivnosti.

Za Tonija je bilo olakšanje što će imati sagovornika kojeg razume i koji će njega razumeti bez prevoda.

– Aha... odakle si, nisi odavde?

Dok se slika na ekranu vratila stadionu, nevoljno je drugi podigao pogled čoveka željnog više tištine nego razgovora.

– Iz Splita.

– Navijaš za svoje?

– Da je *Hajduk* bih, ovako mi isto – nevoljno, ali ipak kompletно je odgovarao sagovornik iz Dalmacije.

Beograđanin ga je za trenutak pogledao začuđeno, uveren da je *Split* u stvari *Hajduk*, ali je odlučio da prečuti. Komentator je govorio o Radničkom nogometnom klubu *Split*. Na terenu se nije događalo ništa značajno i Antoniju su ponovo misli lutele. Izgubio je nekadašnji žar za utakmicama. Kao i svaki poklonik igre u srednjim godinama, upoređivao je kvalitet nekada i sada, pokušavajući da ligaški locira RNK tih godina. Ovo je bio tim za koji je tek saznao. Sve vreme zenice su bile na utakmici, ali se veza između njih i svesti prekidala. Sused je jednak tra-gao za koncentracijom, ali je malo pratio, više gledao u telefon.

– A zašto ne za *Split*?

– Oni više pripadaju *Imotskom* nego *Splitu* sa ovima iz lože.

Čuo je, ali nije potpuno razumeo. Vrućina je osvajala prostor. Pozvao je pivo od pospanog recepcionera koji je u međuvremenu postao i konobar.

– Može piće? – bilo je jasno da je zvuk sa malog ekrana nedovoljan za Tonija.

– Hvala, ne triba – ponovo je samo na kratko pogledao ka sagovorniku.

Meč je tekao uz tišinu. Gledajući u grbove u uglu, uočavao je samo šahovnicu i to ga je nekako odbijalo, neki otpor u podsvesti se budio, a nije se baš mogao prikloniti Englezima, tu je već svest bila brana.

– Ne mogu ni za *Fulam* – kao da je rešio davno započetu dilemu – ja sam Toni – ustao je i pružio ruku. Ne baš sa radošću, ali ga je ispoštovao čovek koji je napokon dobio ime – Nikola. Komentator nije povisio nijednom ton, nije se događalo ništa važno.

– Da sam ispunio san, bio bih fudbaler – uz prvi gutljaj rekao je Toni nakon više minuta tištine.

Umesto u njega Nikola je pogledao ka parkingu gde je stajao skup četvorotočkaš.

– Tvoj? – prvi put da je Nikola postavio pitanje.

– Nije, ja ga samo dovozim i predajem gazdi – pojasnio je.

– Eto, voziš mašinu ka' da si nogometničar.

Izmamio je osmeh, ali i ostavio bez teksta Beograđanina. Život mu se činio kao karikatura najvećih želja. Putuje po naredbi, ne po slovu velikog ugovora, vozi, ali tuđe i gleda umesto da igra lopte.

Ostajući zagledan u gornji levi ugao, pažnju mu je privlačilo slovo R. Radnički, najčešće izgovorenog imena nekog kole-

tiva u njegovom domu. Jedine fudbalske pokušaje zabeležio je u novobeogradskom *Radničkom*, nije imao talenta, ali je zato pogled sa njegovog balkona direktno na teren postao skrovište misli. Naslonjen na ogradu lutao bi procenama u različitim situacijama, a to putovanje počinjalo je dok gleda u tom pravcu. Za druge bi bio pasionirani fanatik što gleda i trening. Uprkos još nekolicini karakterističnih objekata, uvek je objašnjavao da živi kod terena. Imao je sreću da mu je i prva ljubav živela blizu, te je kod igrališta ostajao džentlmen što prati damu, uz prvi poljubac baš kod biletarnice. Rođen je tu, a roditelji su se preselili nekoliko meseci pred rođenje, sa Crvenog krsta. Otac nije propustio nijednu utakmicu košarkaša. Pravio je večeru o svom trošku kada su postali prvaci. Radni vek proveo je u borbi da sastavi početak i kraj meseca, ali za *Radnički* je moralo da bude. Zauvek će biti uveren da se stari u majku zaljubio tek kada je saznao da je odradila dva treninga u Rukometnom klubu. Dovoljno je bilo da se neko zove *Radnički* i Draženu bi srce zaigralo. Lica ozarenog kao malo dete koje je dobilo igračku ušao je u stan kada je izabran za predsednika sindikata, verovao je da vodi organizaciju za prava radnika, tog čoveka je određivala etimologija. Majci je to sve bilo smešno, dok nije videla da Draža sinu Antoniju ne prašta što navija protiv takvog imena u jednoj utakmici.

– Zadržali su *Radnički* u imenu, nisu samo *Split* – konstatovao je u novom pokušaju dijaloga sa čutljivim sagovornikom.

– Bili 1912. *radnički*, sada ne. Nisan nikada kusao tu spiku, jednon san ih gleda', iša' san sa ekipom da navijamo za *Hajduk* u prijateljskoj.

– A jesu li ti poznati?

– Htio ili ne, moraju biti...

Udaraaaaac i pored gola... nehajno su obojica podigli pogled ka ekranu, shvativši da će trebati usporenim snimak za zadržavanje pažnje. Nikola je postao pričljiviji.

– Pradida moj, priča mi je stari, bija je doker. Pamti on svoga didu i veli da je imao toliko tvrde žuljeve da je na njih duvan mogao gasiti. Ima je snage jednom rukom zgnječiti orah. Balun mu je bija najveća radost, šoldi nije ima, nije ih ni iska, e on je osniva i volija ove tu – govorio je Nikola ukazujući na mali ekran. Odmicalo je prvo poluvreme bez prilika, uz jednu prečku Engleza koju su propustila bar dva gledaoca.

Dušan Duje Kovač, jedan je od radnika koji su kao rođendan slavili osnivanje *Anarha*, kako se prvo *Split* zvao. Nepismen, ali životno promućuran osetio je kao svoju priču o anarhizmu i težnji svake vlasti da podjarmi radnike. Nije voleo da čuje za careve, kraljeve, ministre. Kada je pozvan u rat 1914, pričao je Nikola, sve što je rekao bilo je: „Dosadno gospodi na dvoru pa zovu nas dvorske lude”.

– Bija je na poraženoj strani, ali se nikada nije tako oseća. Tvrđio je da je odslužio svoje i vratio se na isti posao. Zastava i ime države mu ništa nisu značili, bija je i osta doker. Ostala je u porodici njegova rečenica i kada su ubili Ferdinanda i posle Marseja: „Ža' mi čovika, nije mi ža' kralja”. Tija je biti mariner, ali nije, pa je sa njima samo piya i sluša priče. Volija je i *Hajduk*, slavio je kada je u Kraljevini postao prvak, ali se ljutio kada je neko podrazumevao da se mora u Splitu navijat samo za bile.

– Moj bi otac sada navijao za *Split* – potpuno je bio siguran Antonije – svaki radnički je voleo, za njega je to bilo više od

geografije, sporta, jezika, to je bilo ime – svaki radnički je jedna ideja.

- Pradida bi me verovatno udario što ne navijam, čuo sam da je mrzija i Engleze.
- Ne više od mog dede, za njega su bili oni dušmani što ruše njegov Beograd.

Dražen kao potomak Solunaca i branilaca Beograda čuvao je uspomenu na njih. Očeva prababa je u okupiranom Beogradu 1915. našla šajkaču za koju je tvrdila da je od sina koji je tu ostavio život i kao relikviju još je čuvaju u porodici. Po želji dede na kapu je prišivena kokarda, čuvao je nacionalno u sebi, ljubio internacionalno i sada se kao sreća činilo što je umro pred sam rat kada se kidalo ono što je u srcu čuvao. Možda bi ova šahovnica na grbu malo zasmetala, ne kao nacionalni simbol, već kvarilac onog R, ali Radnički i crveni dresovi bi bili jači.

Još je 0 : 0. Razgovor je tekao, ali su oči sve više bile usmerene ka utakmici, slušali su se, ne i gledali. Imali su crveni lepu akciju, no golman na mestu. Blago je spustio glavu u razočaranju Antonije, a perifernim vidom je spazio da Nikola preklapanjem usta pokazuje malo nezadovoljstvo.

- A za *Hajduk* navijaš od?
- Od kada je Šurjak zabio četiri u Beogradu – podsmeh se skriva u svakom kutku lica.
- Nisi se radovao više od mene – uzvratio je Nikola.
- Delova' si ka *grobar*.
- A ti kao *purger* – reči su prolazile kroz razvučene usne u osmeh.

Isticao je osamdeseti minut. Zatražio je Toni još jedno pivo. Iz istog položaja Nikola je dodao porudžbini veliko

točeno, podrazumevao se jedan račun, a onda zaokruživao porodičnu sagu.

– Dida je od oca nasledija samo alkohol. Moj pape, *Hajduk* je izjednačavao sa Dalmacijom, a nju sa nacijom.

Antonije je svašta na severu pevao. Samo zbog oca nije poneo šajkaču na *Marakanu*. Da li se bojao ili je poštovao poštenog zanesenjaka, zavideo mu je što je otišao dok su još ideali nešto vredeli.

Sa tribina se čulo *Užas je moja furka*, tiko su se obojica pridružila taktovima: na, na, na, na...

– Ostadoh željan Azre uživo – nije mogao da izdrži Beogradanin, cupkajući u ritmu.

– Imam svaki njihov album. Iša' san u Zagreb da ih slušam.

Gledali su na sat, osamdeset peti minut. Povremeni dijalog prekidali su šapati: *Daj mu, sam je...*

– Htio sam biti mariner, osta bez posla u marketu, sada radim na brodogradilištu, kao Duje moj...

Držao je ruke iza glave Antonije, nesvesno, kao njegov Draža u poslednjim minutima mečeva *Radničkog*. Polako mu je to dolazilo do svesti. RNK napada, Rebić šutira po zemlji u desni ugao. GOL!

TOOOOOO!!!! Bez zadrške, Nikola i Antonije su skočili sa fotelja, čestitali jedan drugom, kao da su i sami saigrači. Čaša o času, živelj. Kada su ponovo pogledali ka televizoru, igrači u crvenom okružili su arbitra, gol je poništen zbog igranja rukom... Ostalo je 0 : 0 do kraja.

NAZARENKA

Ivana Bulatović

Gospođa Ljubica je sinoć gledala film na televiziji, o crnkinji koju, uoči stotog rođendana, intervjuše mlada bela novinarka. Intervju treba da se prikaže baš za taj stoti rođendan, ali Apolo je sleteo na Mesec tih dana i urednik odbija da prikaže tu priču, jer ima važniju.

Gospođa Ljubica ima nekoliko televizora. U takozvanoj dnevnoj – iako su sve sobe u kući, zapravo, dnevne i u svakoj se nalaze slični šifonjeri, komode, regali i police – nalaze se dva televizora. Prkosni El Niš televizor je u dubini police, a ispred njega je tanki televizor, na kome je gledala film. Prkosni takođe radi, naglašava gospođa Ljubica. U drugoj sobi je palimpsest televizora. Noviji model televizora iz devedesetih kome ispod ekrana piše oznaka brenda JVS. Jasno Vidim Sliku, poručuje srpska proizvodnja iz vremena sankcija, a ispred njega je mali crno-beli televizor, portabl, ekrana veličine ajpeda, koji su pre nosili na vikendicu. Kad menja kanale na Jasno Vidim Sliku, onda kao da se zraci u boji probijaju i kroz portabl, pa se crno-bela slika čudno osvetli i požuti. Na vrhu šifonjera u spavaćoj čuči još jedan televizor. Taj je za delove.

Danas je dan za spremanje kuće, pa je došla Zora da pomogne. Htela bi da je pita je li i ona gledala onaj film o staroj crnkinji, ali ne kaže ništa.

„Kuća, to je jedna utopija!”, govori Zora naoružana krpama i kofom u kojoj je večno mutna voda, dok se probija kroz koridore između gusto nabijenog nameštaja. Zora svim rečima akcenat prebacuje na drugi ili još dalji slog, a ostatak reči skraćuje, pa zvuči kao da neprekidno peva. Utoplja, MetO-hija, komEdija. Zora je iz Metohije. Kad kaže utoplja, jasno je da je to nešto u čemu se utapaš i iz čega nikad nećeš isplivati, ali se, vala, nećeš ni predati pred prašinom, neredom, molj-cima i mačjom dlakom. Zorina svrha na ovom svetu jeste da sve ubeli.

Gospođa Ljubica ima tri mašine za veš. Jednoj radi grejač, ali ne radi centrifuga. Kad ta mašina izbací vodu, onda se veš prebacuje u drugu, čija centrifuga radi, ali ne i termostat.

„U trećoj perem mačke”, kaže gospođa Ljubica i pomen te sprave u sagovorniku izaziva nejasnu jezu. Jer šta bi moglo da radi u mašini u kojoj se Peru mačke, a još više, šta da ne radi. „Ta samo prima vodu”, šapče Zora svima koje zanima, ali ne smeju da pitaju. Zora se gadi mačaka, a gospođa Ljubica im je nesebično ustupila kuću.

U ovoj kući ništa se ne baca, to je jasno. To je gospođu Ljubicu naučila okupacija. *Ništa se ne sme bacati, jer uvek mogu da dođu Nemci.*

Gospođa Ljubica želi da ispriča Zori nešto važno, nešto o tome kako je sve bilo, kao da je Zora ona novinarka iz filma. „Neposredno pred rat, moji su uzeli kredit da kupe plac. Teča mi je radio u Narodnoj banci i rekao je: *Daj da ovaj papir*

zamenimo za srebrnjake, vidiš kako se vreme muti. I zame-nio je.”

Zora napada policu regala, na kojoj su fotografije, suvo cveće i zvonce od Vrbice i klima glavom.

Gospođa Ljubičin tata bio je prota Vaznesenske crkve. Zora to zna i opet klima glavom. „Šestog aprila 1941. bila je nedelja. Tata je služio liturgiju u crkvi, kad se oglasila sirena, pa su svi ušli u sklonište. Sklonište je bilo dobro, betonsko, samo je poklopac bio drveni. Granata je prošla kroz poklopac i eksplodirala u krcatom skloništu. Prava kasapnica.”

„Bože”, kaže Zora.

„Mi smo bili kod kuće i svi smo ušli u komšijin podrum.”

„Znam, bio je Uskrs, a Nemci su svejedno bombardovali.”

„Nije bio Uskrs, Zoro! Uskrs je bio kad su bombardovali save-znici.”

„Vidiš kako mi se to pomešalo. Uvek sam mislila, taman ljudi postili, pa se pričestili, a ono Nemci ne daju da se omrsiš.”

Gospođa Ljubica taman da joj nešto odbrusi, ali onda se seti.

„Tata je u crkvi poštovao vladiku, a u kući taštu. Baba mi je bila nazarenka, tako da se kod nas u kući nije postilo.”

„Nazarenka”, Zora se podboči u cirilično „φ” i „nazarenka” zvuči kao „kaluđerka”, iz pesme o Verki kaluđerki, „šta je to?”

„To su oni što ne poste”, kratko odgovara gospođa Ljubica i nastavlja. „Kad je tata poginuo, a mi sedeli kod komšije u podrumu, baba je navukla upalu pluća i umrla.”

„Baba nazarenka?”, uključuje se Zora, srećna što je zapam-tila novu reč.

„Da, nazarenka.” Gospođa Ljubica razvlači reč na slogove, akcenat tvrdo stavlja na početak, a do njega dužinu, kao da

kači reč na konopac za veš. Ali Zora je toliko zabavljena ovom novom rečju da ništa ne primećuje.

Zora sad nadire na ploču stola i briše je krpom u ritmu *Verke kaluđerke*. Kad bi joj pustili muziku zaigrala bi; čisteći i igrajući, očistila bi i kuću, i dvorište, i komšiluk... *Na-za-ren-ka, na-za-na-za-ren-ka*, i na stolu više nema ni mrve ni mrlje.

„I tako je mama”, nastavlja gospođa Ljubica, „početak okupacije dočekala bez muža i majke, sa dvoje male dece. Meni je bilo šest, a bratu tri godine. A nije znala da kuva.”

Zora se guši. Ovo neće na dobro. Svi će da pomru, misli, pa se onda seti:

„Srebrnjaci!”, i oči joj zasijaju.

„Da, da, srebrnjaci. To nas je spasilo. Pojeli smo taj plac za vreme okupacije.”

Zori lakne. Sad niko neće umreti od gladi, čak ni kad žena ostane sama sa decom, bez ikoga svoga, ne zna da kuva, a došli Nemci.

Ali to bi ipak valjalo ispitati.

„Nije, valjda, da baš ništa nije znala da skuva? Nešto je sigurno znala.”

„Ništa”, gotovo cikne gospođa Ljubica. „Apsolutno ništa. Pasulj nije znala da skuva.”

„Ni pasulj, pa to svako ume.” U Zori raste napetost kao kad čuješ neobičnu dijagnozu, pa ne smeš da pitaš doktora može li od toga da se živi.

„Ni pasulj, ni supu, ništa. Posle je naučila, ali kad je ona naučila da kuva pasulj, pasulja više nije bilo. Kuvala je pasulj bez pasulja.”

„Kakav je to pasulj?”, zaprepasti se Zora, a krpa joj visi u šaci kao kolovođina maramica.

„Staviš šaku pasulja u veliki lonac pun vode. Da se jede tri dana. Deca dobiju po dva-tri zrna, odrasli samo vodu. Eto takav.”

Zora se malo razočara, jer to nije ono što je očekivala. Mislila je da će to biti neki nazarenski recept, da se nešto baje, i da mora da bude mlad mesec, i piš od prvorodenog deteta, od čega pasulj preko noći nadođe, pa ujutru od jedne šake ima za ceo komšiluk. A ovo bi svako znao. Kad nema, onda sipaš više vode, a manje pasulja, možeš misliti. Tako će i ja, u penziju bez penzije. Zorine ispisnice polako odlaze u penziju, jedino ona ništa nije uplaćivala. Gasi tu ringlu svesti i više joj se ne vraća.

„A moja sestra”, kaže Zora, „ona strašno kuva. A tek što mesi. Svima za slave i rođendane mesi pogače i kiflice, po tome je poznata. Ja sam više za sređivanje kuće. Mene zovu kad treba da se čisti. A treća sestra, ona nije ni za šta.”

Gospođa Ljubica prečuti ovu podelu o korisnim ženama i ženama ni za šta. Htela bi da se vrati na važno.

„Ovo smo sve ostavili '44, kad smo bežali od bombardovanja.”

„A kad smo mi otišli s Metohije, isto smo ostavili kuću i sve u kući. I spavaću sobu od ružinog drveta.”

To znači da su i Zorini bili gospoda, a to što ona sada spremila po kućama, to je zato što tako voli. U svako čišćenje ulazi kao u lični obračun sa prljavštinom i neredom. Završila je školu za vaspitače, ali mrzi decu. Voli da čisti, to je ispunjava. „Išli smo peške, u koloni, prema Avali, da nađemo smeštaj u nekom selu.”

„A tamo u selu, je l' bilo nazarena?”

Gospođa Ljubica prečuti.

„Ja već devojčica, deset godina, a dobila dizenteriju. Svaki čas morala sam da idem u klozet. A klozeta nema. Onda tako, pored puta.”

„Šta ćeš”, kaže Zora. Misli, ih, da ti je tu bila baba nazarenka, ona bi te izlečila. Oni sigurno imaju jake trave i molitve.

„Bilo je neko mrazno proleće. Strašna hladnoća. Ispred nas je zmijao put. Čuo se neki zvuk, neko struganje, kao kad se slazu trupci. Pogledala sam kakvi su to trupci, a to su smrznuta tela grebala limene stranice kamiona u koji su ih ubacivali. Mama nam nije dala da gledamo, ali ja sam videla.

„Eheh”, otegne Zora ne znajući šta da kaže.

„Svaki put kad stavim cepanicu u vatru, ja se toga setim.”

Zora smatra da ovakva prisećanja nisu zdrava i da se rađaju iz teške besposlice, pa skreće temu.

„A kuća vam nije srušena u bombardovanju?”

„Ne”, odgovara gospođa Ljubica, „samo što više nije bila naša.”

„A je l' posle rata bilo nazarena?” Zora ne može da izdrži da ne pita. To izaziva buru. Gospođa Ljubica izuzetno pazi da Zori slučajno ne kaže „ti”, ali sada brana puca. „Slušaj, pokušavam život svoj da ti ispričam od početka, šta sam sve preživela, a ti samo nazareni, pa nazareni... Otkud ja znam je li bilo nazarena... I babu sam jedva zapamtila... Ova kuća nam je uzeta posle rata, živeli smo u njoj kao podstanari, u najmanjoj sobi. Tu gde sediš, tu je bio tuberkulozni partizan, što je pljuvao u kantu, pa nam mama nije dala da prolazimo kroz ovu sobu, nego smo u kuću uskakali kroz prozor one tamo

sobe, a ti samo – nazareni, te nazareni! Zašto nije važno ono što je važno, nego šta ti hoćeš da bude važno...?" Iz kutijice koja joj visi oko vrata uzima nitroglycerin. Ne primećuje da je i sama prebacila akcenat na „e" u „nazareni".

Zori je neprijatno. Sve ratne priče su iste i dosadne, a onda se pojavi nazarenka i postane zanimljivo. Htela bi nešto da dozna o nazarenima, ali evo, gospođa se uzrujala i sisa nitroglicerin. Znači, ne sme se ništa znati o nazarenima. Toliko su moćni. Ništa, onda. Kuva joj čaj od nane, prinosi.

Gospodji Ljubici se čini da joj je na grudi legao pun šifonjer, a na njemu činija puna vrele supe. Ako pogrešno udahne, ošuriće je supa. Samo što iz supe, umesto rezanaca i kolutova šargarepe, vire šlemovi, petokrake i zbog nečega, izvod iz knjige venčanih. Zato oprezno diše. Lek donosi olakšanje, šifonjer postaje lagan, a supa se hlađi.

Kad Zora primeti da joj se vratila boja u lice, pita je:
„Pa kad ste izbacili partizane iz kuće?”

„Tamo negde, šezdesete.”

„Kod vas se okupacija produžila.”

„Produžila.”

„Mora da je onda bilo lepo. Cela ova kuća, samo vaša. Milina.”

„Ne znam, tada sam se udala.”

RAILROAD BLUES

Velibor Čolić

*J'ai changé cent fois de nom
J'ai perdu femme et enfants
Mais j'ai tant d'amis;
J'ai la France entière*
Leonard Cohen (*The Partisan*)

Nisam siguran, ali izgleda da sam u Francuskoj. Na željezničkoj stanici. Grad mora biti Pariz. Nisam ni sretan ni tužan. Samo sam umoran, sumnjičav i izgubljen. Koldvor je ogroman. Slično loncu u kojem se kuhaju tisuće ljudi.

U jednom sam trenutku rekao sam sebi: ostati i umrijeti u Parizu?

Ali brzo odustanem. Zašto umrijeti? Tako sam blizu da budem spašen, trebao sam prije umrijeti. Sada je prekasno, sada sam osuđen na život. Gare Montparnasse, to sam rekao crnom taksistu nakon mnogih avantura. Pokazao mi je Pariz i ostavio me ispred jedne ružne zgrade. Provjeravam, uspavljeno. Bingo: siva fasada je stvarno rekla Gare Montparnasse!!! Terminal s kojeg odlazimo na slavni, mitski i bogati Zapad. Što dalje od moje rodne Bosne.

Preda mnom стоји велики, бућан и непознат град. Ово nije Pariz kakav sam sanjao u rogovima. To je нешто конкретно, масно и прљаво. Svojevrsni Levijatan koji proždire ljudе. Adrenalin se smanjio, umor i strah porasli. Hodam prema velikoj hladnoj dvorani.

Dočekuje me ogromna sala, siva svjetlost i metafizička hladnoća. Trajni prosinac koji nas ledi iznutra. Dah mi je slo-

mljen. Ja sam riba koja uzalud traži zraka, ja sam mrav izgubljen u neshvatljivom mravinjaku. Pogledam vozni red. Grozdovi različitih naziva: Bordeaux, Nantes, Brest, Rennes...

*

Na šalteru mijenjam veći dio svojih njemačkih maraka u francuske franke. Ugodno sam iznenađen debelim smotuljkom u džepu. Prekrasne francuske novčanice od sto franaka. Slikar Delacroix i ova lijepa žena golih sisa s francuskom zastavom. Sloboda i lijepo gole žene. Super! Ovo obećava dobar život i super provod u Francuskoj.

Oprezno prilazim drugom pultu: LA BOUTIQUE SNCF.

Pitam na svom drhtavom engleskom za kartu u jednom smjeru za prvi vlak za veći grad na zapadu Francuske. Žena na šalteru također muca na engleskom. Ali razumjeli smo se.

- Zapad, pita gospođa, ili jugozapad?
 - Samo na zapad, odgovorio sam.
 - Prva ili druga klasa?
 - Stižu li na kolodvor u isto vrijeme?, uzvraćam.
 - Dolaze, smije se ona.
 - Dakle, druga klasa, molim.
- Žena gleda u meni nevidljiv ekran. Onda ona kaže: sob.
- Rennes?, upitao sam. Rennes West?
 - Da, zapad.
 - Dakle, kartu u jednom smjeru za Rennes na zapadu, molim.
- Znojnom rukom vadim sve svoje franke i nježno ih stavljam pred nju.

Vlak je plav i čist. Odnekud dolazi svjež zrak. Moja me zeleni YASSA torba gleda. Ne optužuje me, samo me promatra. Cijeli je moj život skriven u njenoj utrobi. Odnosno ništa ili gotovo ništa. Diskretno promatram ljudе oko sebe. Ovdje se u vlaku ne pričа. I svi čitaju! Bit će posla za mene, pisca!

Imam još par cigareta, ali sve oko mene je toliko čisto da me je sram pušiti. Znojim se. Pretoplo sam obučen, za zimu koja me obitava.

Svi vide da je moja odjećа iznošena. Odjećа je pravo lice siromaha. Nema mogućnosti skrivanja. Loša ishrana i jeftina odjećа se odmah vide. Nema pomoći.

I što bi i mogao pametan čovjek izvući iz poraza?

U poraz se ide bez materijalnih vrijednosti, sam kao u smrt. Spasiti sebe. I to je već to. Pobjeda je uvijek zastave i vika, busanje u prsa i nazdravljanja, dok je poraz sasvim jednostavno tišina. Tako to ide oduvijek. Dok pobjednici pišu historiju, poraženi pišu literaturu.

Žedan sam i gladan. Gledajući kroz prozor, čudim se što ljeto još postoji. Naivno sam mislio da naši topovi ubijaju sunce. A naši mrtvi nek guše ljeto. Ali nisu. Trava je zelena, a plodovi su nabubrili od soka. Kraj kolovoza. Već vidim nekaku pozlatu koja se pojavljuje u krošnjama drveća. Rujan je, bez sumnje tu, sa svojim čarobnim kistom koji se spremi ponovno promijeniti svijet.

Glava mi pada, oči su mi pune pijeska. Trnem. Izgnanstvo je vrsta duge nesanice. Ona velika, krajnja astenija. Čudan osjećaj. Putujem i nisam putnik. Čak ni latalica. Ništica sam

u pokretu. Prozirni čovjek-duh. Po tko zna koji put osjećam tu metafizičku hladnoću. Neugodna sol u očima koja se ne topi. Intenzivni grčevi mišića i otežano disanje. Znojim se. Litre znoja natapaju mi leđa. Pokvaren i slomljen kutnjak iz kojeg neprestano curi krv i gnoj.

Imam napuknut glas i bijele ožiljke na koži.

Živ sam. Osjećam tvrdoću i cjelovitost stvari oko sebe. Moje sjedalo, moje teške čizme od brušene kože, moje ispucale usne i to bolno lupanje na vrhu glave.

Još uvijek nisam siguran jesam li slobodan ili sam?

A koja je razlika između slobode i usamljenosti?

Progonjen i tužan, zatvaram oči.

Ovo je kraj krvavog ljeta 1992. Neki od nas su dobili taj svoj rat a mnogi su ga izgubili. Ja sam video toliko toga da mi je bezobrazno svejedno.

Vlak prelazi Bretanju. Ostali putnici jedu sendviče, čitaju, spavaju... Nebo je mlijecnobijelo, bez sunca. Znojim se kao spužva i pišem. Tragično i smiješno u isto vrijeme, hrabro i kukavički.

Mogu li i ja biti svjedok?

Bez obzira pišem u jakoj i svetoj groznici.

To nije on Zolino *j'accuse*. Još manje „opraštam“. Nitko, bio pjesnik ili ne, nema pravo optuživati ili opraštati, mrziti ili voljeti u ime svoga naroda. Ne, u ovom čistom plavom francuskom vlaku prvog dana mog francuskog izgnanstva, samo držim olovku, što jače mogu i pišem. Dug, gotovo nečitljiv tekst o mrtvim dječacima.

Nespretna jadikovka o Europi.

Lament.

Bez prave nade, bez želje da moje pisanje postane književnost.

Poezija ne može zaustaviti rat.

Ali ni rat ne može zaustaviti poeziju.

Nije to puno, znam. No, ipak je ohrabrujuće.

Vlak polako usporava, kao da gubi dah. Vidim natpis: RENNES.

Uzimam torbu, obučem svoje ružne jakne. Nježno stavljam ovaj dugi zimski šal oko vrata.

Vlak se još nekoliko puta trese i staje.

Na vratima ispred mene dva gumba: crveno i zeleno.

Pritišćem zeleno.

Izlazim nespretno, noge mi trnu. Još jednom pogledam natpis, nikad se ne zna. Nema problema, još uvijek stoji to RENNES.

Prvi put u životu pokušavam izgledati kao Francuz, obični putnik. Bez uspjeha. Previsok sam, ogromne glave, preglasan, loše odjeven, prekriven vidljivim i nevidljivim ožiljcima.

Ostali putnici žure prema izlazu, ali ne i ja. Idem polako, kao preplašena životinja. Osjećam da sam kao King Kong, sve oko mene izgleda tanko i malo. Vrata su uska, strop prenizak. Vidim klupu u hodniku. Sjednem. Oko mene je jako svjetlo, neon, plastika i beton. Zapadni raj. Francuska.

Osjećam se prazno, bez emocija.

Čovjek sam teške prošlosti i neizvjesne budućnosti.
No, budućnost još može čekati. Moj egzil je ovdje. U prezentu.

Moj egzil je sada.
Ja sam izbjeglica.

Duboko uzdahnem kao da će zaroniti. Ustajem, zgrabim torbu i idem prema svjetlu.

Kasno je ljeto 1992., ali ja sam obučen kao za polarnu ekspediciju. Teška jakna, još teže čizme i duga zmija šala oko vrata. Samo ekstremno bogati i teški siromasi mogu sebi dopustiti ekscentričnost. Ostali ne. Srednja klasa je uvijek uredno obučena, podšišana i čista.

Petnaestak koraka me dijeli od malog trga ispred kolodvora u Rennesu.

Krećem oprezno kao da hodam po ljusci jajeta.
Jedan korak, dva, tri, četiri koraka, pet...
Onda stanem.

Odjednom osjetim svu tugu i sav umor ovoga svijeta.
Ali dalje, kao i svi bjegunci gledam ravno naprijed.

Ne usuđujem se okrenuti glavu. Znam da iza mene stoji moja zemlja. Mrtvi drugovi, već izbljedjele, nezacijeljene rane. I moje djetinjstvo, maršal Tito, male logorske vatre, slane noći na jadranskim otocima...

Zauvijek iza mene.
Naša sela i gradovi, provincijska tuga, oblaci i sunce, moje nespretnе ljubavi i moje nenapisane knjige. Imena poginulih

boraca, imena djedova i baka, imena rijeka i planina. Zauvijek
iza mene, ako možemo zauvijek nazvati vrijeme koje ostaje
do smrti.

Duboko uzdahnem.

Spustim svoju zelenu YASSA torbu ispred kolodvora u
Rennesu i dugo, dugo, dugo gledam Francusku.

Moju novu domovinu.

PISMO PRIJATELJU NA CIRIŠKO JEZERO

Tatjana Gromaća

Pitaš me kako je meni izgledao dan kada je završio rat? Bio je to neobičan dan, to je posve sigurno, jer ga se dobro sjećam, sjećam se svih događaja, koji su uslijedili nakon što sam zatvorila dućan u kojem sam radila kao prodavačica, ali ne znam zašto, iako su ti događaji tako filmični, netko poput tebe kazao bi da su kao stvoreni za neku ludu filmsku priču, osjećam kako ne želim pričati o tome. Kao da stišćem usta i zube, jer mi je sve to odvratno, sve mi se gadi... Gadi mi se to vrijeme, gadi mi se ta atmosfera, sva kaotičnost događaja, sve suviše tužne stvari da bih ponovno mislila na njih – po tko zna koji koji puta, i uvijek s ponovnim osjećanjem da je uzaludno.

Da, bilo je to važno, to smo svi čekali, da rat konačno okonča, da dođe kraj ljudskoj patnji i tragedijama, no, kada se je to dogodilo, kao da se je najednom, razotkrila sva praznina u našim dušama, sve naše usamljenosti, sva izgubljenost... Najednom, spoznala sam svoju veliku usamljenost, koju do tada nisam osjećala u toj mjeri, jer se je sve u meni valjda usredotočilo na to da rat završi. Ništa od toga nije bilo šala, u tome je stvar – sve je to bio živi očaj, dno dna na koje naša vrsta može pasti. Pa ipak, navikli smo se na to „dno dna”,

oguglali smo na njega, ti ne bi mogao vjerovati koliko brzo. To je postala naša svakodnevica, plivali smo kroz nju, snalazeći se, riskirajući katkada žive glave, jer druge nije bilo, i jer smo otupjeli, tražeći u svemu zrnca užitka koja su nam bila potrebna da bismo ipak ostali živi iznutra. Ipak, jer bili smo veoma mladi.

Ima u meni nešto, nešto što je s vremenom postalo veoma čvrsto – to je, moguće, kao kada se preko otvorene rane koju čovjek posjeduje negdje na tijelu provuče ona zacjeljujuća melasa, skorena od krvi i mesa, kada vrijeme učini svoje, i ta rana, na jedan način zaraste – uistinu je tako, zaraste. Bilo je to pre nešto manje od trideset godina, i bilo bi čudno da nije tako, da rana još nije zarasla, zar ne? Vidiš, ja se više ne volim vraćati u to vrijeme, primjetila sam to, čak mi je draže vraćati se u vrijeme dok je rat još trajao, jer je to bilo veoma intenzivno vrijeme, jer je sve bilo obavijeno intenzivnošću tog stanja koje je krajnje izvanredno, rubno, potpuno izvan pameti, što naročito mladog čovjeka, premda mu je sve to traumatično, istovremeno ga na jedan način ispunjava osjećanjem konstantne adrenalinske povišenosti.

Jasno, te su turbulencije imale i svoj duboki antipod, stanja velike tuge, straha, depresije, naročito kada su ginuli naši vršnjaci, prijatelji, dječaci, kojima uopće nije bilo do rata, koji su rat mrzili, kao što sam ga mrzila i ja.

Bili smo mrzitelji rata, a kada je mir konačno stigao, način na koji je stigao nije nam se dopadao – kolone izbjeglica koje su se vukle prema zemlji s kojom smo ratovali, i trijumfalni povraci naših vojnika s bojišta, odvratani trijumfalizam pobjednika koji su, ispostaviti će se kroz nekoliko godina,

skršeni iznutra, često onesposobljeni za vođenje normalnog života, ostavljeni sami sebi i svojim obiteljima, sa svojim bolestima, traumatskim poremećajima od kojih će biti liječeni uglavnom teškim medikamentima, potiskujući traume, ne govoreći o njima, o onome što se je uistinu dogodilo, o tome kako su se uistinu osjećali na nekoj goleti fronta, u spaljenim selima, gledajući mrtve ljudе, i djecu. Njihova je ratna stvarnost postala doživotna.

Da, kažem ti, nije to šala, ti možeš biti sretan da to nisi upoznao, da je sudbina odabrala da rasteš i stariš u zemlji koja ti to nije priuštila, i vjerujem, nikada i neće. Treba blagosloviti zemlje koje znaju čuvati mir, koje ne ulaze u sukobe, koje probleme rješavaju diplomatski, koje pohlepa za većim teritorijem, za posjedovanjem, ne vuče u nagost i sirovost nacionalističkih strasti, i potom, gotovo uvijek, u rat...

Da, dragi moј, kažem ti, slušaj me, tamo podno švicarskih Alpa je sada lijepo, šetate pored Ciriškog jezera diveći se kristalnoj bistrini njegovih ledenjačkih voda, ispijate vaša kapućina i ne mori vas poslijeratna sudbina zavađenih naroda, jer vi se niste zavadili ni sa kime, više od nekoliko stotina godina, i ne znate što to znači skorena krv na tijelu neke kolektivne svijesti – svijesti koja ne želi sjećati se, jer je sjećanje boli, ili su ta sjećanja naprosto, zbog svoje ružnoće, zbog svoje posvemašnje neestetiziranosti, suviše ružna. A ta ružnoća također boli.

Ružna, zapamti, i to ružna na način da se ne vidi nikakve estetike, nikakve ljepote u toj ružnoći. Jer, da sam slikarica, tada bih možda naslikala lešinu neke životinje, lubanju neke krave, ili ovce, na tamnosmeđem zemljijušu čije mrtvilo kao

da isijava strahotu događaja o kojemu više nema tko svjedočiti – svi su ili pomrli, nestali, razbjježali su se po svijetu promijenivši identitete, postavši *netko drugi*, ili su naprosto zanijemjeli od užasa, zavukli se u neku rupu i kutre, šute u toj rupi. Žele živjeti, razumiješ, živjeti dobro, lijepo, sretno, zdravo – nije li to želja svakog čovjeka?

Mi pripadamo među one kojima je ta želja gotovo na početku poništena kao prilika, mogućnost, koji sada još uvek pokušavaju nešto napraviti od svojih života – sačuvati sebe kao jedinke, svoj unutarnji mir, mir svojih života, i njegov miroljubiv, ne mrzilački ili osvetnički razvoj, njegov rast – možda i uz pomoć stvaralaštva? To je ono što smo željeli od mira, a što nam još i nije bilo posve jasno onoga dana kada je mir otpočeo.

Jer mir, da – okončanje ratnih sukoba, ali to nastupanje mira, taj mir koji se je tek imao uspostaviti među ljudima otkrio je toliko nemira, i ne samo nemira, već i nepravdi, nepoštenja... Taj mir nije bio ispravan, nije bio onakav kakav treba biti – da se u njemu s prezirom gleda na rat, na borbe i sukobe, na pogibije i tragedije, već je u sebi nosio duh slavodobitnosti, što je neistina, neistina zbog toga jer je, nakon svega, nakon svih žrtava i tragedija, osjećanje slavodobitnosti bila laž.

Istovremeno, ja vrlo dobro znam, kao što i ti to znaš dragi prijatelju, pored tvog Ciriškog jezera, kraj kojega je volio šetati i profesor Jung, a on je, mislim, preciznije, stručnije od mene mogao misliti o tim stvarima – ja vrlo dobro znam da je i uloga žrtve koju si je društvo u kojemu živim prisvojilo okončanjem rata na jedan način vrst neistine, jedna vrst

manipulativne igre za narod, jer je sam čin ulaska u rat jedna vrst obostranog odabira. Odabira koji se je, moguće – ja samo natucam, jer bila sam premlada da bih poznavala detalje svih okolnosti, no neke povijesne fakte ipak znam – dogodio još prije samoga početka rata, tijekom nekoliko godina ranije, možda čak i prije cijelog desetljeća. A kada se je jednom taj odabir dogodio na obje strane, kada su tako odlučile društvene elite, ljudi koji misle svojim glavama, onda se je polako išlo ka tome – isprva potmulo, tiho i gmižući, kao što ledena zmija puže pod šumskim lišćem, a potom sve bjelodanije, sve beskrupuloznije, sve očitije i nametljivije oštrili su se očnjaci ljudske bjesnoće. I rat se je dogodio.

A potom i mir, dragi moj, na koncu i mir. Ali kažem ti, taj mir, on nije bio sretan, koliko god da nas je obuzimalo osjećanje sreće i spokoja, jer je tome tako, toliko smo, još i više, osjećali i prazninu, bol, tugu, očaj, izgubljenost... I sve one svijeće, svijeće za poginule, zidovi smrti, cigle ispisane ljudskim imenima i prezimenima, sva ta posljedična tragedija tog jezivog plesa smrti kojemu smo iz pozadinskih redova svjedočili, a koja je tek tada uzimala zbiljski danak u životima preživjelih – jer neki među nama imali su sreće da ih obitelji sklone u gradove koji su bili sigurni, koji nisu bili poprišta sukoba – sve je to bilo tako tužno, tako žalosno, da je čovjek mogao samo sjesti i plakati.

I ako me pitaš kako sam se uistinu osjećala tada – ne samo tog dana, kada je došao mir, tog sunčanog dana jednog kolovoza, prije gotovo tridesetak godina, a mislim da sam sada, unatoč protivljenju, naprsto pišući ti ovo pismo, u nakani

da odgovorim na tvoje pitanje, ipak uspjela oživjeti iznova vlastito stanje u tom vremenu, osjećanje tog žuđenog, ali i klonulog trenutka, i da, mogu ti sada kazati – osjećala sam se poput ratnog siročeta.

Da, nemoj kolutati očima, nemoj se smijati misleći da pretjerujem, jer to je istina, to je prava istina o meni u to doba – bila sam ratno siroče, a značakva je ratna siročad, o tome ti ne trebam govoriti, gledao si to u filmovima.

Sve je bilo upravo tako, kao u filmovima, premda – imala sam žive roditelje, ali vidno osakaćene ratom, od kojih će se jedan uskoro i teško razboljeti, bila sam sama u velikom gradu, bez topline doma u kojem je zavladala jeza rata, okružena poslijeratnim kaosom, besparicom, teškim, ponižavajućim poslovima, odjećom iz druge ruke, lošom hranom, podstanarstvom, nekom vrstom divljega života koji bi se primirio – reći ču ti to – još ponajviše dok sam u svojoj podstanarskoj sobi čitala knjige.

I to je važno da ti kažem – osim što sam u knjigama nalažila svoj mir, osjećanje pripadnosti nekom drugom svijetu od onoga koji me je okruživao, u knjigama sam pronalazila i srodnosti s onima koji su živjeli i pisali, nalazili se – neki od tih pisaca – s druge strane naših sukobljenih zidova. Tih sam se knjiga – ne pitaj kako – uspijevala dokopati i u vrijeme dok je trajao rat. Vidiš, svijet pisaca je živio i tijekom rata, kao i svijet kriminalaca, svijet trgovaca oružjem ili svijet estrade, jer u svijetu pisaca je ipak postojao određeni broj pojedinaca koji su uistinu bili slobodni od mržnje, spremni da dovoljno snažno, svojim vradžbinama, svojim riječima koje su bile

jedna vrst uspostavljanja ograničene, ali ipak harmonije, u sustavu, okruženju divljaštva i kaosa – prizovu mir.

I kažem ti prijatelju, to je bajanje nas umjetnika, a to me podsjeća na Picassa, koji u goleti nekog potkovlja usred okupiranog Pariza, u zimskom kaputu, sa vunenom kapom na glavi, slika – to bajanje nas umjetnika je na jedan način također doprinijelo, i još uvijek doprinosi miru, vjerujem u to.

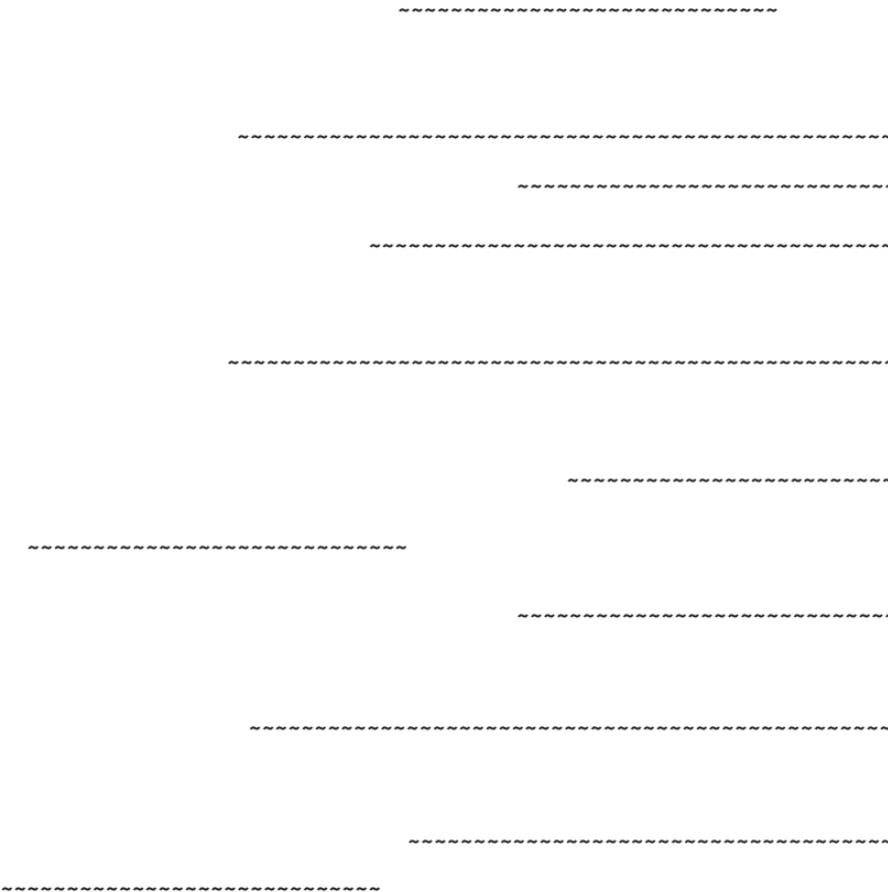
U tom velikom gradu, u kojem sam dočekala mir, taj bahati, tužni, žalosni mir, kakav već mir jest, s gomilom zavoja i štaka, s gomilom muškaraca i mladića u invalidskim kolicima, s puno alkohola i tableta za smirenje, s cvatnjom kojekakvih ilegalnih poslova i dozvola, potvrda i štambilja, sa brzopletom grabeži za ovim ili onim potvrdama ili dobrima, za kućama, posjedima, tvornicama, s mnogo ozakonjenih, legaliziranih krađa, jer to su stvari koje se u ratnoj, i posleratnoj logici podrazumijevaju, naročito za pobjednike – u tom velikom gradu ja nisam mogla otići do morske obale, sjesti na neku stijenu i zuriti u pučinu.

U tom sam gradu imala samo obalu rijeke Save, a ondje tek, uz tu obalu, bilo je opasnih događanja, naročito noću, i tko je imao imalo živog osjećaja za čuvanje vlastitog života, toga noge nisu nosile na stranu te obale.

Preostalo mi je, dakle, moje iznajmljeno potkovlje, s knjigama, jer ja nisam bila nikakav Picasso, samo siromašna studentica. I da, u mom se potkovlju, negdje na početku naselja Dubrava, iza agronomskog fakulteta i šuma koje su se nazirale podno Medvednice, iza velikih polja uljane repice koja su u proljeće cvala u prekrasno žuto cvijeće, nisu sakupljali umjetnici, već su dolazile izbjeglice, izbjegli iz Bosne,

iz Bosanske Posavine, iz Slavonije, i ja sam, vidiš, pred tom najezdom mahom ucviljenih žena i djece koja plaču uglavnom, morala sakupljati svoje prnje i bježati, ponovno negdje drugdje, u nekakav drugi iznajmljeni suteren, ili potkrovље.

To je bio moj period dolaska mira, period velike gungule, kako već mir izgleda onda kada stigne, i posljednje na što čovjek pomisli kada pomisli na dolazak mira jest mir sam. Jer tada se tek sve uznemiri, a taj mir, kojega su svi žudno čekali, najednom čovjeka stavi pred ogledalo, i on se tek tada, uistinu, suoči s onime što je rat učinio od njega. A ja sam imala sreće prijatelju, velike sreće, jer znaš, u ratu nisu ginuli niti stradavali samo muškarci i mladi dječaci. No, o tome ti ne bi govorila, jer plašim se da sam već i ovako pričala previše, a dan je lijep, puše sjeverac, ima lijepog sunca na ovom našem mirnom, slobodnom nebu, i lijepo je misliti na nešto drugo, zar ne, na neku gredicu salate koju bi trebalo zasijati uskoro, kada stigne proljeće. A čujem, ustrajan cvrkut neke male ptičice već ga zdušno nagovješćuje.

PANCIRNA BIBLIOTEKA

Almir Imširević

STARI ZAVJET

Rat je srušena zgrada biblioteke, razvaljeni krov i vatrom zahvaćene knjige. Tri muškarca sa šeširima na glavi i pogledima usmjerenim na ogaravljene hrbate. Tako je u mojoj dječijoj mašti izgledao rat na slici koju sam nekim bajkovitim slučajem video u novinama što ih je čitao moj otac. Holland House Library, Kensington, London, adresa ispisana ispod fotografije na kojoj su zabilježene posljedice bombardovanja načitanih Evropljana.

Pedesetak godina kasnije, u maju 1992. godine, komšija Radović, oficir u penziji, s drugog sprata, stajao je na vratima našeg stana. U izlizanom sakou, s knjigom u ruci, doduše bez šešira, nevjerovatno je ličio na jednog od Engleza u spaljenoj biblioteci. Znao sam ga površno, iz prolaza, progovorili smo onog dana kada je u našu ulicu pala prva granata.

Bivši pješadinac, s rukama u džepovima, izdignute brade (skoro kao čovjek na desnom dijelu fotografije), izrecitovao je – „Minobacač sto dvadeset milimetara, uveden u upotrebu 1975. godine, proizvođač *Bratstvo iz Travnika*, maksimalan domet 6,3 kilometara...“ Klinci iz zgrade su, narednih dana, hodali ulicom kao astronauti površinom Mjeseca, skuplja-

li uzorke i donosili ih na sigurno, u ulaz u kojem su stariji stražarili sjedeći na stolicama za plažu. Komšija Radović je preuzimao eksponate, razgledao ih pažljivo, kao što starice gledaju u dno fildžana tražeći priču.

Tog maja, nakon što mu je moja majka otvorila vrata našeg stana, tražio je mene.

„Da se pozdravimo”, rekao je.

U nekoliko rečenica, sažetije nego u priči o granatama, objasnio je svoju odluku da napusti Sarajevo, da privremeni smještaj potraži kod rodbine na Cetinju; ključeve stana će dati ženinoj tetki, dok se oni ne vrate, cvijeće u velikoj sakiji, Adamove suze, prenijeli su na sprat iznad, kod Bazdulja, a knjigu bi, ako mislim da je to u redu, povjerio meni na čuvanje.

„Biblija, uspomena od pokojnog oca”, rekao je otvorivši korce kao da rastvara ljudsku kožu. Na mjestu rane stajao je rukom ispisani tekst, dirljiva i precizna posveta. Nisam shvatao zašto je sveta knjiga suvišan prtljag u koferima koje će, vjerujem, ponijeti sa sobom, i da li bi im na granici, gdje god ona bila, vojske tražile oružje, drogu ili literaturu.

„Zašto ja?”, upitah nesvesno imitirajući glavnog junaka ponuđenog mi naslova, ne očekujući od odgovora ni spas ni utjehu.

U ratu sam naučio motati duhan, zapaliti vatru i da su knjige učinkovite u zaustavljanju gelera i metaka. Prvih dana mjeseca maja premjestio sam policu i kućnu biblioteku učvrstio ispred prozora s kojih se, u neka ljepša vremena, mogao gledati Trebević. *Biblijom* kapetana Radovića učvrstio sam prvi red.

KAPUTT

Prvih mjeseci opsade Sarajeva, biblioteka na kraju moje ulice, pored koje se moralo proći kada bi išli do željezničke pruge u potrazi za drvetom za ogrjev, još je bila otvorena. Ušao sam nekoliko puta. Stara gospođa, bibliotekarka s naočalama debelog stakla, nije mi tražila člansku ni ličnu kartu. Nije se radovala društvu, niti davala od sebe ikakav znak da me je primijetila. Nastavljala bi pomjerati pleteće igle, kao lutkar koji ne primjećuje da je lutka oživjela i davno pobjegla. Ja bih šetao po prostoriji, nove vojničke čizme su besramno škripale, a vani je mirisalo na prašinu i ljeto. Otvorio sam knjigu poezije Radovana Karadžića, pogledao praznu karticu i odlučio biti prvi koji će nesretne stihove izvesti u zatvorsku šetnju, na čist zrak, među gadove. Malaparteov *Kaputt* sam, bez predumišljaja, sakrio ispod jakne, učvrstio opasačem i prokrijumčario na sarajevsku slobodu.

Ima u toj knjizi pasus u kojem narator, negdje pred sami kraj Drugog svjetskog rata, šeta rimskim vrtom svog nacističkog prijatelja. Dok razgovaraju, domaćin sa epoletama na ramenima i pletenom košarom u ruci, baca u grmlje, u cvjetnjak, na najniže grane trešnjinog drveta plišane igračke i drvene autiće, lokomotive veličine okvira za metke. Zbunjenom sagovorniku objašnjava svoj postupak. Priča mu o svojoj djeci koja su svaku noć uplašena zvukom neprijateljskih aviona i bombardovanjima koja su postajala sve učestalija. Mokrenje u krevet i strahovi, kod njegovih kćerki, postajala su još i češća, pa se oficir dosjetio – objasnio je djeci da nema razloga za strah, jer dok oni spavaju, prijatelji s neba im bacaju igračke. Noću bi bili mirni, ušuškani u arijevske jorgane, a ujutro bi istrčali u dvorište, u potrazi za igračkama.

Tog avgusta 1992. otac je odmaknuo radio od uha i rekao da je zapaljena Vijećnica. Komadi nagorjele hartije padali su na asfalt kilometrima dalje, a mi smo ih hvatali kao što su prije rata, mali Romi, hvatali novčiće i bombone na svadbama nepoznatih nasmijanih ljudi.

UMIJEĆE LJUBAVI

Na spratu ispod mene stanovao je general kojeg će, neko-liko godina kasnije, Haški sud proglašiti ratnim zločincem. U toku opsade pratili smo u novinama njegovu turneju od Zadra do Hercegovine, pojavljivao bi se u vijestima, u uniformi, s kosom na kojoj je uvijek bila vidljiva linija od dugo-godišnjeg nošenja šapke. Moj otac je imao istu. General mi se činio krupniji, viši, a sjećam ga se pri našim susretima u liftu; bar deset centimetara niži od mene. U ratu je narastao i postao glasniji.

Iz njegovog stana su lokalni kriminalci odnijeli ono malo preostalog i bezvrijednog namještaja, a na vratima iscrtali kukasti krst. Umjesto opravdanja, potpisa, ili srednjevjekovnih upozorenja na kućama u kojima je vladala kuga.

Imao sam dvadesetak godina i bio bez tijela, pa se nisam plašio zaraznih bolesti, te tako besmrтан jedne noći ušao sam u napušteni generalov stan. Snopom svjetla s baterijske lampe prešao sam preko stotinjak knjiga na polici i uzeo jednu. Fromovo *Umijeće ljubavi*, tvrde korice, na unutrašnjoj strani, ispod naslova, grafitnom olovkom, oficirskim rukopisom kojim su se označavale ratne karte, slovima iste visine, ispisana posveta – „voljenoj ženi od momčila!“

LEŠ U BIBLIOTECI

Nisam volio kriminalističke romane, ali u mojoj biblioteci, namijenjenoj za odbranu od neprijateljske žive sile, sposobnoj da zaustavi gelere i puščane metke, tvrdo ukoričeni romani Agathe Cristie zauzimali su mjesto koje u borbama zauzimaju heroji i budale. Počeo sam ih čitati onog dana kada sam shvatio da broj smrti u Sarajevu raste proporcionalno nestajanju stabala. (Knjige i mrtvački sanduci prave se od istog materijala, zapisao sam u svom dnevniku koji sam prestao pisati u jesen prve godine opsade.)

Čitao sam iste knjige po drugi ili treći put, vraćao se školskim lektirama, bivao obradovan činjenicom koliko je Krleža napredovao u samo par mjeseci, ali najsigurnije sam se osjećao u krimićima. Tamo su ljudi umirali, baš kao i u Sarajevu, ali s nekim smislom, i nikad u velikim grupama. Smrt je, uglavnom, dolazila na početku, pa bi ostatak knjige bio zaštićena zona, siguran prostor u kojem se ne umire, u kojem se više analizira i razgovara. I smrti su bile humanije. Nije bilo ljudskih crijeva, amputiranih ruku, mrtve djece. Ubice su imale motiv, ponekad naivan i neuvjerljiv, ali je njihov svijet ličio na matematički zadatku u kojem nije smjelo biti više od jedne nepoznate.

Pred kraj priče sjedili su likovi u krugu, kao na kakvoj grupnoj terapiji, pored nevidljive logorske vatre, a Miss Marple bi iznosila dijagnozu u koju nije bilo sumnje. Ubistvo je bilo jednostavno, život još jednostavniji, a zločinac je uvijek ulovan i kažnen. U tim romanima ubice rijetko bježe, skrivanja su im kratka, a završni monolozi najdosadniji su dio knjige.

Krimići pružaju utjehu, istu onu koju vjernici nalaze u njima dragim knjigama. *Gospođa Bantri usnila je san.*

MY AUTOBIOGRAPHY

Prve ratne zime i kriminalističke priče postale su mi suviše sumorne. Uz svojeručno napravljeno kandilo nije se moglo čitati predugo, plamen je bio treperav, brzo se gasio, a na nozdrvama ostajao je crni trag udisanja književnosti. Kratka forma se nametala kao jedina prihvatljiva, logična, tekst u skladu sa stvarnošću. Ljudima koji su imali vremena pisati obimne romane, ili čitati ih, nije se moglo vjerovati – literarni petokolonaši koji su davali nerazumne signale. Okrenuo sam se poeziji, kratkim pričama, tekstovima koji su ličili na gelere. U nedostatku tableta za smirenje, prevodio sam na bosanski jezik biografiju Charlie Chaplina. U januaru 1993. godine mati je na zapaljenom papiru, na kojem je Skitnica opisivao dane *Zlatne groznice*, napravila pitu od riže.

GRČKE TRAGEDIJE

Kada sam oktobra 1994. ranjen, pedesetak metara od Saborne crkve, prolaznici su me unijeli u Dom Armije, a medicinski tehničar prislonio makaze mojoj desnoj nozi. Hrabrošću partizana koji odbija da mu pred strijeljanje stave povez, sprečavam rezanje nogavice novih farmerki. U ruksaku, koji stišćem na grudima, krijem *Grčke tragedije*, bilježnicu i flašu vode. Prestravljen sam mogućnošću razotkrivanja; ova knjiga bi, svojim sadržajem, ali i samim naslovom, mogla ismijati, potpuno obesmisiliti moju moguću smrt.

PAPILLON

Četvrtu godinu rat počinje ličiti na Bergmanov film. Predug je i teško mu prepoznajemo smisao. U obdaništu, gdje je

smještena Vojna policija, grupa vojnika sjedi na stolicama pravljenim po dječjim mjerama, kockaju u cigarete. Dvojica, bliže zidu na kojem je nespretno naslikan Mickey Mouse, igraju šah. Ja ležim na krevetu i čitam knjigu o bijegu. Brojim valove. Zaspim.

BIBLIJA

Ljeto je. Bivši kapetan Radović, s modrim kolutovima oko očiju, stoji na vratima našeg stana. Mati pegla veš, košulje pokojnog oca slaže sa posebnom pažnjom, stan miriše na bosiljak. Ruka gladi crnu koricu knjige, mir preskače prag poput odbjegle mačke.

Leži na toplim kuhinjskim pločicama.

POVRATAK MIRNE PTICE

Nikola Madžirov

Nek ti put teče lagano i čisto kao reka, govorila je moja baka dok je prosipala vodu iza mene i moje sene. Nedostaje mi taj smirenji zvuk vode iza mojih kora-ka prilikom odlaska od kuće. Nakon njezine smrti, ta reka je nastavila da teče iz ruke moje majke. Voda je sa sobom nosila lišće i otkinutu paučinu za koju su se kao za splav pridržavali prvi prolećni mravi, koji su kao vojnici spremni da poginu, izlazili iz pukotina sveže betoniranog dvorišta. Njihov se nemir gnjezdio u moje korake poput nevinog straha od napuštanja doma. Nisam se osvrtao nazad i pored sene koja se kao teg vukla iza mene preko kućnog praga. Nakon smrti moje majke voda se pretvorila u sećanje, u more detinjstva. Rodni kraj, ili tamo gde je kraj rađanja, a gde počinje dom, prva je međa nasleđenog mira koja nalik lancu, otežava svaki korak ka iskorenjivanju. Ipak, ovaj mir statičnog doma nije organski odgovor besmrtnog straha od smrti, već iz(go)vor odlaganja napuštanja i vraćanja. Istoričari nostalгије kažu da je čežnja za napuštenim domom privatizovana te da je ostala svedena na čežnju za sopstvenim detinjstvom. U takvim uslovima nostalгија postaje dom u kom se mirno može dočekati smrt. Moj otac još uvek živi u onome što je Svetlana Bojm nazvala refleksivnom nostalгијом, koja sa sobom nosi

i sumnju i čežnju, koja preispituje načine kako istovremeno živeti na više mesta i u više vremenskih zona. Moj otac svoj mir nalazi u pesmama država koje više ne postoje, u starih nazivima ulica, pritom odživljujući svakoga dana traume savremenosti putem televizijskih vesti.

Sam pokušavam da pronađem mir u slobodi napuštanja. Nomad prati reku slobode kako bi sagradio dom koji mu ne pripada. Međutim, ne mogu sebe nazvati pravim nomadom, jer od putovanja češće uzimam, nego što ostavljam iza sebe – čak ako je reč o prašini na cipelama ili stotinu nikad razvijenih fotografija. Ipak, u hotelskim sobama ili po književnim rezidencijama, nakon što ih napustim, zaboravim koju knjigu ili kamen, verujući da će neko to protumačiti kao uzaludni nagon za spokojstvom povratka, a ne kao puko oslobađanje tereta. Nomadizam je selidba bez svedoka, slična premeštanjima Tomasa Bernharda koji je putovao po zemljama čije jezike ne poznaje. Sigurnost sveta tražimo tamo gde je jezik samo zvuk koji nas suočava sa istorijskim teretom onoga što je iskazano. Danas smo nomadi straha. Promenila se perspektiva bekstva – ostati kod kuće je suštinski oblik modernog izgnanstva.

Odrastao sam u gradu u kom su godišnja doba beskrajno važna a bila su dočekivana mitskom ritualnošću, koju bi Elijade nazvao „večnim povratkom”. Želja za povratkom je starija od odlaska. Kavafis se nekoliko puta vraćao u Aleksandriju očekujući da vidi isti grad, premda nisu ni on ni grad više bili isti. Orhan Pamuk njega zamišlja kao starca koji se vratio i koji lunja poznatim ulicama grada koji stari, poput usamljenog lokalca koji je u potpunosti svestan svoje provincijalnosti, a svoje znanje pretvara u mudrost. Reditelj Mungiu u *Iza brda* naglašava:

„Onaj koji odlazi i onaj koji se vraća – nisu više ista osoba”. Aku-muliramo kako bismo otežali sve naše odlaske, usled umora od migrantskih stvarnosti svetske istorije. Kad neko umre, kaže-mo da nas napušta, kanda priznajemo da taj koga više nema još uvek putuje, a mi smo ti koji stojimo skamenjeni u strahu od odlaska. Moja baka je marljivo čuvala sva dokumenta čiji je rok istekao kao akumulacija identiteta stvaranog u različitim drža-vama osvajačima; godinama je skladištila odeću u kojoj je htela biti sahranjena, s vremena na vreme otvarajući orman pred nama kako ne bismo zaboravili na to. Smrt je za nju bila povratak, pomirenje sa svim odsustvima i praznim stolicama u kući.

A povratak kući je za mene bilo svesno pomirenje sa odsu-stvima, prolazak kroz minsko polje mira, shvatajući da drveće koje je sakrivalo moje telo prilikom igranja žmurke, ne može više od mene da sakrije ožiljke vremena i strah od promena. Spokoj u povratku veći je od spokoja u prihvaćenim odsustvi-ma. Pod krovom vremena mirim se sa ljudima i objektima kojih nema, dok gledam vlastito ime ugravirano na dedinom nadgrobnom spomeniku, dok prolazim kroz prostor preko puta stare autobuske stanice gde su bučni cirkusi razapinjal-i svoje šatore, a gde se sada gradi crkveni hram koji treba ponuditi mir i tišinu boli. Od kada znam za sebe žudim da sagradim dom u prirodi koja promiče kroz staklo autobusa ili vozova. Kada bih mogao, jednoga dana bih poput deteta, bez osećaja za gravitaciju i perspektivu, neveštoto naslikao „mir povratka”. Naslikao bih ga kao kuću iznad jezera, otvorenih vrata, od kojih je ključ na dnu vode.

Mir ima svoj ne-mir, ali rat nema svoju negaciju u jeziku. U više slovenskih jezika reči „mir” i „svet” su potpuno izjednačeni

u značenju i suštini. Univerzum je sve-mir, ali je istina o epohalnom ljudskom nemiru bolna, kao kontrapunkt onom stvaralačkom koji rasprema nebo u nama. U rovovima se, tokom svih ratova, pisalo na papirnim ubrusima, bušila se tanka hartija olovkom, istom onom lakoćom kojom meci prolaze kroz topla ljudska tela. Pesnik je svedok koji nema prava da ubija, već da pokaže svoje i tuđe rane, te da ih prekrije obnovljivošću sveta. Serhij Žadan piše: „U prodavnici, pored bajatog hleba / prodaju pogrebne vence. / Na ulici nikoga nema – / svi su otišli. // Nema redova. / Ni za hleb, / ni za vence.” Samo se u ratovima mogu sresti absurdne slike: strah od blizine živih tela i strah od životnih priča neprijatelja, a književnost je tu da ih pribeleži jer istorija pokazuje spremnost samo za beleške iz bitaka, ali ne iz praznih ulica; za beleške o junaštvu, ali ne o ljudskom strahu od ubijanja nekoga s kim nisi stigao međusobno prepričati svoja detinjstva. Čin stvaranja pred licem smrti nije podstaknut nasleđenim strahovima. Užas je sada i ovde, poput utrnutog pogleda jelena ispred lovačke lampe. Adam Zagajevski u jednom od svojih eseja opisuje odakle dolazi ta naglašena smirenost novih generacija pisaca koji ne žele biti ni vitezi, ni hrabre starešine sa licima pokrivenim ožiljcima i egzotičnim pseudonimima. Da li je ta smirenost rezultat smišljenog izbora pisaca, koji je svestan prihvatanja drugačije osećajnosti ili je pak to najobičnija reakcija na prezasićenost i umor od bučne retorike, ili je možda samo najobičnija želja za promenom?

Glasnoća oficira umara, ali glasnoća umirućeg je ta koja budi. Kada je sve glasno okolo ne možeš čuti svoj puls mira. Živiš uz tu glasnoću sveta, a najglasnije su upravo vojne bolnice. Uniforma postoji kako bi poravnala strah u očima, kako

bi prišila još par tih kosih linija na epoletama koje zbole o veličini počinjenog užasa. Ingeborg Bahman u pesmi *Svaki dan* piše: „Rat se više neće objavljivati, / samo će nastaviti – Slabiji / se šalje na front. / Uniforma dana je strpljenje, / a njena medalja – bedna zvezda / nad nadom iznad srca.“ Imam osećaj da se rat nikad nije završio, da beskonačno živimo u pregovorima o miru i porušenim povracima. U ratu, smrt je ljubavnica, a ne ubica. Moj otac je češće pominjao godine koje je proveo u vojsci, od godina provedenih sa sobom i svim neoženjenim ljubavima. Svaka je njegova reč bila odevana uniformom zajedničke boli, a u svakoj njegovoj odsutnosti, primećivao sam tetovaže smrти. Možemo detinjasto upitati sebe je li moguće da odemo na nebesa ako bombe odatle dolaze? Zbignjev Herbert u *Ratu* piše: „Niko neće odleteti k nebu. Zemlja privlači telo i olovo“.

Ratovi rezbare oziljke poput dubokih leja u koži preživelih u kojima se ništa ne može zasaditi ili zakopati, osim nemira. Moja baba, čistačica u gradskoj bolnici, učila me je da je bol prilikom porođaja snažnija od boli vojnika, dok je moj deda, koji je obišao svetove kao ratni zarobljenik, govorio da bol vojnika ubija svu veru u rađanje. Kad sam bio dete, on me je kao preživeli vojnik, koji je odbijao da postane spomenik, učio da ptice mira ipak postoje i lete iznad bojnih polja. Ali nema većeg poraza od mirne ptice koja stoji pored mrtvog tela vojnika. Nebo je mirno, čisto i ne želi da postane istorija.

S makedonskog preveo
Dalibor Plečić

PROLEĆE U Ulici 7. JULA

Đorđe Majstorović

Otome šta su Radenko i Gavra radili tokom bombardovanja mogao bih da pričam u nedogled, ali nisu baš sve stvari podjednako važne.

Recimo, znam da je bio 6. april, načelno dobar dan za bacanje bombi, sirene za vazdušnu opasnost su upravo ispraćale dnevnu svetlost sa ulica Jagodine, a njih dvojica su se sa rukama u džepovima vukli preko Kamenog mosta, dalje, ka Ruskom groblju, dok su im se senke lenjo gegale uz njih.

Nastave nema već dve nedelje. Nisu sigurni kako će izgledati prijemni za srednju školu ako se ovo ludilo brzo ne završi. Obojica su već bili prepuni nepotrebnog znanja, ali kao da je polako počelo da im bledi sećanje na život kakav su poznavali pre početka bombardovanja. Ništa više nije imalo smisla, osim da u diskontu kupe limenke nečega što se zvalo viski-kola i da se popnu na jedan od najboljih vidikovaca u gradu.
– Ese sećaš kad nam je pričao istoričar da su Švabe, kad su se povlačile odavde, digle u vazduh sve mostove na Belici? – reče Gavra, tražeći pogledom špijunske satelite među zvezdama.
– Čuj, mostove na Belici? Brate, to je praktično potok, ne moraš da budeš Karl Luis da bi je preskočio – reče Radenko, glasom koji je trebalo da zvuči zrelije.

Radenko je bio dobar u matematici, njih dvojica su zajedno mogli da izračunaju da je pre tačno četrdeset osam godina bila nedelja, a tog dana 1999. godine je, eto, bio bezvezni utorak, i to stvarno nije imalo nikakvog značaja u njihovim životima. Radenko je prvi popio piće, spljoštil limenku i bacio je preko ograde, na koju će se koji sekund kasnije nasloniti i početi da plače.

– Kojti kurac? Šta bi odjednom? – Gavra nije znao kako da se ponaša. Nije valjda zbog neke ribe? Ajde isplači se pa mi kaži...

– Ma, brate... Sinoć su bombardovali aerodrom dole u Prištini, čale mi je tamo raspoređen... Nemam pojma da li je živ... Znam samo da spavaju u nekim hangarima njih dvadeset ko sardine... Čuli smo se samo jednom od kako je počelo ovo sranje... – odgovori Radenko, uz prigušeno jecanje.

– Ahaaa... pa š'o ne kažeš, meni isto bila frka sad kad je čale išo dole po cigare, zamalo ih omašilo negde kod Leskovca, mogao sam da ostanem siroče – reče Gavra, koji se nije sećao svoje majke, kao ni kada je poslednji put video muškarca kako plače.

Ostatak noći je protekao mirno.

Radenko se sutradan probudio kasnije nego inače, a kada je izašao iz svog dvorišta video je na desetine ljudi kako se tiskaju u redu ispred Gavrine kapije. Otišao je po burek, a u povratku mu se činilo da je red samo još više narastao. Posle doručka je ponovo zavirio na ulicu, red je i dalje bio pozamšan. Pošto mu je već postajalo dosadno, a nikad ne znaš kad će sirene ponovo da te sateraju u kuću, rešio je da se probije do Gavre i njegovog oca.

- Čika Gavro, kad će Neša da dobije slobodno, da idemo da vozimo bajs? – bili su to retki momenti kad je morao svog najboljeg druga da zove po imenu. Ljuba Gavrić, sitni biznismen sa dobrim vezama na jugu Srbije, nije ga ni pogledao, samo je brzinski odmerio kraj reda i rekao: Za sat vremena. I tako je i bilo, čak i za nešto manje od sat vremena, Radenko i Gavra junior su već bili na svojim polovnim ponikama i jurili ka Đurđevom brdu.
- Misliš da će da naprave vašar ovde kad se sve ovo završi? – pitao je Radenko kad su stigli do potoka i seli na travu.
- Pffff... ima da naprave najveći vašar na svetu... Znaš kolko ču se vozim na ringišpil? Familije mi, dok se ne ispovraćam...
- rekao je Gavra i onda nastavio posle kraće pauze – e, bale, zakuni se, ako ikad budem propušio da mi odsečeš ruku... obe ruke, dogovoreno? Jesi video ti one pačenike ispred moje kuće jutros? Njih dvojica došli čak iz Čupriju, ej!
- Ma da, strašno... – odgovori Radenko odsutno.
- Šta, ti još uvek brineš zbog čaleta? Znaš šta je dobro u sve-mu tome, kad se nešto desi to se brzo sazna. Tako da, bale, opušteno za sad... A i nešto sam razmišljao, sinoć kad si mi to reko... Zar ti nisi pričao da te čale leši redovno od batina?
- upita Gavra sa malom zadrškom.
- Pa ono, nije baš redovno, ali u poslednje vreme često, naročito od kako je keva ostala bez posla, svi su odjednom mnogo napeti, još cela ova situacija... – reče Radenko.
- Hm, da... a Baneta je l' tuko? – upita Gavra nešto tiše.
- Ma ne... Njega nikad... On je mali, njemu samo ja klepim zaušku kad mi upadne u sobu dok drkam – odgovori Radenko onim istim glasom od sinoć.

– E, bale, nego da promenimo temu, sad si me podsetio, znaš da se ložim na Kseniju već godinu dana, i sad kad je počelo sve ovo, ja se kao ponadao to je prava prilika, pre neki dan joj kažem sve, i da mi se sviđa i sve... – reče Gavra i zastade...

– I? – upita Radenko posle preduge pauze.

– I ništa, kaže ona bi da budemo drugari... Ej, zamisli, ne znam da l' ču se probudim čitav sutra, a ona bi da se druži?! Pa imam tebe za druženje, šta će mi to sa devojkama... I tako, ma sve je sjebano – zaključi Gavra.

Međutim, i Gavra i Radenko su se budili čitavi i naredne dve nedelje. Tako je bilo i onog dana kada su se svi probudili sa vešću da je u Beogradu bombardovana zgrada Radio-televizije Srbije. Te večeri je, neposredno pre nego što će se sirene ponovo oglasiti, Radenkova majka Biljana ušla u žustru raspravu sa dobrim delom komšiluka ispred prodavnice u njihovoј ulici. Tvrđila je da je Milošević znao da će RTS biti bombardovan i da je namerno ostavio ljude unutra kao žrtvenu jagnjad. Tvrđila je i da je ovo što se sada dešava „naš Drezden” i da ne znamo šta nas je snašlo jer nam je rat konačno došao kući posle osam godina rasipanja smrti svuda oko nas. Sa druge strane, ljudi su joj poručivali da je luda, da ima sreće što joj je muž na ratištu inače bi joj on sam pokazao gde joj je mesto, da ide u Hrvatsku pa da tamo bljuje te gluposti o Srbima kao agresorima, i da pazi šta priča pred decom. Radenko i Gavra su se trgли tek na ovo poslednje, jer se očigledno odnosilo na njih, a oni su imali utisak da su za ovih mesec dana pod bombama dovoljno sazreli i da ih više niko neće zvati decom. Uglavnom, to je bila kap koja je prelila čašu. Otišli su demonstrativno na drugi kraj ulice da

vezuju konac između komšijske ograde i bandere, vrebajući slučajne prolaznike.

Gavra je želeo da pita Radenka o stvarima o kojima je pričala njegova majka, ali se malo plašio šta će ako se ne budu slagali o politici, hoće li se i oni posvađati kao što su se odrasli svađali oko toga u svakoj prilici? Gavra je bio prilično siguran da ne zna kako da se naljuti na Radenka. Ovo razmišljanje prekinuo mu je jedan od prolaznika koji su upali u njihovu zamku, a kome očigledno nije bio veliki problem da se ljuti na decu, i koji je počeo da ide ka njima, preteći i psujući. Gavra je počeo polako da se povlači nazad, a Radenko se dao u beg preko ulice, ne primetivši auto koji se pojавio sa druge strane.

Na svu sreću, i ovo veče je prošlo bez žrtava. Radenko je već ujutru bio kod kuće, sa prelomom leve ruke, bolom u kuku i povećom ogrebotinom na licu od pada sa haube zastave 101. Stari stojadin je, takođe, prošao sa manjim oštećenjima, dok je vozač ostao bez dozvole na šest meseci, ali je bar pronašao svog novog dilera cigareta. Sve u svemu, niko nije izašao previše nezadovoljan iz cele ove stvari.

Radenkova majka je razmišljala o tome da se privremeno sklone na selo, kod njenih roditelja. Uspela je da se nakratko čuje i sa mužem koji nije smeо da joj otkriva gde se nalazi, nakon povlačenja sa Kosova. Na kraju su otišli na selo za 1. maj, ove godine dodatno obesmišljen, ali je jednoglasno odlučeno da samo Radenkov mlađi brat Bane ostane kod babe i dede dok se ova ludnica ne završi.

Gotovo ceo prelepi mesec maj Biljana i Radenko su proveli u svom dvorištu, plešući u novim rutinama, između

dve vazdušne opasnosti, neprekidnog bombardovanja unutrašnjom propagandom, tajanstvenih telefonskih javljanja Radenkovog oca sa ratišta, i Gavrinih prepričavanja švercer-skih dogodovština njegovog oca.

I baš krajem maja, kada je Radenkovim roditeljima godišnjica braka, eto ih u podrumu kuće Gavrića. Susedna Ćuprija je te noći sravnjena sa zemljom, ili je bar tako zvučalo sa tih par desetina kilometara vazdušne razdaljine. Ali kao da više niko nije osećao strah. U podrumu je mrak, jedna sveća obasjava njihova lica. Udovac Gavrić bez naznake emocija, potencijalna udovica Biljana, večno zabrinuta za sve oko sebe, zatim Radenko, čiji glas i dalje mutira, a lice se bori sa pubertetskim bubuljicama, i naposletku Nenad Gavrić, mršavi plavušan, sa većitim osmehom na licu, koji iznenada započinje pesmu:

JUUUU-GOOOO-SLAAAAA-VIIIII-JOOOO NA NOGE!

Ništa manje iznenada se pridružuje i Radenko: PEEEE-VAJ, NEK TE ČUUU-JU!

Zatim se pridružuje i Gavra stariji: KOOOOO NEEEEE SLUŠA PESMU..., a onda se svi okreću ka Biljani, koja nema kud, i kroz poluhisterični smeh otpeva: SLUŠAĆE O-LUUU-JUUU!

Muškarci padoše u trans nakon ove uspešne izvedbe i zagrliše se kao fudbaleri kada proslavljaju gol, a Biljana nastavi da se smeje, sa suzama u očima. Kraj je stvarno morao biti blizu.

Dva dana nakon potpisivanja mirovnog sporazuma, u dvořištu Gavrine kuće priređena je velika fešta, pekao se roštilj, svako iz ulice je doneo ponešto od hrane i alkohola, a Radenko i Gavra su rešili da ipak žele da budu deca makar još to jedno leto.

Iz novina su sakupili slike čelnika NATO pakta i vodećih zapadnih zemalja i zapalili ih na gomili. Bili su to začeci Gavrinih piromanskih tendencija, koje će kasnije poprimiti znatno ozbiljnije razmere, ali to je bila samo jedna od blažih posledica ovog izgubljenog proleća. Usred tog paganskog obreda, Radenkova majka je počela da ih grdi, pričala je o nekim gradovima koji su bili pod opsadom godinama, a oni su pregurali to jedno pišljivo proleće pod bombama i odmah zamrzeli ceo svet.

Nisu je slušali, naročito ne Radenko, koji je kroz vrh plame-na mogao nejasno, ali sasvim dovoljno, sa druge strane ulice da nasluti figuru svog oca.

MIR JE

Boris Mandić

Bombe padaju bombe ne padaju završilo se bombardovanje sad je sve u redu i diktatori na vlasti su u redu i dileri droge su još više u redu i ja sam u redu sve ima smisla prazne prodavnice kuće od čokolade drevna industrija kamene ptice sve je u redu i nato je u redu i albanci su u redu i heroin je u redu i linija heroina je u redu bombe više ne padaju radujte se svemu plati od dvadeset evra i sankcijama koje su ukinute procvetaćemo poletećemo idemo pravo u eden da jedemo sa drva neznanja da kupimo od boga novo oružje za ne daj bože lukavi su ti albanci mi još lukaviji ko će ga znati čas se volimo čas ne postojimo jedni za druge čas pucamo s ravnodušnošću jedni u druge idemo zajedno u raj da kupimo ekonomiju novu nove televizore gde u vestima ne lažu da se zajedno slikamo pored one zmije što prevariše adama i nesrećnu evu milicu adema janka besima anu pa kad izađemo iz raja gađaćemo se govnima preko novina portala televizora i mrzećemo se opet ili još više pa će mir da ode pa će mir da dođe onaj koji smo kupili na buvljaku za pet evra sve će biti u redu i moja impotencija i moj strah od ljudi i kameni patuljci u komšijinom dvorištu bićemo u redu i komšija i ja nećemo se svađati oko krave već oko nečeg

što ne postoji nevidljivog takoreći ali biće malo krví jer nisu tu albanci hrvati bošnjaci nikog više nema samo sivi jad koji jede trule jabuke i moja frizerka je ok šša me baš kako treba ali odakle da joj platim možda nekim jalovim stihovima možda pretencioznom prozom ko zna šta žena voli da čita odoh kući a tamo bomba za večeru posuta zrnima praška za beljenje zuba sjajno biće i poezije naravno brodski i oktavio paz i pesoa i kavafi sve ih porodično znamo napamet pa moja majka tvrdi da su nam oni porodični prijatelji baš kao i čovek sa crnim kaputom koji nam ždere neslatke kolače svaki dan ovde pauza pa posle pauze dolazi novi dan opet mirno idem da prošetam gradom mrtve ptice padaju sa neba ljudi otvaraju usta da uzmu zubima koju za doručak ali ne ide ništa ne ide osim laganja osim onih buljavih voditelja sa TV-a koji kažu da je sve dobro da smo sada u miru a ademu nema porodice ubijena je da li je i on u miru a milici i đorđu nema sina da li su oni u miru ja sigurno jesam evo me u gradu i gutam crni vazduh i prija mi plućima iako imam astmu šta me briga ko hoće da živi trista godina kad je mir sve je u redu pa i da umreš mlad da vučeš crte heroina iz dana u dan tada ti je definitivno potpuni mir u glavi nema svađe sa svim osim kad je sivo magnovenje i kriza ovde stajem pa prelazim na sledeći pasus da mir je opet je mir stalo bombardovanje ja volim adema i on voli mene i svi smo srećni u našim lažima i našim nesrećama da li se uopšte više neko voli kaže mi mama da voli tatu ali on je mrtav tako da ja kažem da je nekrofilka što voli jeftin grob sa orlovače ona me gađa tanjirom za supu ja ga pojedem tog dana samo to je bilo na meniju a kod adema šta je kod njega na meniju kiseli kra-

stavci i neka jagnjetina ili prazna obećanja političara koji žive u televizoru i mrze mir ne odgovara im šta da kažu kad ih neko pita za kinder čokoladicu kad je nemaju odnosno imaju ali nemaju ako razumete tako svuda na balkanu zapadnom balkanu duboko uronjenom u svoj krvavi mir zaspalom za svaki korak dalje mutavom kad trebaju prave reči kad prave reči teku u jednolinijskom miru svi smo isti tako je pa nismo svi smo različiti samo su nam žrtve koje ubijamo iz dana u dan iste kao one hladnjače kao onaj goraždevac ali političari sa TV-a nam govore da postoje i ne postoje istovremeno pa nam se vrti u glavi od te gvozdene kakofonije ispunjene septičkim otpadom ali je mir ljudi mir i adem koji je sada sam kaže da je mir i ja kažem da je mir i ana kaže da je mir i hašim kaže da je mir sada smo dobri ići ćemo jedni drugima u poseste na bajrame i uskrse nosićemo piletinu i kolače na piknike raspravlјati za zajedničkim stolom o pikasu i polu kleu i recitovati tina ujevića i sve će biti u redu zato što je sada mir ali nikо prvi da krene kod onog drugog tako da ništa od piletine pikasa i ujevića drugom prilikom kada nestane novina televizora dnevnika ljudi što žive u televizorima kada nestane interneta procvetaćemo kao lale i visibabe i poletećemo ka nebu kao ikar malo suviše onda neminovno padamo i ništa od mrtvog ujevića ali ima i treće rešenje da uzimamo novac od stranaca i da glumimo da volimo pikasa a ovamo plujemo po njemu ja lično ne razumem pikasa ali razumem modiljanija koji je pretučen na smrt i ja sam pretučen na smrt ili blizu smrti više ne mogu da se setim ali od strane braće srba i sestara srpskih ne od strane adema koji nema porodicu možda s njim počnem da se družim ali o čemu da pričamo

o danilu kišu o njemu se ne priča kad nemaš porodicu nego ni o čemu samo se sedi čuti i gleda u pod ali sad je mir kaže mi mama sad se može o svemu pričati o pasulju o praznim šerpama i policama u prodavnici može se jesti knjiga za doručak tako se najbolje pamte stihovi kad je mir sve je mirno evo više me ne tuku braća srbi i sestre srpskinje do smrti već samo do polusmrta a adem me uopšte ne tuče ne priča mu se jer nema porodicu ulazim u razrušenu fabriku da tražim posao čuvar mi kaže da je sada mir i da nema posla biće ga kad nato sve obnovi a adem ne moze da radi više jer nema porodicu.

~~~~~

~~~~~

~~~~~

~~~~~

~~~~~

~~~~~

~~~~~

~~~~~

~~~~~

~~~~~

~~~~~

~~~~~

~~~~~

TRENUTAK KAD JE POČEO MIR

Senka Marić

*„Mir je počeo moj kurac“
neimenovani ratnik*

Tata je divan i pažljiv. Šta ćemo danas raditi i gdje ćeš da te vodim? Čega bi se najradije sada igrala? Hajde, sjedi mi na leđa pa ću biti tata-konjić! Điha, điha, idemo u avanture, tata konj i ja. Ništa od toga nije istina. Bio je sjeban. Neprisutan. Mislila sam možda me i voli, ali nešto mu ne da to pokazati. Možda ne zna kako. Ko zna kako su njega gojili. Moram naći opravdanje, ne znam šta bih s njim takvim, a mala sam. Mama i on se stalno svađaju. Ona ima dugu crnu kosu. Pusti da joj padne preko lica, sagne glavu i plače. Tatu sam jednom vidjela da plače, kad mu je umro tata.

Bili smo na moru, sjedio je u prikolici, držao glavu u šakama i ramena su mu se tresla. Smrt tatinog tate me je naljutila, iako sam imala svega devet godina, ali umro je dan prije mog rođendana. Mama i tata su sjeli u crvenu ladu, tad su mu već oči bile sasvim crvene, i krenuli kući, ostavili me s maminom mamom. Plakala sam zbog rođendana. Mamina mama je bila zajebana žena. Rekla je da ništa ne brinem i da će rođendana biti. Napravit će mi tortu, tu pod tendom, pa kakva bude. Svima sam slagala da je to bila dedina posljednja želja, to slavlje mog rođendana. Niko mi nije povjeroval. Djevojčice su se sašaptavale i smijale okrećući glave.

Bila sam uporna, razrađivala detalje, oponašala umirućeg dedu, zadnjim glasom izgovara: Ona mora proslaviti rođendan, i tada mu klone glava. Poslije su se sve manje družile sa mnom. A taj deda, činilo se kao da sam mu dosadna, samo bi mi nekad stavio ruku na glavu i potapšao je. S unucima se jako dobro slagao. Tatu više nikada nisam vidjela da plače.

Bio jako nadrkan čovjek, generalno, tata. Kad sam ostavila muža rekao je jesam li normalna? Koji mi je kurac? Gdje sam to sad prispjela? Znam li koliko mi je godina? Ko će me? Šta bi ja to htjela? Ostaviti takvog čovjeka! Sav se bio nakrivio u fotelji, ulijevo i prema naprijed i mahao rukama. Odgovorila sam smirenja da on nije normalan i koji je njemu kurac, ako već pričamo u kurčevima. Takav razgovor nije bio neobičan, odavno smo pričali tako. I ne znam ni koji sam kurac došla tu kod njega, čemu sam se nadala, sigurno ne da će bilo šta razumjeti. Pitao je hoću li da budem kurvetina, kao ona. Ustala sam da idem. To je bila kao neka granica preko koje nisam mogla preći. Derao se da kada idem onda idem u pičku materinu. To mu nije bilo dovoljno pa je uzeo pepeljaru sa stola. Bila je to ona velika, kristalna, i još puna. Baš je volio da puši, kuća je užasno smrdjela, nesnosno. Uzeo ju je desnom rukom i snažno bacio prema meni. Iako se cijeli život hvalio da je bio odličan u rukometu, sjajno lijevo krilo, ali onda se oženio, i morao je raditi taj dosadni posao, a mama je stalno revala što ne provodi više vremena s njom, stalno je negdje i ne može ona u toj kući sjediti sama, sama, sama, s tim djetetom koje je nikad ništa ne sluša, pa on je odustao od rukometa i od svega. Baš od svega. To joj je govorio. A ona je plakala. Samo sam htjela normalan život, životinjo jedna, glas joj je

uvijek plačan, i prestani mene kriviti što ti nemaš muda ni za šta. I neke slične stvari, s tim da su njegova muda redovno bila prisutna u tim svađama. Uglavnom, nije me pogodio. Bilo je gotovo lijepo zvonko rasprskavanje pepeljare na pločicama u hodniku. Možda sam ja tada rekla idi i ti u tri pičke materine, bezmudni stvore, ili tako nešto, ko bi se toga više sjećao. Izašla sam i zatvorila za sobom ulazna vrata, završila s njim. Nikada nakon toga nismo se vidjeli. Mir koji je nastupio bio je ugodan, opuštajući, mada ponekad bih pomislila da sve to zajedno nije imalo nikakve veze sa mnom, nego s njom koja je našla novog muža, dobrog i pažljivog, to ona tvrdi, vrlo sličnog izmišljenom tati kojeg nikad nisam imala.

A moj muž, on je bio budala. Ništa mi nije uradio, ali jednog jutra, čini mi se da je bio utorak, shvatila sam da mi je ponestalo zraka u plućima. Nisam mogla podnijeti njegove košulje, miris njegove kolonjske, insistiranje na cijeđenju paste za zube isključivo s dna tube, nikako drugačije, to je bilo jako važno, uznemirenost zbog nepotrebnog popaljenog svijetla po kući, znam li ja koliki su nam računi, čitanje etiketa na proizvodima u samoposluzi u neprekidnoj borbi s različitim vrstama emulgatora u hrani, tanke znojne prste, utrpavanje gornjeg dijela pidžame u donji, tapkanje usni salvetom nakon svakog zalogaja, ručni usisivač protiv i najmanje mrvice na podu, u stalnoj pripravnosti priključen na struju, uporno zračenje prostorija, pitanja šta ćemo sutra za ručak i šta ćemo gledati večeras, rezanje noktiju u dnevnom boravku, tada sam shvatila da mi se ništa ne gadi koliko odrežani ljudski nokti, seks u misionarskoj pozici, moju uvjerenost da mu moja pička smrdi, zato nikad neće da se spusti dole,

nekad sam mislila da bi više volio da imam kurac, možda se varam, ali bio je nesnosno dosadan. Nisam se mogla sjetiti zašto sam ikada pomislila da bih mogla s njim. Šta sam to vidjela u njemu, užas.

I eto, rekla sam mu da treba da ide, ne mogu više. Kako to misliš i ne shvatam, tako nešto je govorio, glas mu je bio piščav, a oči se ukočile. Nikad nisu bile ružnije, a već dugo sam puno mislila o tome kako ima skroz ružne oči, šuplje i plašljive. Odgovorila sam mu da nema šta shvatiti, ne mogu i to je to, dosta je. Uslijedili su dani u kojima se naizmjenično lјutio, pa plakao i molio ili da objasnim ili da se predomislim, zar ne vidim kako nam je lijepo. Šta mi je? I slično. Na kraju je pokupio stvari i otišao. Pretpostavljam kod svoje mame, što je dobro, ona ga sigurno ipak, uprkos svemu, voli. Taj dan kad je otišao, legla sam u krevet i prespavala cijeli vikend. Nikad mirnija.

A ona, majka, mama, maman, mother, mi madre, to je preduga priča. Ukratko, njen novi muž, atleta koji je vodi da hodaju po brdima, jako je zabrinut. Ona je tanka na živcima, strašno osjetljiva. Brine se za nju i pomaže joj u svemu. Pravi limunade i stavљa joj obloge na čelo kad je uhvati migrena. To je od svega što je proživjela, od cijelog tog života. Kao da je život ikada lagan, ali ona je previše senzitivna, i zato je on tu.

Oni se inače zovu „mi”. Mi subotom jedemo ribu. Mi ne volimo ljeta u ovom gradu. Mi smo mislili da bi ti bilo bolje da kauč okreneš na drugu stranu. Mi u zadnje vrijeme imamo problema sa zubima. Ne ostaje kod mene na ručku, jer „mi” ručaju u šest, na večeri ni slučajno, „mi” navečer gledaju novu seriju, i tako dalje. Dolazi kod mene kad je on na poslu.

Užasno joj je žao što ne mogu da se potrudim i budem bolja s njim. Tako je divan čovjek, i voli me, skoro kao da sam njegova. Muda mu ne spominje. Zna ona da se meni nikada ništa ne može reći, ali zašto sam tako neprijatna prema njemu? Zar bi me ubilo da ga slušam kad priča? Progovorim i ja koju, nego šutim kao mutava. Pametan je i obrazovan, praktično zna sve o svemu. Ne kaže to sve odjednom, usputno veze, uz komentare o prašini na mojim policama, nepočešljanim resama na tepihu, zagonjelim šerpama, a opal pastom to ide za tili čas. I počela sam da žmirkam od polumraka u mojoj kući, zato čim uđe popali sva svjetla. Oslijepit ćeš, kaže. Ko će se onda brinuti za tebe, sada kad si sama? Niko nije bio sretniji od nje kada sam počela da nosim naočale. Iako mi je već bila četrdeset i koja, i to su bile naočale za čitanje. Jesam li ti rekla, jesam li ti rekla, ništa ti se ne može dokazati. A šta bi mi falilo da se nekad nasmijem na neku od njegovih šala, pa bože, kako je samo duhovit. Evo, sad joj dođe da umre od smijeha. Prepričala bi mi, ali ne zna ona to kao on. Neka sačekam da mi on kaže.

I nisam sigurna kad je tačno to bilo, znam da sam bila jako umorna, noć ranije nisam mogla nikako zaspasti. Tek sam bila došla s posla i stavljala ručak na stol. Ona nije htjela jesti, jer „mi“ ručaju u šest. Ne može ona to pokvariti, pa ne ručati kada ručaju, ili jesti dva puta, pa se udebljati. On hoće da je ona lijepa i fit. I lijepa je, uvijek dotjerana, s frizurom i crvenim lakovom, neupadljivom šminkom, on tako najviše voli, decentno i odmjereno. Ali, ipak je primijetila da sarma nije dovoljno skuhana. Ona ima sposobnost da to zna gledajući s kauča na trpezarijski stol. Znam li ja koliko je to s mesom

opasno? Čim je ušla vidjela je da nije bila u frižideru. Bog zna kad sam je i napravila. Pa šta ja mislim, otrovat će se. Tako nekako je bilo. Poželjela sam je gađati šerpom. Ali nisam, to bi joj bilo drago, dokazala bi ono što uvijek i tvrdi, da sam ista on. Skupljenih usana, sebi u bradu, ista čaća. Umjesto toga rekla sam joj da je idiot. A taj njen narcisoidni kreten. Jebeni egomanijak. Misli da je pokupio svu pamet svijeta, ne gasi se. Radije bih da mi neko električnom bušilicom pravi rupe u glavi, nego slušala njega. Tako sam rekla. I dodala da nije idiot već idiot nad idiotima.

Očekivano, počela je da plače. Pa ustala i krenula prema izlaznim vratima, sitnim, umornim korakom. Hvatajući se za šteku drhtavo je promrmljala: Ovo mi je hvala za sve što sam za tebe uradila, nezahvalnice.

Nikad više nije došla, ni kad je on na poslu, ni kad nije. Možda je mir koji sam tada, dok sam slušala zvuk njenih štikli kako polako nestaje iz haustora, bio čak veći od onoga kada je otišao muž.

Sarma nije bila dovoljno skuhana. Da budem mirna ipak sam je pojela.

~ ~ ~ ~ ~

~ ~ ~ ~ ~

~ ~ ~ ~ ~

~ ~ ~ ~ ~

~ ~ ~ ~ ~

~ ~ ~ ~ ~

~ ~ ~ ~ ~

~ ~ ~ ~ ~

~ ~ ~ ~ ~

~ ~ ~ ~ ~

TRENUTAK KAD JE MENI POČEO MIR

Božidar Milovac

Ćale često priča o ratu.

– Ne znaš ti to, nisi ti to proživeo. Sećam se, jedanput, bili smo u podrumu u Brodu.

Kod ujaka i ujne, ujak je i tada radio na stadionu – ubacuje se majka iz kuhinje; gotovo uvek se sećaju potpuno različitih delova i detalja iz iste priče.

Ćale i ne obraćajući pažnju na usputni komentar nastavlja: – Bili smo tu par nedelja, pod svetlom sveće i bez ičega drugog. Jeli smo jedanput ili dvaput dnevno, kad nam ujna donese šta ostane od ručka, češće jedanput. I najbolje se sećam, kada mi je tvoj ujak jednom doneo paklu cigara koju je neko ostavio, plakao sam od sreće.

Ćale je poprilično iznenadeno primio vest da sam na onom bezveznom papiru vojne evidencije kod nacionalnosti napisao i Srbin i Bosanac, ne znajući šta da stavim.

Ćale svoje priče o ratu shvata kao upozorenje, u njima ne vidi i izistinski od njih i ne oseća nikakve traume, one su tu samo da mene pripreme. On je uveren da ne postoji slikoviti portret i pokazatelj karakternih crta od ratnih priča a kako je moj ćale ponekad sklon i lovačkim pričama, ratne priče

koje su, verujem, skroz iskrene, u njegovim očima postaju još vrednije jer su sirove.

Ćale, kako stari, sve više žudi za saosećanjem pa se to sve više odražava i u ratnim pričama. Ponekad se zapitam da li prilikom ovih momenata treba da kažem tata umesto ćale, ali brzo otresem ovu misao, čim on provuče neku suvišnu opasku.

Ćale mi je jednom prilikom rekao da je bolje da ne idem tog meseca ni u Sarajevo ni u Zagreb. Te nedelje je bila neka tuča navijača. Upitao sam ga da li će ikad misliti da je dobro vreme da odem u jedan od ovih gradova, prećutao je.

Ćale i majka mi često napominju kako sam ja rođen samo zbog volje, truda i dobrote jednog doktora koji je bio Musliman. To izaziva neku malfunkciju sistema. I tada oni staju u odbranu svojih uverenja pa me ubeđuju da oni nipošto ne misle loše o svima njima, podsećajući me na to koliko im je ovaj doktor učinio i to traje sve do sledeće usputne opaske koja se provuče uz neku vest na Dnevniku baš o njima.

Ćale svoje ratno iskustvo vidi kao neko meni nedostizno znanje.

Jedanput sam, naročito pogoden nekom predstavom, došao kući i započeo razgovor sa roditeljima. Pričao sam im o tome koliko volim Bosnu, koliko mene pogarda tužna i bedna sudbina koja prati ovu prokletu zemlju i koliko više privrženosti osećam prema njoj nego prema ijednoj drugoj i da znam da je to samo jer su uvek prolazili najgore, ali da to nije ni važno.

Tada smo se posvađali. Ćale me je pitao kako je to moguće kada sam ja tamo samo rođen i živeo tamo tek nekoliko godina. Ja sam njega upitao kako je moguće da je on Srbin

kad je rođen tamo i tamo živeo skoro celoga života. Nije mi odgovorio, a ni ja njemu.

Ćale ponekad oseća i krivicu.

Ne zbog sebe i svojih postupaka, nego zbog subbine svih ljudi poput njega, zbog subbine zemlje koju je u jednom trenutku voleo i zbog subbine nekih zemalja koje će uvek voleti.

Kao sve prave porodice, i mi se ponekad slažemo. I čale i ja znamo da ja tu njegovu krivicu spremno nasleđujem i tako osiguravam još jednu generaciju krivaca ako već neće biti više novih generacija sa ratnim traumama, sada imamo neke nove traume sa ovim nasleđenim.

Ćale se često nuda da će u nekom trenutku otići u vojsku.

Nije ni važno da li je mojom ili tuđom, višom, voljom. On kaže da je to dobra životna škola. Govori mi da sam jak, brz, pametan, sve što treba, ali da bi vojska od mene napravila čoveka. To mi najčešće govori kada se dugo brijem ili dugo sečem nokte, govori mi kako u vojscu ne bih imao toliko vremena. A kada na tom strašnom Dnevniku neki strašni ljudi govore neke strašne vesti, tada čale kaže kako me možda i rat uhvati; to je isto, valjda, upozorenje.

Ćale, majka i ja se ponekad svađamo o politici.

Ćale kao da bacanjem novčića odlučuje svoje stavove o svemu i tako ih i menja, ili se tako barem meni čini iznova i iznova tokom takvih razgovora.

A na svakih nekoliko meseci mi pričamo o kojekakvim Mlađićima i Miloševićima i Brozovima i ja nikad ne znam šta od njega da očekujem tokom ovih razgovora.

Ćale je, nakon čitanja ovoga, zbumjeno upitao zašto stvarno pamtim sve ovo.

Ja sam njega upitao da li on stvarno pita zašto i da li stvarno misli da će biti mira; prestao sam da pitam da li će biti rata, izgleda.

Ćale je rekao da to ne zavisi od nas nego od njih, dok sam se ja pakovao na put za Sarajevo.

Na Dnevniku su pričali o godišnjici Dejtonskog sporazuma.

U Dnevniku su pisali o stavovima Denisa Bećirovića o Kosovu.

ZDENKA SE VRATILA

Miloš Mitrović

Pepi! Da vidiš televiziju, rekao je Neške ushićeno svom bratu, čim ga je ugledao kako izlazi iz voza.

Pepi je, videvši Nešketa tako radosnog, pretpostavio da se u Beogradu nešto ipak dogodilo. Nešto u šta nije verovao. Bio je i on, Pepi, u Beogradu tog dana, ali je onda otišao na voz. Bilo je ispred Skupštine nekoliko stotina hiljada ljudi, možda i milion. Pepi je bio zadvljen. Izlazili su, pojavljivali se, mileli, hodali, gurali se odasvuda. Pepi nikad ranije, a ni kasnije, nije video toliko ljudi na jednom mestu. Ipak, osećao se usamljeno. Nije imao društvo i otišao je na voz.

„Oćeš malo votke?”, pitao je Nešketa na peronu i pružio mu plastičnu flašu.

„Ma ’ajde da vidiš televiziju!”

Došli su u stan, gde su roditelji na televiziji već gledali neke bubnjare i političare i novinare koji su do tada bili zabranjeni. Dogodilo se konačno. Kraj jedne grozne vlasti.

Pepi je uzeo viljušku i bockao se u dupe gledajući televiziju, ne verujući da se to stvarno zbilo. Možda halucinira od brlje. Pepi i Neške su se zezali, bockali jedan drugog i pili. Radovali su se i Pepijevi i Nešketovi roditelji. Slavili su svi zajedno novi početak za sve.

A kad je bio stari početak?

Možda onog dana kad se Pepi vratio iz škole i video da tata stavlja neku sliku u novčanik.

„Vidi”, pokazao je Pepiju sliku nekog prosedog čoveka začešljanog unazad.

Pepi je pomislio da je to neki čudotvorac, kao Alan Čumak čiju su sliku tata i mama bili držali nad čašom vode i prskali, posle nekog vremena, tom vodom po stanu da im donese nekakvu energiju.

„Je l' to opet neki Čumak?”, pitao je Pepi.

„Nije. To je naš novi predsednik.”

Do tada je tata u novčaniku držao samo slike Pepija i Nešketa. I maminu sliku. I babinu.

Tata je Pepiju objasnio da je slika iz novina.

Tata je čitao političke novine, a mama ženske časopise – *Bazar* i *Svijet*. Pepi i Neške su čitali *Mikijev zabavnik* i *Mikijev almanah*.

A možda je stari početak u stvari počeo kad je razredna, istoričarka, Pepiju i Nešketu – blizancima uvek prvima na udaru – jedan dan rekla da ostanu posle časa da raščiste kabinet.

„Sve ovo ide na đubre”, rekla im je. Crvene zastave, knjižice na kojima je pisalo „Škola samoupravljanja Milentije Popović”, pionirske kape i marame, i na kraju – Titov portret. Pepi je sliku naslonio na kontejner ispred škole. Nije htio baš da je ubaci unutra. Neške je uzeo crvenu knjižicu „Program SKJ”. Napisao je posle na početku knjižice stihove Bore Čorbe: „Dok govno za govnetom nižeš čitanjem se kulturno uzdižeš”. I odneo knjižicu u klozet.

Ali ako ne ranije, stari početak je definitivno počeo kad je izbio rat.

„Smrt je doš'o", rekla je tada baba i razbolela se da nikad ne ozdravi.

Svijet više nije stizao na kioske u Srbiji.

Tata je postao čale i rekao da su to ustaške novine, ali mami je bilo žao.

Mama je bila Hrvatica, što ranije uopšte nije bilo važno. Kao što nije bilo važno ni što je čale Srbin. Pepi i Neške to do tada nisu ni znali. Bili su deca, braća, đaci, navijači *Partizana* i *Jugoslavije* i to je bilo to. A mama i tata su im bili mama i tata.

Pošto *Svijet* više nije dolazio, mama je čitala samo *Bazar*. Dok nije mnogo poskupeo.

„Kakav *Bazar*! Pa to mogu da kupe samo kriminalci", rekla je mama.

Nije više bilo ni sira *zdenka*, ali su slične sireve, samo proizvedene u Srbiji, svi zvali *zdenka*. Kao što su neke nove praškove za pravljenje sokova svi zvali *cedevita*.

Pepi je žalio što više nije bilo čipi čipsa iz Hrvatske, više mu se sviđao nego onaj iz Čačka. Neške je žalio što više nije bilo kviki grica, koji mu je bio lepši nego smoki.

„Na tuđega tatka je uvek duža patka", komentarisao je čale.

Čale je sve više gledao televiziju. Jednom su rekli na Dnevniku da su negde pronašli korpicu punu srpskih ušiju i očiju koje su ustaše posekle i povadile pa je čale razmišljao da se prijavi za ratnog dobrovoljca, da Pepiju i Nešketu donese korpicu s ustaškim ušima i očima da se igraju.

Tako je pričao čale i to ga je silno zabavljalo.

Mama je čitala knjige iz kućne biblioteke.

Pepi i Neške više nisu mogli da čitaju *Mikijev zabavnik* i *Mikijev almanah* pošto je ceo svet – i u tom svetu kompanija *Volt Dizni* – uveo sankcije Srbiji. A malo su i porasli. Počeli su da kupuju *Pan erotiku*, onda kad im slike manekenki iz maminog *Bazara* više nisu bile dovoljne.

„Pročitala sam *Stari zavet*, sad čitam *Novi*”, pohvalila se razredna.

Ćale je za vreme ručka puštalo radio.

„Tačno je četrnaest časova”, čuo bi se glas spikera probijajući se kroz žamor mame, Pepija i Nešketa.

„Hrvatske paravojne formacije ponovo su prekršile primirje”, nastavio bi glas spikera, a mama, Pepi i Neške nastavili su da čavrljaju između zalogaja.

„Mmmmmmm...”, prekinuo bi ih ćale mumlajući s kašikom u ustima.

Izveštaj sa ratišta od Mirkovaca, Ernestinova, preko Grubišnog Polja, Dvora na Uni, Gline, Knina i Benkovca morao se čuti do kraja. Ćale bi kašiku držao u ustima do kraja izveštaja.

Na kraju bi je izvadio i rekao: „Seme im jebem i pleme ustaško”. Onda bi se ručak nastavio.

Pepijev i Nešketov stric se nije baš toliko primio na ratnu propagandu – kao ćale koji je na kraju stvarno otišao u vojni odsek da se prijaví za dobrovoljca ali ga nikad, nekim čudom, nisu pozvali. Stric je samo mirno crtao granice do kojih bi Srbija trebalo da se širi.

„Istočna Slavonija, Semberija i dole uz Drinu do Jadranu, da uzmemo more negde do Dubrovnika i to je to”, rekao je stric kojem je posao auto-mehaničara sve slabije išao zbog krize.

Pepi i Neške su rekli da mapa nije u redu i da Srbija mora da uzme Knin.

„Ma koi’ će vam to đavo, to je običan kamenjar”, rekao je stric.

Stric je dobio poziv za rat. Da ide u Vrginmost. Više mu nije bilo do crtanja mapa. Na kraju se izvukao, nemerno, polomivši ruku i nogu u saobraćajnoj nesreći. Do tada je, pričao je, godinama sanjao kako ide u rat. Košmari su prestali posle saobraćajke.

Tako je sticaj okolnosti učinio da нико из Pepijeve i Nešketove familije nije učestvovao u ratu. Ako se ne računa glasanje za političara s čubastom kosom. I tu i тамо raspirivanje ludila.

U školi, Pepi, Neške i druga deca počela su da se dele po nacionalnostima.

„Kako možete da pričate Mitkovskom da je Makedonac?! On je isto Srbin samo mu je drugačije prezime”, izgrdila je razredna Pepija i Nešketa, sveže, male, nedovoljno prosvećene nacionaliste.

Kad ih je mama drndala zbog slabih ocena i kojekakvih gluposti, Pepi i Neške su počeli da lepe po zidovima svoje sobe četničke zastave i slike Draže Mihailovića.

Ipak, čale je bio nenađmašan. Kad bi se svadao s mamom psovao bi joj majku ustašku. I svojim roditeljima se žalio: „Majebaću joj majku ustašku”.

Ali čale je voleo mamu. Od milja joj je govorio „moja zengica”. Samo je previše gledao Dnevnik.

A majka ustaška, Pepijeva i Nešketova nana, počela je da ide na mise. Nije išla zbog toga što je Hrvatica već zato što joj je mnogo nedostajao pokojni deda. Nana je upoznala Pepija i Nešketa s katoličkim sveštenikom.

U Pepiju i Nešketu su vremenom počele da se rađaju sumnje: a da budu malo hrvatski nacionalisti? Pogotovo kad se na kninskoj tvrđavi zavijorila šahovnica. Nije li bolje biti na strani pobednika?

U stvari, s krajem rata i polaskom u gimnaziju Pepija i Nešketa politika više nije toliko zanimala. Jedino što se Neške bio izborio kod profesorke srpskog da se iz lektire izbací Hrvat Kleža.

U gimnaziji, Pepija i Nešketa je zanimalo da imaju *najke* i *ribok*, kao druga deca. I *starke*.

„Kupite na buvljaku *starke*”, rekao je Ćale.

„Ali to nije isto”, uzalud su mu pričali.

Dražu, lobanje i kosti su poskidali sa zidova. Šta će reći devojke kad ih vide?

I Ćale se vremenom smirio. Duboko siromaštvo ga je smirilo. Izbacio je čubastog iz novčanika. Čak je, kad je dojučerašnji idol pokrao izbole, išao na demonstracije sa svojom porodicom.

I porodično su dočekali novi početak.

Vratio se *Dizni*, vratili su se *zdenka*, *čipi čips*, i *kviki gric*. *Pan erotiku* nije ni odlazila, ali se zato pojavio *Plejboj*.

Prošla je godina i student Pepi je otišao na konferenciju u beogradski hotel *Ekselzior*. Uzbudio se shvativši da mu je cimer iz Osijeka. Pepi je u Damiru video dalekog, tuđeg, naprednjeg brata. Damir je poneo svoj veliki ručnik i sapun od kuće. Pepi je mislio da se razume da u hotelu ima peškira i sapuna, ali se onda prao minijaturnim hotelskim sapunom za ruke i brisao se malim, pocepanim hotelskim peškirom.

Damir je pratilo sport, a Pepi je htio da pričaju o politici.

„Daj, Pepi, nemoj o politici”, prekidalo bi ga Damir.

Bila je u hotelu i Željka, devojka iz Vinkovaca koja se prezivala isto kao Pepijeva i Nešketova mama pre nego što se udala za tatu – Rački. Ali Pepi se snebivao da joj to kaže i na kraju joj nije ni rekao.

Bio je u hotelu i neki Toza, isto iz Osijeka.

„Što je, Pepi, što si se tako umirio”, pitao je Toza Pepija poslednji dan konferencije.

I stvarno, Pepi je bio tužan što se rastaju. Nedorečeno tužan.

Neške se kao mladi pisac nedugo posle novog početka obreo u Zagrebu. Bilo mu je lepo. Zasmetalo mu je samo kad je Josipa rekla da je Andrić bio hrvatski književnik. Ali nije prigovarao. I on je mislio, kad je bio mali, da je Andrić bio hrvatski pisac. Jer ime Ivo mu je zvučalo hrvatski. Na času srpskog je rekao: „Poznati hrvatski književnik Ivo Andrić...” I nije dovršio rečenicu. Nastavnica ga je gađala ključevima u glavu.

Mama se ubrzo posle novog početka teško razbolela.

Pepi i Neške su otišli u Kanadu.

Ćale je redovno obilazio mamin grob. Spomenik bez krsta. Mama nije bila pripadnica neke crkve. „Ja sam Jugoslovenka i titoista”, tako je bila govorila.

Ćale i dalje gleda televiziju. Ružio je premijera zbog privatizacije, tugovao kad su ga ubili, psovao je tu i тамо Šiptare, fudbalere koji ne znaju da šutnu loptu, Evropu, Ameriku, Rusiju, i na kraju novog čudotvornog predsednika. Igra šah s drugarima. Vuku poteze i čekaju novi početak.

TRENUTAK KAD JE MENI POČEO MIR

Andrej Nikolaidis

Ne znam kad je za mene počeo mir – ali nije riječ o tome. Ok, sve je manje stvari kojih se mogu sjetiti. Ok, sve je više onoga što moram izmisliti ne bih li imao bilo kakve uspomene. Ok, tu fikciju nazivam rekonstrukcijom, jer zvuči ozbiljnije i pouzdanije. Kada im kažeš da si izmislio ono što si izmislio, ljudi su sumnjičavi. Ali ako im kažeš da je izmišljeno, zapravo, rekonstruisano – u to su spremni pouzdati se. Ali nije čak ni to.

Svršetak je bio proces, kao što je to bio i početak. Ne, dakle, događaj i datum. Ništa za šta bi mogao reći tada i tamo. Ratovi ne počinju i ne završavaju pucnjima i potpisima na sporazumima o primirju.

Ratovi počinju mnogo prije početka. Počinju dugim, opsežnim pripremama. Počinju odlukom, brutalnom i neopozivom. Počinju, zapravo, i prije odluke o vlastitu početku. Počinju odmah po završetku prethodnog rata, koji nije riješio ništa, kao što nikada i ne riješi. Ne samo da rat nikada nije riješio ništa, nego ništa, nikada, nije riješio ni mir. Istorija je nerazrješiva, ona nije predviđena da bude razrješena. Sama ideja razrješenja nije inherentna istoriji, nije inherentna vre-

menu. Smisao i razrješenje, to je ono kad filozofija siluje istoriju, kada napastvuje vrijeme.

Ratovi završavaju dugo nakon vlastita konca. Ubijanje traje i u miru. A onda, na zelenom konju, dođu bolestine, koje odnesu one što su mislili da su preživjeli rat. Koji kosi li živote, kosi. Jer ga niko nije obavijestio da je okončan. Ljudi navodno prežive rat, no sva njihova vrata ostanu širom otvorena. Vrata, pravo za pravo, više nema. Uništena su u ratu. Pa kroz te otvore u kuću ulazi bolest za bolešću. Sve dok jedna od njih ne bude posljednja, dok jedna od njih ruševno zdanje ne sravnji sa zemljom.

Rat je u Sarajevu, gdje sam živio, počeo kasnije nego rat u Bosni. Napad JNA na selo Ravno. To je, recimo, bio početak. Zbilo se to mjesecima prije nego su granate pale na Sarajevo. Banjaluka je već bila etnički očišćena, a Sarajevo je još sanjalo mir. Prijatelj mi je pričao da je kao izbjeglica iz Banjaluke stigao u Sarajevo i ljudima koji su bili uvjereni da će, kako se kaže, pravladati razum i mir, objašnjavao da rat već uveliko traje. Nisu mu vjerovali. Ponekad je, pokazalo se, potrebno da doista prevlada razum da bi ljudi shvatili da je miru došao kraj.

U trenutku kada ga je napala i sa zemljom sravnila JNA, Ravno je još uvijek bilo dio Jugoslavije. Bosna i Hercegovina još uvijek nije bila nezavisna država. Jugoslovenska je vojska, dakle, u Ravnom pobila vlastite građane. Tako je učinila samo zato što su ti ljudi bili Hrvati.

Pa ipak, uprkos tome što je JNA napala Hrvatsku, uprkos svim zločinima koje je tamo počinila, uprkos Ravnom, moja je majka vjerovala da bi JNA morala spriječiti rat u Bosni. Kći oficira Jugoslovenske narodne armije, čije je srce otkazalo prije nego je napunio pedesetu, ona je u svojoj beskrajnoj

vjeri u ljudsku dobrotu držala kako je rat među iskrenim, dobromanjernim susjedima nemoguć. U njenoj računici sve je bilo pogrešno. Ljudi nisu dobri. Govna su. Susjedi nisu bili, niti su dobromanjerni, još manje su iskreni. Govna su. Zato je rat uvijek moguć. Zato mir traje samo onoliko koliko je nužno da se steknu uslovi za rat. Vjera u ljudsku dobrotu, iskrenost i dobromanjernost, bezumno raširena u predratnoj Bosni, samo skraćuje put ka ratu, ubrzava katastrofu.

Prijatelj, Srbin iz Crne Gore, pričao mi je o svojoj tetki, čija je porodica generacijama održavala kumstvo sa albanskom porodicom. Obje su se porodice okupile na nekom slavlju. U jednom trenutku, glava albanske porodice procijenio je da je vrijeme za zdravicu. Obratio se kumovima pravoslavcima. „Dabogda još trista godina kumovali, i dabogda nama bilo što vama želimo, a vama ono što želite nama.” „Au”, rekla je prijateljeva tetka, „ne dao dobri Bog da dočekamo što vama želimo”. Kada ju je nakon večere muž upitao zašto je to učinila, rekla je – „Jer ga nisam mogla slušati kako laže. Kumovi smo, nije u redu da se pretvaramo”, dodala je.

Bosansko iskustvo toj je ženi dalo za pravo. Društvene konvencije su institucionalizovana hipokrizija. One podrazumijevaju ciničku distancu. Opasno je povjerovati u njih. Pogubno je povjerovati u njih.

Takozvani mir sklon sam posmatrati kao jednu od konvencija ratovanja. Kao ekstenzivno primirje. Konvencije olakšavaju život među ljudima. To je razlog zašto društvene konvencije uglavnom poštujem. Međutim... Zahtjev da povjerujem da su konvencije neka vrsta nositelja društvene istine odbijam kao nesnošljivo nasilje.

Formalni mir u Bosni dočekao sam kao izbjeglica u Ulcinju, u djedovoj kući iznad plaže, među lavorima u koje je sa plafona kapala, zapravo točila, voda. Dočekao sam ga u siromaštvu koje je bilo istinito i temeljito.

Odluku da napustimo Sarajevo i odemo u Ulcinj donijeli su roditelji. Nisam se bunio. Ne zato što sam bio nepunoljetan pa držao da mi je, takvome, u važnim stvarima slušati oca. Nego zato što je osjećaj konfuzije u kojoj sam provodio tinejdžerske godine, početkom rata pretvoren u zakovitlani haos sred kojega sam se nalazio. U jednom trenutku sam se nalazio u Sarajevu, u sljedećem u Ulcinju. Ništa više nije bilo isto, niti će isto biti. U Ulcinj sam stigao u maju 1992. Svoje prisustvo u zemlji crnogorskim vlastima prijavio sam krajem 1994. Do tada sam bio Homo Sacer, čovjek van pravnog sistema. Onaj čija je egzistencija tako nebitna da nije ni pravno notirana. Naravno, nisam mogao legalno raditi. Nisam putovao, jedva da sam napuštao kuću. Bila je to izlišna opreznost. Čitav grad znao je da sam tu. U tako malim gradovima ne možeš sakriti ništa i nikoga.

Kada je objavljen mir, nisam imao iluziju da moj život može nastaviti tamo gdje je njegov tok prekinut i preusmjeren. Rat je sila promjene. Do danas, a već je skoro tri decenije od okončanja rata, nisam valjano ni promislio ideju o povratku. Zato što mislim da je povratak nemoguć.

Nije riječ o tome da se nemaš gdje vratiti. Grad je tamo gdje je i bio. Nema se ko vratiti. Nema tebe, kakav si bio.

Kada je objavljen mir, živio sam od izrade umrlica. Neko bi preminuo i njegova, njena rodbina bi u gluvo doba noći pokucala na moja trošna vrata, jer je obavijest o smrti prije

zore trebalo okačiti na stabla, bandere i saobraćajne znake. Nikada niti jednog gosta nisam dočekao tako srdačno kako sam dočekivao te ljude čije je prisustvo jamčilo da će ujutro imati za burek. Međutim, dijelom zato što u Crnoj Gori u to doba nije bilo rata, a epidemije kuge bile daleka prošlost, ljudi su umirali rjeđe no što je za moj boljitetak bilo nužno. Krpio sam, kako se kaže, kraj s krajem. Pogrebne usluge nisu nužno ekonomska eksploracija mizantropije – to će tek danije postati moje takozvano pisanje – ali pomažu da se razumije da sve što živi od tuđe smrti živi. Hranimo se od smrti, grijemo se na smrt i na smrt se krećemo. Ono što se naziva ravnotežom u prirodi konstantni je masakr. Rat je opšte načelo, a sam život neprekidni niz zločina prema drugim bićima.

Jasno vam je kamo smjeram. Mir, kao što je znao Leonard Cohen, nikada i nigdje nije počeo.

LEGENDA O ULJEZU

Nikola Nikolić

Tog posljednjeg jutra mora da je ustao rano, u cik zore. Živio je bez sata, po osjećaju, prilagođen sunčevoj putanji. Naučio je koliko mu treba da nadvisi Goliju i preplavi dolinu zracima novog dana.

Živio je kao duh i morao je da sve vidi, čuje i zna. A iznad svega da bude nevidljiv.

Koračajući uzbrdo, trudio se da stopalima podmeće mekanu podlogu i izbjegava kamenje koje bi glasno krckalo u tišini jutra. Uspavana planina odbijala je od sebe zvukove, visoko, daleko. Mora da je povremeno napuštao stazu ne bi li bio bliži žbunju ili kakvom drugom zaklonu. Osvrtao se iza sebe, gledao lijevo-desno, osluškivao. Njegovoj istančanoj pažnji nije mogao promaći nikakav sumnjivi pokret ili zvuk. U svakom trenutku bio je spremjan da se umrtvi, sakrije, pobegne, krene u juriš, zavisno od prilike.

Četa samoniklih jabuka čekala ga je nadomak podnožja, tamo gdje se teren naglo podiže. Gore je mogao da vidi kako se nazubljeni vrh gubi u svjetlosti. Žurio je, ne želeći dugo da bude van sigurnosti sjenke. Sunce ga je tjeralo u kuću bez obzira na doba dana i godine. On je morao da uđe prije nego drugi izađu.

Hitro je pokupio popadale jabuke i strpao ih u kesu. Iz krošnje gaj je možda mamilo još nekoliko zrelih plodova, ali nije htio da se zadržava. Krenuo je nazad, tovara obješenog o rame. Osjećao je kako mu sunce miluje potiljak i vrat. Ubrzao je korak. Kad je stigao, izručio je jabuke u korito pred kućom i pustio mlaz. Zaplesale su mu pod rukama, za kraj.

Došli smo mu s leđa. Do kuće je vodio put posut tucanikom, ali od pljuskanja nije čuo trostruko koračanje koje mu se približavalo. Zaustavili smo se na nekoliko metara od njega. Podigao sam glavu: otac i stric sporazumjeli su se jednim kratkim pogledom.

„Oče li to, domaćine?“

Trgao se, odskočio od korita. Jabuke su ostale da poskakuju na zanjihanoj površini. Stajao je pred nama ukipljen, ruku mokrih do lakata. Niz dlake su mu se slivale kapljice i otkidale od prstiju.

„Koji si ti?“, pitao je otac.

Raširio je ruke, prislonio ih na grudi, pa ih dlanovima okrenuo ka nama. Tresao se. Usta su mu bila otvorena, ali samo se čuo vazduh koji je ubrzano strugao naprijed-nazad.

Stric se dohvatio pasa, tamo gdje je krio pištolj. Zakoračio je ka njemu i ponovo zastao.

„Čuješ li ti što te pita, jesli li mutav?“

„No, no, no“, odvratio mu je unjkavi glas.

Čim je stric potegao pištolj, iz njega je provalilo.

„No, no, no sinjore... perfavore... la guera la guera sinjore... bosnia kapiše... io sono franko franko perfavore... sono kvi da solo sinjore da solo...“

Stric mu je dao znak da začuti i sjedne uza zid. Ja sam pošao za ocem. Pred ulazak mu je poručio da ga drži na oku.

Unutra je rovario po stvarima, razbacivao ih po podu, neke pažljivo okretao prema svjetlosti ulaza. Nijesam se micao s praga; srce mi je lupalo do grla. Slabo sam šta razaznavao u polumraku. Predmeti su tupo padali jedan na drugi. *Jebaću ti majku lopovsku*, čulo se spolja.

Izašli smo pošto je našao vojničku jaknu. Držao ju je iznutra, za postavu okruglog grba, pokazujući ga stricu.

„Radule, jebote, pa ovo je borac. Zenga, izgleda.“

Ovaj je u trenu namjestio neki stegnut izraz i tresnuo ga preko uha drškom berete.

„Majku li ti jebem ustašku!“, zaurlao je i šutnuo ga u bedro.

Nijesam disao, dok su mi damari odzvanjali ustima. Kao da su dopirali od udaraca, umjesto od srca. Mogao sam da ih zagrizem. Buljio sam u jabuke koje su sad mirovale, sjajeći se.

„Stani, Radule, ubi ga!“

„I treba! Govno plaćeničko. Zamisli – ustaša, pa još i žabar. I na kraju sigurno dezerter. Ima ih još takvih koliko ‘oćeš, skoro su jednoga ulovili u Banjane. Nema njima bez hajke.“

Gledao nas je molečivo, onako skljokan kraj korita.

„Ja ču da ti presudim, kad tvoji nijesu. Sad ćeš da vidiš što je prijeki sud.“

Suze su krenule kad su mi se usta prepunila odjecima. Završtao sam i stric je prestao. Otac me je uhvatio i stegao u naručju – malo jače od utjehe, da bude i opomena zbog slabosti. Kroz prorez između njegovih ruku video sam sklupčanu siluetu. Ispuštala je jedva čujne jecaje.

„Đe ga ne sretoh prije dvije godine, s one strane”, režao je stric pokazujući ka zapadu, pa se okrenuo meni: „Tamo su se glibale ruke. Ođe nećemo, ne brini. Ovo mu je samo lekcija.”

Otat mu je pomogao da se umije. Kad se povratio, plakao je pogнуте glave, razmazujući po obrazima okrvavljenе suze.

Sve se brzo doznalo. Franko Baraldi, trideset sedam godina, razveden, otac trogodišnje djevojčice, kroatofil i dobrovoljac iz Modene, u našoj napuštenoj seoskoj kući više od godinu je živio životom ilegalca. Kraj rata zatekao ga je negdje kod Avtovca. Samo nedjelju prije odlučio je da dezertira. Dugo je lutao hercegovačkim gudurama, bježeći od suda i svoje i protivničke vojske, tražeći sigurno skrovište. Našavši se u Krscu, nije ni slutio da je prešao granicu. Jedne noći je pod svjetлом mjeseca provalio u kamenu jednospratnicu prekrivenu šindrom; uvukao se i utihnuo poput proganjene zvjerke. Prethodno je danima osmatrao iz prikrajka, dok se nije uvjerio da je pusta. Pozicija mu je odgovarala – velika udaljenost od prvih komšija, plato s kojeg je mogao da motri na nezvane dolaske. Baš odatle su pola vijeka ranije njegovi sunarodnici iz divizije *Pusterija* mitraljezom štepali krstačku dolinu. Franko je od oružja imao samo hekler zaglavljenog regulatora s nekoliko preostalih metaka.

Nakon što su ga odveli, raskrilili smo vrata i prozore. Svjetlost je hrupila unutra, otkrivajući konture kućnog reljefa. Njih dvojica posmatrali su iz mjesta, bez riječi, da bi tek nakon nekog vremena krenuli ka suprotnim krajevima. Opipavali su, zagledali. Unutrašnjost je bila preuređena do neprepoznavanja. Tako su bar oni rekli, jer sam ja prvi put bio na đedovini. To su govorile i njihove začuđene grimase.

Preslišavali su se, pomicali da im je petogodišnje odsustvo otvorilo rupe u pamćenju. Sumnja je nestala kad su na zidu ugledali držač za flaše. Uljez je znao s drvetom: od bukovih dasaka iz podruma sklepao je sto, četiri stolice, klupu, policu, vrata za spavaču sobu, ono što je inače falilo ili već bilo dotrajalo. Raspologao je s malo alata i rezultat je bio zadržavajući. „Vala nek mu je prosta ta godina, pored ovakvih naših pet”, procijedio je otac.

Brujanje policijskog džipa davno je utihnulo, a nas trojica ostali smo kao pokisli, svako iz svog razloga. Oca je pogodilo što im je stranac očitao lekciju iz domaćinstva. Stric nije mogao prežaliti onaj danak u krvi, mada se tješio da je bio zaslužen. Meni je najtužnije bilo što nije stigao da pojede makar jednu jabuku. One su i dalje mirovale u koritu, postrojene jedna uz drugu, kao da ga čekaju.

Uspomene su zadržale svoja mjesta. I bronzani Njegošev torzo, i gusle okačene o klin, i trotomna antologija epskih pjesama, i uramljena fotografija babe i đeda, ukočenih na klupi pred kućom kao da čekaju strijeljanje. Tuđinska je bila samo sličica nasmijane djevojčice, oslonjena o vazu punu cvjetova sporiša.

Niko je nije micao, čak ni kad smo počeli dolaziti na nekoliko nedjelja tokom ljeta. Opstalo je i cvijeće, pretvorivši se u ikebanu. Frankov poredak zadržao se uz tek male izmjene. I moji su, baš poput njega, ostavili ono što su smatrali svojinom više vrijednosti. Za djevojčicu smo otad govorili da je rođaka iz inostranstva.

O sudbini njenog oca nijesmo više ništa mogli da saznamo. Iz policije su samo rekli da je predat u dalju proceduru.

Kad god ga se sjetim onako krvavog i unezvijerenog, dok ispaljuje nerazumljive riječi, vidim čopor njemačkih ovčara kako lutaju Golijom. Ostali su tu nakon što su im se gazde pred porazom užurbano povukle: namnožili se, ukrstili s vukovima, podivljali. Oni koje su uspjeli pripitomiti postali su odani čuvari. Jedino nijesu nikako mogli da se nauče lavez, kao da su se odrodili od surove vojničke pasmine. Nije se znalo da li to noću zavijaju u znak upozorenja ili nekog tajnog zova.

* *Mada na njenoj teritoriji nije bilo rata, u Crnoj Gori se devedesetih desilo nekoliko ratnih zločina: deportacija Bošnjaka, zločin nad Bošnjacima u Bukovici, zločin nad Albancima u Kaluđerskom lazu, tortura nad Hrvatima u logoru Morinj, ubistvo tročlane porodice Klapuh u Pivi.*

NEKO KOD BORA

Damir Ovčina

Dva bora ispred fakulteta na glavnoj cesti. Veliki. Jedan propet nad zgradom. Desno do rijeke lipe. Snijega po njima. Lišće u najavi. Mart. Ja s glavne ulice prema vilsonovom. Zrak oštar duboko u pluća. Zima gore po brdima. A brda puna izudaranih ispražnjenih kuća. Crvene oguljene zgrade na kovačićima. Vreće sa zemljom gore po spratovima. Između fakulteta i muzeja esforova straža. Na vezi im objašnjavanje. Vojnik u zelenoj zimskoj jakni pod šljemom na kupoli kratkog izviđačkog oklopljenog vozila. Drugi iza malog vjetrobranskog stakla. Francuska zastava na rukavu. Krupan uvjerljiv mitraljez okrenut u zemlju. Famas mu na leđima. Ja kroz franje račkog. Tri djevojke od filozofskog prema kosturu izvršnog vijeća mirno. Još deka razastrtih prema jugu. Čovjek ispred zgrade lijevo oko iscijepanih drva. S prozora s visine zadnjeg sprata žena nešto kratko glasno. Folije uenhaceer pričvršćene po okнима. Pune svjetlosti sa zapada. Troječetvero djece u dvorištu oko manjeg bicikla. Kontejneri dužom stranom okrenuti miljacki. Ja naprijed. Vojnik mi s vozila upozorenje da je zabranjena zona. Osim stanarima. Minirano. Engleski mu tvrd. Ostaci stanice za jahorinu do muzeja. Trava preko asfalta. Rov prema botaničkoj bašti zemaljskog

muzeja u osipanju. Milicija na čošku zgrade do vilsonovog. I oni prema meni. Ja ka čovjeku u rasparenoj uniformi s crnom kapom i opuštenom automatskom puškom.

šta je bilo

došo da vidim imal varijanta da se tamo šta provjeri preko puta

ništa mi ne možemo još do sutra šta vas zanima

imal ikako da se provjeri jedna zgrada

koja

ova tamo stara u lenjinovoj

šta će vam to

tražim sina

zname li da je tamo otkud na grbavici pobogu

a samo se nadam da bi mogo bit

otkud otkad tamo

od prvog maja devedeset druge

uuuu prijatelju moj pa zname li potvrdo da je tamo

ne znam

aaaa

ne znam vala

dajbože da je

možete li išta nekako provjerit odatle

ma ništa do sutra kad otvore esfor uen

zna li neko na vezi s njihovom tamo milicijom izokola imal ljudi da su ostali možda neko nešto zna i hoće sad reć. možel se kako preć sad

ma kakvi preć da te uhapse u devedesetoj minuti dok sudija gleda na sat. neće ništa s nama bijesni su jedino ko nekog zna lično pa zname li vi

ma ne znam sad
u s kolegom vid da on šta ne zna situaciju
Glavnom ulicom auti. Crven tramvaj ka čaršiji. Snijega u zraku. Ptice u jatu nad rijekom. Iz stražarnice u prizemlju ovaj s drugim milicionerom. Taj s motorolom.
vi tražite sina tamo
tražim
jel kod njih bio u vojsci ili šta
ma kakvi bolan zatečen zarobljen
aaaa
kolko mu je godina
tad osamnest
uuuu dajbože jeste imali ikakvih vijesti jer sam siguran kolko
se može bit da nije mogo tamo opstat
nemam vijesti
ništa vam sad ne mogu reć novo
reko da nije neko na vezi poznat tamo pa samo da vidi mogu
li ja sad proć vidi stanje u toj zgradbi u lenjinovoj
gdje je bio koji broj
jedan. ova prva mala kod pošte vamo
a ne znam ja. jeste prije dolazili
a nego šta sam i ovuda pa gore na jevrejsko antene zlatište
vidikovac do hreše špicaste redom vogošća da neko ko je
pobjego il protjeran il razmjenjen šta ne zna
Ja rukom prema trebeviću pa niz rijeku desnom šakom polukrug kroz zrak.
hrasno bristol stadion ozrenska milinkladska dobojska tu s izvršnog vijeća pa dobrinja aerodromsko. išo tražio raspitivo. ništa

aaaa
pa reko da nije sad moguće preć ne znam ni ja da nisu otišli
već
imali danas kolko znamo tamo neki događaj i otišli u lukavicu al
ne daju nikom prić ni esfor ni oni do sutra ujutro nema šanse
tako znači
tamo glavu lako zijanit i sad ko nikad
ma reko slučajno da neko ne može proć tamo vidić
ma kakvi od dejtona je tamo izgleda opet ko na početku
meni je od dejtona i do dejtona svaki dan muka al i nada
ma sve vas shvatam. neki dan esfor prebacio čovjeka od
sedamdeset godina nekako opsto cijeli rat a onda ga neko
izvuko uz novu godinu kadli prebili ga polumrtvog ga preba-
cilo vamo akamoli nekog mlađeg
pratim i ja sve ne dišem svaki dan oprčavam zovem znam da
je šansa mala da ne može manja da je tamo
ma mora se čovjek nadat boriti
mora
ništa žao mi je
možetel zapisat moj broj ako sluučajno šta danas večeras
bude moguće da javite a ja sam kući za satsatipo
dobro recite
četri pet nula devet nula četri
četri pet nula devet nula četri
jeste. fala
a namalo
Ja nazad glavnom. Tramvaj ka zapadu. Auti na istok i zapad.
Esfor velikim transporterom sporo prema usmeđenom
žutom hotelu. Pola četri.

Kesu s bananama jabukama tri narandže kilom mandarina euroblokom neskaфom komadom ѕutog sira i konzervom kole na sto. U frižideru neotvorena feta pet jaja džem maslac komad kolača. Tri četvrtine hljeba još zamotano u krpu. Na kauču plavi stari dnevnik i knjiga pisama. Olovka u rokovniku otvorenom na kuhinjskom stolu. Radijator topao već mjesec-dva. Peć za plin i drva još do vrata sobe. Na prozoru folija. Ja vodu za kafu nad plin. Maslaca na jučerašnji hljeb pa na prozor. Mehanizam izvaljen pa teško otvaranje a zatvaranje nekako lakše. Dolje ulica živa. Autobus zvan komercijala kojima ja maloprije iz grada sad na putu nazad na stanicu preko ulice u janka jolovića. Skupina u raščišćavanju troleibuske ulice ka jugoistoku. Taksisti kojekakvi na čošku glavne avenije ispod zgrade s izbjlijedjelim izgađanim vučkom. Po njoj svijeta. Djece iz bijele zgrade s torbama. Nekoliko prodavača s kartonskim kutijama dalje na aveniji micubiši. Dolje ispod mog petog sprata razrasle lipe. Oko troleibuske još jače. Južno ostaci esforove barikade. Na parkingu iza stanice naslagana izgorjela olupana kola. Ja kašićicu mlijeka u prahu u vrelu vodu s rastopljenim zrnevljem švicarske kafe. S beharadija najava sutrašnje reintegracije grbavice s rutinskim podacima i neunešenom udaljenom ispraznom patetikom kancelarijskonovinarskih šema. Ja tranzistor ka početku skale. Tamo vijesti srpskog radija. Javljanje s današnjeg napuštanja dijela sarajeva. Grbavice kovačića vraca. Podsjećanje na nekidašnju istu situaciju s ilidžom neđarićima hadžićima vogošćom ilijašem semizovcem. Osuda nepravednosti svijeta pa žubor

pokupljenih glasova na pijaci. Tri kratke izjave. U pozadini ritam crkvenog zvona. Onda glas tamošnjeg ministra vjera. Tako mu nazvano ministarstvo. Snimljen među nekoliko mirnih glasova s bučnim autom u pozadini. Pa muzika. Pogledaj dom svoj anđele. Oči mi širom zatvorene. Zvukovi duboko u mene. Pomenuta imena u rokovnik. Funkcije do njih. Dva poznata jedno nepoznato. Glas spikerice onda da je širi prilog o napuštanju grbavice večeras u ponoćnom dnevniku radio-televizijerepublike srpske. Svetlo popodne napolju. Snijega a i proljeća u zraku. Kod bijele zgrade jedan držanjem za neisključit. Možda baš dvadeset dvije po nečemu. Takvih najviše po ulicama godinama. Skoro svaki u nekoj varijanti kroja američke emšezdesetpet jakne od jeftinijeg platna sašivene negdje u visokom zenici travniku kaknju. Dečko prema vamo. Nije. Jednostavno beznadežno nije. Pogled s prozora na trebević. Bijel. Po strani bijelozelen. Padine oštре prema lukavici. Ispod jedva razaznatljivi krovovi petrovića. Niže miljevići. Gornji pa nevidljivi odavde donji. Pred očima jasna mapa. Eno je detaljno išarane na stolu. Na njoj ucrtana mjesta pokupljena iz priča ponekog preživjelog. Opisi kakav je dvjestotinjak metara više ceste u šumi. Kilometaripo od puta prema vrhu. Od zadnje kuće petstotinjak metara niza stranu. Od vidikovca nekih petnestak minuta pod teškim opterećenjem. Tri tijela. Tako rečeno u jednoj usputnoj izjavi ispod zlatišta novembra devedeset treće. Četri bora odvojena u masi borova u sjećanju čovjeka zatečenog kod lorisa davnog januara devedeset treće. Njegov opis radnog voda. Nekoliko imena. Par detalja bez pravog traga. Mješavina prikrivanja zanemarivanja podcjenjivanja pretjerivanja samosažaljevanja raspitivanja zbog

raspitivanja. Ničeg važnog za bilješku. Pogled dalje desno u zabranjen krajolik ka klancu kasindolskog potoka. Kasindo dolje negdje ispod tamnih strana nevidljiv a teško zamisliv. Južnije gavrića brdo. One kuće razbacane po istočnoj strani gornji kotorac. One tamo uz aerodrom donji. Ovo ovdje nadohvat na kraju ovog razraslog drvoreda iza škole nekad kratko zvane branko čopić bijelo polje. Nevidljiv iza brda krupac. Pa tamo zaklonjeno ko na drugom svijetu nekad viđeno mjesto zvano potoci. Istočnije a dalje jahorina. Poširoka. Iza nje istočna već bosna. Desno nepregledna treskavica. Tristošezdesetpet navodno izvora. Viđenih makar dvadeset. Preprešaćena. Pregažena. Jugozapadnije bjelašnica. Izdignuta gola a ko naivna za treskavicu. Lijevo od dubokog kanjona bistrice ispod propetih vrhova i blažih padina treskavice imena lupoč kragujevac čelina hum turovi crni vrh. Trnovo na rubu tih padina. Dvanestak sela vidljivih s ceste za dubrovnik poznatih imena i poprilično izučenih dešavanja. Podvučena opisana zabilježena svaka dostupna izjava. Od upoznatih ljudi do televizije radija novina. Iza četverospratnih smedih zelenkastih žučkastih tamnocrvenih izgađanih zgrada dobrije jedan ravna cesta za foču kroz sredinu krajolika gledanog s mog petog sprata prve zgrade dobrinje dva. Tom cestom vozilo međunarodnih snaga. Onda pista. S nje buka. Herkules. Crn. Velik. Američki. Pet francuskih valjda renaultovih transporteru uz ogradu prema vamo. Iza piste kula. Zatvor s restoranom nekad. Sad zatvor s logorom. Pogled nevoljko u ta visoka jedva vidljiva stabla. Brijestove. O kuli dvanest strana nakupljenih imena datuma podataka. Poslije kule udesno naš komad sarajevskog polja oslonjen na stamenu pla-

ninu. Na dugačak igman. Slobodan nama od lijevog do pred kraj desnog dijela i oboda zvanog golo brdo. Dva nebodera u hrasnici u sredini tog desetak kilometara širokog prolaza. One kuće uz ogradu. Početak i kraj osamstometara dugačkog tunela. Tih osamstometara prolaza umjesto petšest kilometra oslobođenog polja i ulica. Eno tamo lijevo od krupca do gavrića brda i dalje do ovih zgrada lijevo. Il ono desno od aerodroma od ilidžanskog doma zdravlja do kraja naše ulice. Do kraja franca prešerna. Bez pameti snage odlučnosti podrške. Svaka ulica s rovovima i puškarnicama minskim poljima pomisljena hiljade puta. Svaka usanjana da on njom prema meni ravno. Odnekud nekako baš tud sigurno samouvjereni. Živ mlad pokretan. Zadnjih dana osjećaj da će otamo s jugoistoka. Preko bijelog polja ovdje kod trolejbuske okretaljke. Ispod ovih lipa i bagrema pravo dolje sredinom avenije. Pravo kući. Pravo u franca prešerna. S radija zid jedan glas do zida jarane ne moš dalje od zida pa dva.

Jesi video emira tamo u parizu
znaš video sam emira u parizu
jes mu reko da dođe
pa reko sam
što mu ne reče da dođe
doće on ima neka posla tamo u parizu pa kad oposli doće
kaže čim to oposli
što mu ne reče da dođe
pa reko sam mu dođi emire odavde si i rodnom i plodom što
bi se reklo a ne znam bi li se reklo dođi
jesi mu reko da dođe
doće on

Glas mrtvog mladića ko jedva suzdržan od smijeha u džinglu. Živ živcat tad. Pogođen slučajno krhotinom pred sami kraj. Kod bijele zgrade dolje sad mladić. Za neisključit. Crna kapa. Crna vojna jakna. Farmerke. Ruksak. U držanju nešto ko da je njegovo. Tamo neka masa svijeta. Nema ga. Minut. Ništa. Još minut. Ko da je gore. Nije. Ja prozor grubo ovlašno u šarke a radio svoje sinoć je na ilidži izgubljena crna kožna torba molim poštenog nalazača da sve što smatra vrijednim zadrži a samo mi papire vrati. Plaćnim glasom zdravka grebe. Ja inekako gojzerice a jaknu u ruke pa bez zaključavanja niz stepenice. Pet spratova. Tri stepenice pa dvije pa četri u skupinama sa skokom. Dolje kod lifta komšija iz stana preko puta jel ovo još ne radi rekli su napravit namještajući naočale. Neko u prostoriji korištenoj za podjelu humanitarne pomoći. Ispred ulaza upadljivo stara gospođa ogrnuta kaputom pod maramom s cigaretom. Jedan u jurišnom prsluku u redovnom višegodišnjem dnevnom prepričavanju ratnih maštarija na hoklici. Do njega jedan s dugom bradom u stalnom popravljanju odjeće. Ko da mu je smetnja neka fleka na jakni. Jedan u špartanju dužinom ove smeđe zgrade u nekadašnjoj ulici marka oreškovića a sadašnjoj mustafe kamerića. Ja u magnovenju ka bijeloj zgradi. Esforov transporter od brda pa ja ispred njega i ispred policijskog golfa trojke ka onoj masi svijeta na čošku. Nema ga. Sva lica poznata. Svako suvišno. Prodavač na moje pitanje cinično štaa a ja mu mrš pa dalje. Eno ga. Okrenut leđima. Stotinjak metara. Ja preko ulice. On avenijom kod preporoda. Pedesetak metara. Ja heej heeeej crna jakna. Dvojica okrenuta al on dalje. Skoro u ženu koja navijena pazi malo dabogsačuva šta je seljaka došlo. Ovog nigdje. Ja na vrata pre-

poroda. Nije. Prema pošti. Ništa. Kroz prolaz zelene zgrade. Ništa. Dvojica s cigarama grimasama ne znam ni šta pitaš nit me briga. Ja kroz prolaz nazad. Eno ga kod solida. Na uglu bijele zgrade. Ja trčeći. Daleko. Jako daleko. Na čošku nije. Eno ga ka pijaci. Ja dolje. Okrenut leđima. Možda jest. Neki stoja-din ispred mene a ovaj dalje prema ulazu u pijacu. Ne stajući heejheeejheejej pa njegovo ime. Jasno glasno čisto. Do njega desetakpetnest metara. Samo mi jakna u pogledu i ko njegov nekakav moguć izbor. Opet ime. Ono zvonko između zgrada. Kolporter avdo inače iz zgrade preko bašte u aerodromskom sad od novina postavljenih ispred bolnice zabrinuto prema meni. Ovaj mladić naglo okrenut. Lice tuđe.

*

Snijeg gust u odsjaju svjetala na ulici dolje. Prozor sad zatvoren. Telefon naglo. Onaj policajac od danas kod fakulteta teško da je. Crveni križ nije. Policija nije. Komisija za nestale nije. Opet noge teške.

molim

e šta radiš

eo ti nisam stigo u deset znam da te telefon uznemiri. i mene
a ne tebe

a šta ču

jes bio danas

bio. ma ništa došo do vilsonovog išo ovdje na dobrinju jedan
šta kažu

ovaj mi jedan reče da bi sutra moglo možda ujutro nešto bit
tu jel

ovdje na dobrinji jedan al da ukrajinci neće ništa da kažu
čuj

nudio ja pare. ne zna vidjet će. nije jasno tom njihovom kaptanu šta hoću. uglavnom danas su dvoje nekih staraca dovezli a sutra da probam ujutro u pola osam kao znaju dovest nekog

probaj

uglavom stariji ljudi. neki mi tamo veli da je bio neki mladić prekjuče al ne zna opisat. ma lažu imam osjećaj ljudi pričaju da bi pričali

a vjeruj da je tako. kako ćemo sutra

pa ja kontam da odem to u pola osam ko najprije mi to zvoni
ovdje s bijelog polja

ja mogu kako misliš

reko da nije negdje u kasindo dospio nekako neam pojma
nije isključit nijednu nadu

a da ti na bratstvojedinstvo al čekaj s ove strane ko

e preć pa idi a alma nek ostane ako može jedan sat dva oko
mosta

dogovoreno

e to

onog sam čovjeka zvao što je bulatovića znao pa je reko probat

taj može puno saznat mnoga vrata otvorit

a mnogi biva puno može pa ne može kad postane konkretno.
kakogod bulatović bi lako mogo provjerit

mogo

ima taj neki zatvor kod bijeljine da slučajno nije kako tamo
dospio

dajbože da je negdje tako
za kulu ovaj čovjek razmjenjen neki dan ono kaže da ne pre-
poznaće po imenu i opisu al eto ne isključuje. niko nikog kaže
ne može prepoznat
da
ima tih nekih tijela za goražde valjda u petak. treba razmjena
ne mogu da mislim više
najprije bi onaj kovač mogo to je udbaš
kako do njega
a probat ćemo bulatovića pa dalje
onda se čujemo u dva najkasnije
ma da. stavit ću ja opet one papire vamo na aveniji i gore kod
punkta ukrajinskog
ispravno
saće mi onaj dnevnik
aha haj onda pa se čujemo još ako šta bude a sutra se i vidi-
mo
živio
živio kapu nakrivio
Ponoćni dnevnik razvučen. Rokovnik otvoren. Još kafe s mli-
jekom mlake u šolji. Šnita premazana fetom prijatna s kafom.
Disanje duboko. Spikerica najavu. Glas novinara ko sa spro-
voda.
jutros je naš narod dostojanstveno skoro veličanstveno orga-
nizованo iznio neporaženu zastavu i krst i pomjerio svoje
postojanje na ovom dijelu sarajevskoromanjske regije hilja-
du metara južnije al nije odstupio ni metra od svog dostojan-
stva i časti. naša je zastava i dalje na brdu a naši mrtvi s nama
na groblju u miljevićima koje će uskoro dobiti i crkvu. treba-

la je zazvoniti ovdje u sarajevu na grbavici na ovim početim temeljima ovdje gdje joj je i mjesto ali je naša čast s nama i kad čekamo vijekovima i kad nemamo ništa. a sad imamo ne samo puku zemlju već državu. dvije hvalabogu. a sanjamo da te dvije budu jedna. naš je narod izašao iz turskog ropstva jači od harača od zuluma od danka u krvi pa izborio državu. neće je vala dat ni za sto stambola akamoli sarajeva. poslušajte. Glasovi brojni oko reportera. On dalje.

na grbavičkoj pijaci danas je u podne srpski narod pokazao svijetu oličenom u talijansku vojsku a najviše samom sebi šta znači nacionalna čast. priredbom čije segmente ćete čuti u ovom kratkom izvještaju a zapamtiti i nositi u mislima odlažimo s grbavice kovačića i vraca pritisnuti voljom svjetskih moćnika ali neotjerani muslimanskom silom. želeći svom narodu mir a dajući to i drugima kolikogod mlađi i do juče nepostojeći bili mi idemo za svojim ciljem gledajući u nebo a prezirući sve stanove naselja i lažne floskule o zajedništvu. naša je snaga naše zajedništvo a drugi nek rade kako hoće. samo mimo nas. slušajte pamtite.

Snimak jasan.

pred masom naroda grbavice kovačića vraca miljevića petrovića lukavice okupljenog na pijaci koja je bila epicentar života ovog isturenog herojskog dijela srpskog sarajeva tu odakle danas odlazi nošen rukama pravednika i naš krst časni i naša crkva prva je izašla naša gospođa milica. dugogodišnji kulturni radnik. prava sarajka a ratna grbavičanka. milicu ime obavezuje a sve nas naše pjesme grobovi snovi.

Pljesak. Povici srbija srbija srbija. Onda ženski povisok glas. svi je znamo jača je od topova sablji aviona nosila nas rodila

nas ko narod spasila nas izvela nas očuvala nas uzdigla nas.
Pljesak dug. Povici ne damo srbiju sloboda srbija srbija. Žena zvonko.

poletio soko tica siva od svetinje od jerusalima.

Pljesak. Žena dalje samouvjereno zaneseno. Riječi iz nje ko slivene. Hulk u snimku. Ona sporije a zvonkije dalje pa naglašenije iz mase ustihovanih riječi akol voliš carstvu nebesko-me a to sokrij na kosovu crkvu ne vodi joj temelj od mermara već od čiste svile i skerleta pa pričesti i naredi vojsku sva će tvoja izginuti vojska ti ćeš kneže s njome poginuti.

Tako dalje do zadnje riječi. Pljesak dug. Skupno srbija. Neka žena plačno u mikrofon da je izgubila brata da crninu za života skinut ni zbog njega ni zbog ijednog srpskog heroja ni mučenika neće al državu ne da jer će se drugi rađati i živjeti slobodni. U mikrofon voditelj.

pred vama je gospodin vuk vasković. vuk je čovjek intelektualac otac da ga nema nadaleko. njegova je muka naša njegov je sin naša priča naša svetinja. nema tog momka al živi nada živi vuk žive naši ljudi. molim te vuče da se obratiš ovom izmučenom narodu.

Otamo dubok glas.

narode moj. ja tugu iznosim odavde sa sobom ko i mnogi od nas. nosim je ko krst svoj iz noći ne izlazim oči ne sklapam a suza nemam. nemam života al ovu jaknu sinovu nosim a s njom i svoj život ko teret al i čast. dok ne sklopim oči posustat ne smijem njega zaboravit ne smijem a pomirit se da neće zagrebačkom na moja vrata ne mogu. ni zagrebačke ni lenjinove za nas više nema al za mene ima nade dok živim da će me naći tamo gdje je naš narod gdje sam da će doći odne-

kud ne tijelo njegovo nenađeno neukopano nego on tijelo s
dušom na moja vrata stat vedar mlad moj.

Tišina jaka na snimku. Čovjek dalje.

zamolit ću njegovu drugaricu iz djetinjstva da nam jednu
strofu i refren njegove omiljene pjesme. Da uz to odem iz
ovih ulica njegovog života al da se on u moj vrati.

U mikrofon mlad ženski glas.

Ijudi preteško je ovo

Zvuk gitarske žice. Četiri akorda nježno razvučena pa topao
vokal staaaaare truuuube kad zatruuuube kad me đavo
odneseee buuuuudi hraaaaabra stiiisni zuuube nek te
pesma ponese.

Onda prihvaćeno iz mase oooooood oluuuuuje do oluuuuu-
uje štaaa je tuuu je ne plači veseeli se s ljuuuudima udahni
mee gruuuuudima osjeti ćeeš veeeeenamaa muziku u stee-
eenamaa.

Pljesak. Povici. Ja na prozor. Otvoren. Dolje odsjaj svjetala
sa zgrada. Policijski auto polako od brda. Na pisti reflektori.
Snijeg gust.

*

Noge teške ispod mene. Mladić u crnoj jakni još brže od
mene. Pijaca puna. Ja njegovo ime glasno. On očima naglo
u mene. To je. Pogled dalek. Hladan. Iz daljine mi kasno je
sad zaboravi me. Meni glas slab a oči mutne. Ja ruku prema
njemu. Tad jasno da je san. Pola pet. Valjda dva sata neka-
ko sna. Mrak dubok. S radija poznata imena traženih. Kroz
pamet mi čisto ko sam gdje sam šta je.

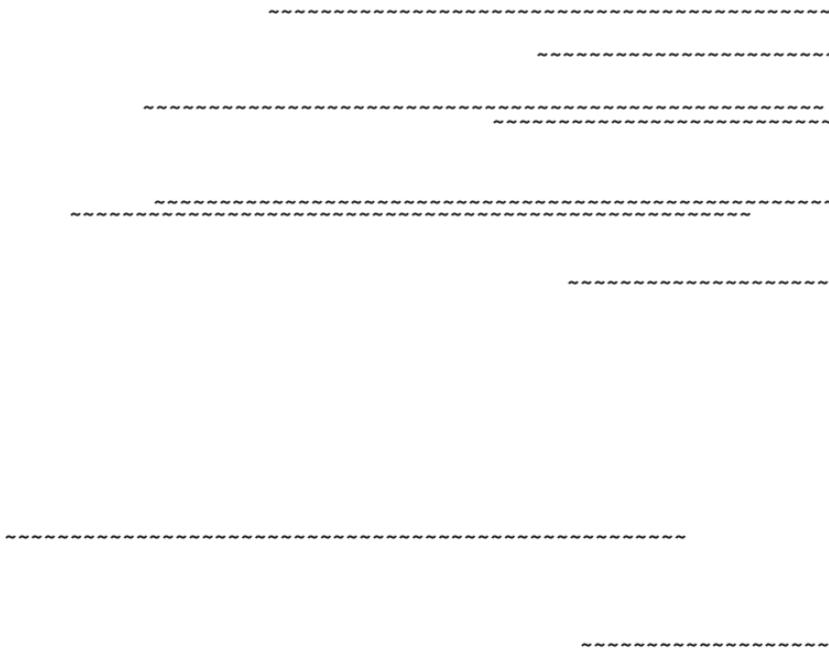
Snijeg po ulici. Ja trolejbuskom. Na stanici na ostatak stuba papir sa svojim imenom prezimenom ispisanim velikim slovima adresom brojem telefona. Pet do osam. Tamo ispred bijele zgrade djeca s torbama. Naprijed policijski golf trojka. Iz ulice oslobođilaca sarajeva poznato lice zamišljeno prema stanici. Mi nekakvo zdravo pogledima. Ka školi dušan pajić dašić. Linija razdvajanja. Snijeg mokar. Tamo policija s dva auta. Ukrayinski transporter širok. Na njemu vojnik pod šljemom s krznenom kragnom na neuvjerljivoj maskirnoj jakni. Naprijed ograda. Dalje ko da je srpska milicija. Ukrayinac s policijom u priči na nekoj mješavini slavenskih i engleskog. Meni ovaj policajac poznat. Drugi vojnik iza transportera. Puška mu na leđima. Policajac mi čekaj. S bijelog polja pored srpske policije drugi transporter i džip s dugačkim držačem uen zastave. Ona svijetloplava makar metar iznad vozila. Džip prvi pored pomaknute ograde prema nama. Transporter za njim. Iz džipa neki kao oficir u kratak razgovor s vojnima iz parkiranog vozila. Policajac mi znak da će vozilo dalje naprijed. Transporter dalje trolejbuskom. Pored mene sporo. Neko mlađe lice iza malog stakla na zadnjim vratima. Ja za njim. Vozilo ka dolje dalje prema trolejbuskoj pustoj stanici. Ja tamo trčeći. Zaustavljen uz cestu. Pedesetak metara od mene. Dvadesetak. Pet. Iz kabine vojnik držeći pušku. Plav-kasta krznenu kragnu. Plava beretka. Lice prijateljsko. On za vrata na zadnjem dijelu. Unutra nekoliko civila. Prvo nespretno vani žena kasnih šezdesetih. Onda čovjek u kaputu. Još ih dvoje. Vojnik mi znak stani. Mladić. Mršav. Nije. Drugi u

tamnoj jakni pod kapom. Pokret mi ko poznat. Dečko napo-lje. Nije. Ovi žurno prema zgradama. Ja prema onom momku al on mi rukom ništa me ne pitaj ništa ne znam. Nazad gore na granicu. Policajac mi ne brini imam broj sve znam pre-nio sam svima ja sam do tri danas ovdje a poslije ču prenijet naši smo idi dalje traži gdje znaš kako znaš. Ja trolejbuskom ka sjeveru. Korak težak. Snijeg mokar. Kapuljaču iz kragne. Jakna na meni od oktobra devedeset druge. Uložak topao. Zamišljen za istočnoevropske zasnježene ravnice. Na meni će do kraja. U džepu još pet papira s mojim imenom adresom telefonom. Ključ ovog stana u lijevom gornjem džepu. Lična i vojna knjižica u desnom. Njegova fotografija u unutrašnjem džepu vunene zelene košulje iz korejskog rata s oznakom usarmy. Druga u drugom. Njena umotana u zaštitni papir dugo negledana u drugom. Moj ovaj haustor sad stran s desna. Gospođa u kaputu na svom mjestu. Ja dalje pored spaljene škole simon bolivar ka zapadu. Igman pod debelim snijegom. Dobrinja živa. Iz naselja niskih zgrada zvanog ce pet desetak ljudi preko ulice ka pijaci sad slobodno. Zaštita od snajpera u zastari. Do škole dvoje s robom na kartonskim kutijama. Pored pancirke ka aerodromskom. Lijevo policija u akifa šeremeta. Ja glavnom širokom. Desno škola nikola tesla nagruhvana. Niz haustora u titogradskoj nagoren. Jed-na spaljenog krova. Prozori izvaljeni. Ostaci stanova mračni. Prazni. Neki u rasparenoj uniformi zagledan u ostatke ispred garaže do broja trideset tri. Ja u donji dio akifa šeremeta pa pored broja sedam. I tu djelić njegovog djetinjstva. Vedrog. Beskrajnjog. Bez bolesti bez tuge. Sedamdeset sedma osma deveta. Akifa šeremeta ovdje inekako. Do neki dan ovdje srp-

ska republika. Još to u nečemu ovuda. Ko da je neko naprijed kod donje trafike. Ernesta telmana kostur. Rupa u zgradi na početku niza. Četiri c na olupanoj fasadi. Crvena zvezda crnim slovima. Željo ispod isplavljeni. Izgorena konzumova prodavnica. Zapadnije preko parkinga očuvanje kuće u nizu u šefika dorića. U njima do juče neko u svom svijetu. Na parkingu do one privatne kuće sedamosam automobilskih olu-pina. Naša ulica ravna. Plava tabla franca prešerna na prvom haustoru pogodjena s tri metka. Zid na početku niza probu-šen za prolaz. Breze ispred šestice nad krovom. Meni oči ka stanu na spratu. Njegov odlazak povezanom s drugaricom iz tog stana. Izvaljena ograda lijevo. Spaljeno desno. Neko na broju dva na balkonu. Neki dvojica sumnjivaca kod desetke. Izgoren stan na prizemlju. Svaki polupan. Dolje ko spavao-nica. Spaljen krov preko puta. Osmici blokirana polomljena vrata na ulazu. Zidovi oko prozora izbijeni. Krov preko puta desetke čitav. Na njemu snijega. Do prečke snjegobrana. Ja sporo ka svom ulazu. Iz akifa šeremeta neko dozivanje. Tabla franca prešerna lijevo. Šesnest na ploči desno. Plavo pito-mo. Ispred naše garaže tragovi u snijegu. Jutrošnji prije nego jučerašnji. Vrata haustora nedirnuta pod oznakom minirano. Ja ispred garaže podignutih vrata rukom na trag. Tu je negdje veličina. Ko da je neki zvuk gore. Komšijski stan s vrećama i mitraljeskom pozicijom u kuhinji tih razvaljenih vrata i pro-zora. Ja iz džepa jakne papir i selotejp. Makazama komad. Pa drugi. Poruku na zid u garaži. Ko da je ono na podu juče neviđeno komadić pedale s njegovog ponija. Ja rukom za tim. Neko iza kod bora. Ko da je neko. Disanje mi duboko a gla-va teško prema tamo. Pred mene grudva. Kratak mornarski

kaput na mladiću pod crnom kapom. Lice pod bradom nje-
žno. Dječačko. Oči zelene.

dvadeset osmog marta dvijehiljadedvadesettreće

AHIL

Jelisaveta Perišić

Politika je nastavak rata samo drugim sredstvima.

Karl fon Klauzevic

Šta je mir? Može li se mir definisati kao odsustvo rata? Ima li mira bez rata i rata bez mira? Šta je prvo, šta potonje? Šta je čemu ishodište, šta uzrok, šta posledica?

Rođena sam kada je sve bilo gotovo. Tata je bio kod kuće. Mlada žena i stari roditelji. Vrisak, ustajanje u sred noći. Ko je od nas dvoje plakao više, on se vratio iz hada sa košmarima, a ja prognana iz edena nesvesna postojanja.

„Ovo je moj ratni drug”, ne znam tačno koliko mi je otac ljudi predstavio ovim rečima, dodajući, „zajedno smo jeli govna, devedeset neke”.

„Što mi je poznat ovaj čovek”, prekida tata tišinu u kolima.

„Ne znam, tata, prvi put ga vidim”, pored nas prolazi neki sivi auto, nikada ne vidim osobu koja vozi, nikada je i ne gledam.

„Kakono se on zove. Znao sam mu brata. Zajedno smo ratovali, oni su blizanci. Darko ili Dejan? Brat mu se zvao Dragan, dobar čovek. Tamo on, umro pre par godina, snašlo ga ono”.

„Rak?”, toliko nam je članova porodice umrlo od njega, da moji izbegavaju i da izgovore, kao da će reč, stvoriti bolest, pa vlada prečutni dogovor da „ono” predstavlja kancer, rak, neko strašno oboljenje.

„Jes, krvi”.

„Leukemija”.

„Ima dvoje dece, divni su to ljudi. Lečio se i sve, džabe se mučio”.

„Strašno”, nikad nisam znala šta da odgovorim, nisam umela da kažem ništa drugo. Ako tata o nekom tako priča, onda je to zaista tako. Jer je reč dobar jako retka u njegovom vokabularu, a ako nekom dodeli taj epitet, onda je ta osoba zaista dobro koje je postojalo na zemlji.

On zna ali nikada ne govori. Izbegava da komentariše, broj poginulih, procenat prognanih, raseljenih, zločine. A zna ih u broj, zna svaki procenat, ali o tome ne pričamo. Samo ponekad, ispriča neki fragment, nešto što se ne briše, a što se zatrjava. Taj delić nekad iskrstne, iznenada, kad je nespreman i kad ne može da ga zadrži za sebe.

Brali smo maline, težak i vreo julski dan. Sonja je brala pored mene. Kad se umoriš od sopstvenih misli, onda osluškuješ, da li se u nekoj vrsti, vodi neki zanimljiviji razgovor. Scenariji koje si smislio taj dan, postaju dosadni ili preteški. „To je tvoja Ahilova peta”, kažem ja. Ne sećam se o čemu smo razgovarale. Sada ne bih umela da kažem šta je njena Ahilova peta.

„Šta pričaš. Šta je to?”, pita Sonja.

„Ahilova peta?”, smeškam se bezobrazno i dodajem, „neko je prespavao časove istorije.”

„Ne smaraj, stvarno te pitam.”

„Ahil je bio grčki junak iz trojanskih ratova. Majka mu je bila boginja mora, Tetida. Kad se Ahil rodio, ona ga je potopila u reku. Reku Stiks. Stari Grci su malo drugačije zamišljali smrt od nas. To je bila reka, koja deli žive od mrtvih. Međutim, dok

ga je uranjala u reku, kako bi on postao neranjiv, držala ga je za petu, te je peta ostala jedino ranjivo mesto na njegovom telu. I zato kad neko ima neku slabost, mi kažemo da je to njegova Ahilova peta, njegova slabost, ranjivost, kako hoćeš.” „Aha, kontam. I šta, kao on je i sad živ, bla, bla.”

„Ne, bre. U jednoj od poslednjih bitaka Trojanskog rata, Paris, trojanski princ, ga je pogodio otrovnom streloom u petu i Ahil je umro.”

„A je...”

„Tako je umro Marko. Nisu mu podvili nogu i on je iskrvario”, samo je prekinuo Sonju, setio se i ispričao.

„Ludaci. Pogodio ga metak i to baš u petu. Samo je trebalo da mu podvežu nogu, da ne gubi krv. Dok su se oni setili, on umro. Mlad dečko, tamo negde neko selo oko Užica, nije bio ženjen.”

I tako jedna smrt i jedno ime ostanu da lebde u vazduhu. I svi čutimo, jer ne znamo šta da kažemo. Nastavljamo da beremo, a čale nastavlja da čuti. Nismo više razgovarale o Ahilu, nikad više.

U jednom trenutku, u kući nas je živilo sedmoro. Sve četiri generacije rođene su u različitoj državi. Nastavnica u trećem srednje traži da napišemo u kojoj smo državi rođeni, i napominje da nije ova u kojoj sada živimo.

I šta je ta zemlja, granica, šta je, naspram haosa, koji za sobom ostavlja. Čemu pripadaš, na čiju krv se pozivaš. Odvojte me od tla, ako moja stopala gaze po krvi, po telu, po trulom mesu. Ne znam šta mislim, o kome mislim, ne znam na čijoj sam strani. I šta je strana ako je nišan između. Nema tu strana, haos nema strane, ima gubitke i rane. Ima zase-

janu mržnju, koju ne razume onaj u čije su je srce zasadili. I dosta pobogu, o pobedi i porazu, kad ne postoji ni jedno, ni drugo. I dalje ne znamo granice, i dalje imamo neke fusnote, i dalje imamo grobnice i nestale, neka dokumenta. Ima li tu mira? Ili je to rat? Da li je surovi Klauzevic čiju sam rečenicu čula, na prvom predavanju na fakultetu, u pravu...

~~~~~

~~~~~

~~~~~

~~~~~

~~~~~

~~~~~

~~~~~

~~~~~

~~~~~

**NISAM
PRESTAO
PITI,
ALI SAM
IZGUBIO
NADU**

Robert Perišić

Na kraju nas je bilo nekoliko u gradiću. Svi smo se znali, mi koji smo mislili isto. Bili smo kao tajna ćelija. Jedan stari profesor, kojeg smo zvali Doktor, bio nam je uzor, predavao je i ruski i engleski, i imao je široke vidike. Znao je razlikovati votke, a o pivama i vinima da ne govorimo. Nama mlađima to je slabije išlo, nikad nismo imali puno izbora, pa smo upijali Doktorove priče.

Nisam prestao pititi ni pod najtežim okolnostima, govorio je. To danas mogu i ja reći, nakon svega.

Pod Rusima se lijepo pilo, pričao je Doktor. To su bila liberalna vremena, mislim, kod nas.

I nije da se nije nešto i održalo. Ima ih koji izgledaju pravovjerno, a potajno popiju. Ali mi smo bili žešći, nas nekoliko je bilo radikalnih i, što ćeš, sazna se to. Mi smo pili sve više, možda i iz protesta. Budući da smo bili takvi, znalo se da smo mi za Zapad. Disidenti, što se kaže. Jer, samo da znaš, kod nas je alkohol bio službeno zabranjen, nakon svega, i u tom režimu koji su pomogli Amerikanci. Kao demokracija, ali nema alkohola. S Rusima je bilo drugčije, to je bio najzapadniji sistem kod nas.

Da, ti se smiješ, ali bio je to najzapadniji sistem kod nas, i za žene i tako.

Ne vjeruješ? Vidim da ti ništa ne znaš o mojoj zemlji. Kao ni ovi u službi za azil.

Gledaj, Amerikanci su prvo podržavali ove koji zabranjuju sve, mudžahedine... jer oni su bili protiv Rusa, to znaš? A zašto su se borili protiv Rusa? Jer su mudže protiv Zapada, i alkohola, i žena. Jer po njima alkohola nema. Žena doma. Ali vidiš, njih su Ameri podržavali – jer su ovi bili protiv Rusa – iako su Rusi nama bili Zapad – i onda su nama Amerikanci bili protiv Zapada – i normalno da moraš piti u toj situaciji...

Amerikanci su podržavali ove koji ne daju piti, samo da ne bude socijalizam... I nije bio, to im je uspjelo, to im je najvažnije. A druge detalje su propustili. Ostavili ih meni.

Tebi je smiješno, ali ja, kad to sve pogledam, moram popiti nešto.

Jer Rusi bi možda sredili ove fundamentaliste, da nije bilo Amera. Doktor je to do smrti zamjerao Amerima, što su ovima pomogli doći na vlast. A ovi su bili tako ludi poslije, da vrate sve na staru nulu, zato jer smo se mi po gradovima već drukčije ponašali.

Morao bi ti znati nešto o mojoj zemlji da ti objasnim. Jer nisu tamo Rusi došli iz vedra neba. Još prije Rusa vladali su domaći komunisti, ali bile su dvije frakcije koje su se dosta ozbiljno zakačile oko vlasti, možeš to zamisliti? Domaći ateisti, frakcije u borbi. Jedni od njih su pozvali Ruse.

Znači, bilo je ljudi poput mene dosta, liberalnih, koji su pili, nismo mi bili takva manjina tada kao danas nakon svih ovih godina progona... I barem da nas sad svrstaju među manjine. Ni to pravo ne možeš dobiti. Mogu nas i istrijebiti, a UN ne bi primijetio. Jer međunarodni poredak gleda naro-

de, a mi smo manjina od naroda. Samo zato jer smo liberali, mislim, jer pijemo.

Ali dobro, da skratim, Rusi su se povukli i onda su pobijedili ovi talibi, uz pomoć Amerikanaca. Ameri nisu razmišljali što će biti poslije. I onda su od ovih koji ne daju piti nastali teroristi koji su i Amerikancima smetali i onda su njih teroriste opet morali srediti Amerikanci jer, naravno, više nije bilo Rusa da ih srede i sad su Amerikanci morali nastaviti komunistički ruski rat protiv njih. Za mene su i komunisti i Rusi i Amerikanci Zapad, pa vidim da je to isti rat. Trebaš samo pogledati s moje strane. Vidiš sve to? Pa sad ti ne pij. Naravno, ja sam za Amerikance. Ili za Ruse, svejedno. Samo to s Rusima više pamtim iz Doktorovih priča jer bio sam tad vrlo mlad, to ti je valjda jasno.

Znači, ja i meni slični čekali smo nakon svega Amerikance kao spas.

I onda, Amerikanci su nas okupirali i mi smo se, normalno, nadali da će biti barem kao pod Rusima, ako ne i bolje. Mislim, mi koji pijemo, a i simpatizeri. Ali Ameri su morali dati demokraciju, i još se oni kao ne bi htjeli mijesati u naš način života. To je bilo teško razočaranje za nas disidente, nismo mogli vjerovati. Nakon svega, razumiješ. Nije pravi Zapad, nego kao neka demokracija gdje ne smiješ piti. Eto kako je bilo. Pa normalno da moraš piti kad to sve pogledaš.

Dobro, ipak je pod Amerima bilo lakše nabaviti, bilo je tu nekog napretka, šverc je bio dosta razvijen, a ako te uhvate nekako se izvučeš prije suda, riješiš nekako, jer korupcija je bila razvijena, srećom.

A moja je sreća bila i to što sam iz bogate obitelji, pa sam i školovan ko što vidiš. Mi koji pijemo smo elita, što ćeš.

No ta ti je demokratska vlast opet postala klimava i oko mog grada su opet po brdima bili ovi koji zabranjuju sve, i provode svoje kad se spusti mrak.

Onaj tko vlada po danu ne vlada i po noći, razumiješ.

I moj brat je bio s njima u brdima. Pazi, moj rođeni brat. To me je u stvari dotuklo. Kad sam shvatio da je moj mlađi brat otišao k njima, pomislio sam da je otpor uzaludan, da se to više ne može srediti. Možda se u doba Rusa moglo, ali sad je kasno. Nisam prestao piti, ali sam izgubio nadu.

U svakom slučaju, moj slučaj imao je svoju povijest koju nitko ne razumije. Ne mogu ja to ovima za politički azil objasniti. Nije im jasan historijski kontekst. Sad ti je, vidim, jasno zašto. I vidim da će ponovno vidjeti svog Hajvana.

Ti misliš da bih trebao pričati bez historijskog konteksta?

Misliš da je to moguće? Samo kraj da ispričam? Ajde, dobro, ti si advokat... Znači: kraj je bio kad su Ameri prepustili sve njima... Njima koje su onomad podržali, pa ih rušili, pa odustali... Mislim, to je bio kraj kraja. Ali ja sam još prije na put krenuo, trebalo mi je dosta da se probijem dovde, teško ide bez papira, zaglaviš po granicama, teško ide i ovi ma koji ne piju...

Da preskočim priču, znači, bilo je to prije nego sam pobegao, prije nego su Ameri otišli: umrla meni majka, patila se s rakom par godina, i ne znaš jesи li odahnuo što je umrla i jesи li već tugu potrošio.

I dođe na sprovod i moj mlađi brat koji je bio već u brdima, s tim talibanim. Vide ga ljudi, ali nitko ga neće prijaviti, em što se boje, em što mu je majka umrla. A otac nam je poginuo još prije, stao na bombu kad je išao u neko selo, bio veterinar,

jedan od najškolovanijih ljudi u kraju, i htio se odmaknuti od tog džipa kojim su se vozili, htio se odmaknuti kad je pišao, jer bilo je žena u džipu, i zakoračio je u neobilježeno minsko polje i, eto, iskrvario putem do bolnice.

Sori, to je bilo još prije, ali moram.

Na očevu sprovodu mene je brat još gledao kao drugog oca, još je dječarac bio, ali onda nakon godina te naše demokracije i nakon sprovoda majke sjedimo ja i on u kući, i ja se mislim kako ga nisam uspio odgojiti, da nisam uspio na njega pozitivno utjecati, ali eto, još sam stariji i, mislim se, neću se pred njim skrivati... I kad i naše sestre s muževima odoše, izvadim ja na stol viski, jer sam u svojoj kući i trebalo mi je piće, pokopali smo majku i na neki način je sve gotovo.

I on me gleda dok pijem viski, lagano, uz vodu, i kažem mu: Evo, ostali smo sami.

On me gleda tvrdo, sav se smračio pa kaže: Morat ćeš otići.

Nije da me baš toliko iznenadio, ali rekoh: Zašto?

Znaš ti dobro, kaže on. I sve se zna, kaže. Znaš da si se s Amerikancima družio, u vojne barove zalazio, možda si i špijunirao – ja vjerujem da nisi, znam da si išao samo zbog pića, ali drugi ne vjeruju... I znaš da si švercao alkohol i drugima prodavao...

To sam prijateljima prodavao. Pa ne dobivam ni ja besplatno, ne mogu davati, rekoh. Htio sam dodati: prodavali su i oni meni, ali pomislih kako bi mogao nekoga uvući u problem.

Ja ti kažem jer znam što ti se sprema, popisi postoje, na popisu si, a brat si mi, kaže on. Ja sam im bio rekao: pustite ga dok je majka živa, kaže.

I vidim da mu teško kod tih riječi.

Pa i mene u grlu zatvorilo, opet mi se pojavila tuga za majkom.

I pridem mu pa mu stavim ruku na rame: Dobro, ajmo se pozdravit, rad majke.

I zagrlimo se i zaridamo oboje.

Onda se namah razmakinemo pa opet sjednemo.

To je on valjda dobronamjerno rekao jer je znao da sam meta, razmišljaо sam sjedeći u svojoj kući koja, video sam, više nije moja.

A sigurno sam ja smetao njegovoј reputaciji, sramotio ga, pa je i zato htio da odem.

Ili bi me čak on morao u red dovesti, ili mi čak vratom zavrnuti, jer vole oni kad svoji rješavaju svoje.

Ne znam, pravo da ti kažem, razmišljaо sam tada i poslije sam razmišljaо o tome, putem, što je on stvarno mislio i što je morao.

Nema mi druge nego da popijem ovaj viski večeras pa na put, a?

On me gleda, mrk želi biti, ali ipak sam mu ja najbliži bio, cijelo je djetinjstvo za mnom skakutao, i sad me tjerira, i sjena mu je tuge, možda čak i malo zgrčenog srama, u očima.

A možda se ti mene želiš riješiti jer će onda sve biti tvoje, rekok i to, da ga pecnem.

Ne, kaže, uvrijeđeno.

Kako ču to znati, kažem.

On podigao bradu, pa gleda kao s visoka. Jer sam ga tako nisko postavio.

Kako ču to na putu svom znati, pitam.

Razmišljao je, mrko, pa reče: Tvoje će ostati tvoje. Dajmo rodbini u zakup kuću i zemlju. Meni isto sad ne treba. Od zakupa neka ti šalju pola. Vidjet ćemo tko će od nas preživjeti.

Tu sam video da u njemu još ima nešto od mog brata.

Da otac nije poginuo, mislim da bi s njim bilo drukčije. Bio je živo dijete, ali mene je slušao. Kasnije se razvio u jakog momka, imao je viška energije. Nekoliko puta je pio sa mnom i postajao je divlji od toga. Nisam mu više davao alkohol, premda je htio. Video sam da nije zreo.

Mislio sam da je najbolje da se oženi, ali ja nisam tražio djevojku za njega. Mislio sam da treba sam odabratи.

Ali nije.

On je, kasnije sam shvatio, postajao kivan na mene. Trebalu mu je disciplina i okrenuo se onima koji su nudili red.

On je, u biti, samo htio biti dobar i po propisu.

Pomislio sam kako bi me, ako ne odem, možda ipak i ubio.

Ako bi mene mogao ubiti, pomislio sam, s drugima mu vjerojatno ide lakše. Ali nisam ga o tome pitao. Kako je želio biti dobar i po propisu, sigurno je bio dobar i u tome.

Tako: i imaš brata i nemaš brata. To je bila moja zemlja.

Imaš brata i nemaš brata. I dobar je, i ubija me. Jer kad bih ja bio dobar, on ne bi bio dobar. Tu je, dakle, pitanje tko je od nas dobar.

Ali to je pitanje bilo riješeno samim time što je on imao oružje, a ja ne.

Dobro, rekao sam.

On je onda otišao u noć, a ja sam pio viski i pušio gledajući svoju kuću iznutra i oprštajući se sa svim stvarima. Onda je

mačak – koji je, dok smo pričali, spavao u svom uglu – došao i krenuo mi se motati oko nogu.

Hajvane, prijatelju moj, vidiš li ti sve ovo, govorio sam mu.

Vidiš li ti ovo, prijatelju moj... A gdje ću s tobom, Hajvane?

Mazio sam ga i pio viski u svojoj bivšoj kući, u tišini.

BRŠLJAN GEL

Marija Ratković

Rat je stao. Celulit je tek počeo. Uvek neka muka.
Ne sećam se kada se završio rat.

Sedele smo na klupici ispred male vikendice od betonskih blokova bez krova. Tata opet nije bio mobilisan ali nije mogao ni da krene s nama na more. Novca za more nismo ni imali ali deda se setio svog đaka Dragana koji nas je uvek zvao u goste. Nismo bili nešto oduševljeni. Još jedna godina u kojoj sam propustila pripreme u Karakašu, tom mitskom mestu u koje dolaze svi najbolji sportisti. Posle važno pričaju priče, šta su jeli koga su sreli, koja je još reprezentacija bila. Zahvaljujući ratu nije bila nijedna strana. Ne znam zašto smo uopšte išli na pripreme kad se ionako nije igralo. Mada je ove godine Jugoslavija pobedila u finalu. Hrvati su zviždali i napustili postolje. U Hrvatsku svakako nismo ni mogli. Sad svi pričaju o košarci, i konačno mogu da ispadnem pametna u društvu.

Ova godina je tako obećavala. Već ranije, sa Jelenom sam se dogovorila da ćemo ovog leta zabilistati. Od kume sam dobila kupaći, konačno smem da nosim jednodelni na plažu. Naravno nervira me što sam mršava kao daska, ali kupaći ima visoki struk pa onda noge izgledaju malo deblje. Mama kaže da nemam grudi ali znam da to govori samo da bi mi

zabranila kupaći. Grudi realno i nemam ali moram da se pravim da su mi ogromne i da nikako ne mogu bez gornjeg dela. Tata kaže da sam se zgrbila, rekla sam da je to od grudi. Oni su mislili da je od kose, pa su me natarali da se ošišam. Sad sam i dalje prisilno grbava, da bih dokazala da mi je kupaći neophodan. Bez kose sada ne mogu nikako da se sakrijem među svim tim ljudima na plaži.

Sutomore me neopisivo nervira. Nikad nisam videla neko tako propalo mesto. Imaju samo jedan hotel. A i taj hotel možda i nije hotel nego odmaralište. Svejedno ne radi. Kad sam bila mala, jedne godine sam bila. Ne sećam se ničeg osim da sam Danilu razbila zube u autićima na sudaranje.

Jelena je rekla da ona mora da omrša pet kilograma a ja moram da se ugojim deset. Idealna kilaža se izračuna tako što se od visine oduzme sto deset. Ako imam sto sedamdeset osam, idealno bi bilo da imam šezdeset osam kila što se nikad nije desilo. Imam pedeset tri. To je u stvari petnaest kilograma. Nemam pojma šta da radim. Ne znam ni čime da se ugojim. Jelena je donela iz novina jedan isečak. Prvi put da sam videla dijetu u kilodžulima a ne u kalorijama. Lakše se pamti. Prepisala sam to u svesku i sad svakog dana pratim. Uveče kad se približi večera i vidim da mi fali još dve hiljade kilodžula odem do magistrale da kupim gazirani sok. U prodavnici imaju točenje. Kolu mrzim, ali oni imaju i biterlemon. Kupim tri litre. Trudim se da do spavanja popijem bar litru, litru i po. To je četiri do šest čaša. Taman sam ušla u ritam i ispunjavam svoj dnevni plan.

Sedele smo na zidiću Milanka i ja pre neki dan. Ne znam o čemu smo pričale. *Bit strit* ima sad novi album ali svi su

zaboravili one pesme sa prvog albuma. Ne mogu da verujem da se ona seća. Sećam se i ja jer je Džigi iz mog odeljenja imao na kaseti.

Znaš šta je celulit?

Na trenutak sam pomislila da slažem, ali stvarno nisam znala ni približno. Zvuči kao biskvit, ali po njenom izrazu ne bih rekla da je to nešto lepo. Sunce je sijalo kroz njenu kosu i nagla se prema meni, očiju iskošenih kao kod lisice u lutka igri. Izgledala je čak pomalo zlo. Nisam smela da slažem.

Ne, rekla sam gotovo šapatom – šta je?

Umosto da odgovori, jednom rukom me je stegla za koleno, a drugom je jako stegla moju butinu. Preplavio me je sram jer sam bila samo u kupaćem i tek u njenim rukama videla sam koliko mi je butina tanka. Stresla sam se. Ona je nekako uvrnula meso i pojatile su se rupice. Kao na bebinim obrazima, uzviknula sam, to znam jer sam imala prilike da vidim male bebe.

Kakve bebe? To je celulit! Rekla je ona besno i pustila stisk. Gledala sam, svoju inače polumrtvu kostur nogu kako odjednom menja boje. Koliko god da gledam nisam videla ništa strašno u tome što se zove celulit. Svakako nisam planirala da se stiskam po nogama niti da uvrćem kožu kao što je to ona radila.

Pomorandžina koža, tako još zovu ovo odvratno kad ti se poznaje salo. To je salo!

Znam, blago ljudima sa salom! Meni treba još trinaest kila do idealne težine. Ne znam šta da radim. Svaki dan krišom pijem celu dvölitrnu soka, to je oko dve hiljade petsto kilo-džula. I ništa...

Šta si ti? Glupa? Zar ne vidiš sve te reklame za skidanje sala? Znaš li koliko moraš da radiš na tome da ovaj potkožni celulit nestane? To je najgore! – izgledalo je kao da se baš naljutila.

Milanka je bila isto dete iz kuće. Njeni roditelji su plaćali Draganu, a ja sam čutala i pravila se da i mi plaćamo. Bile smo isto godište ali ona je delovala dosta zrelije od mene. Imala je grudi. Nju niko nije terao da se skine.

Ali ništa ne brini! – oči su joj zasijale kao da je prodavačica iz parfimerije *Roma*, u kojoj sam jednom bila. Ne znam ni odakle je izvukla belu kutijicu koja je kad se otvori imala zelenu providnu smesu koja liči na gel za kosu. Zahvatila je prstom i pokazala mi.

Bršljan gel! Najbolje sredstvo u borbi protiv celulita! – rekla je zaista glasom prodavačice iz *Rome*. U *Romi* se prodaju strani skupi proizvodi, tamo nismo išli pre dok smo još mogli sami sve da kupimo. Sve su žene bile jako ljubazne i imaju manire.

Sad gledam svoj život – sedim na zidiću u Sutomoru, ne mogu da se ugojim i saznajem za celulit. Šta god da kažu, ne verujem. Za njih se rat završio, za mene je tek počeo.

Sunce zalazi iza betonske kućice, nije bilo egzotika, kupila sam gazirani sok od kivija. Ni ne pije mi se, ali moraću. Milanka je negde sa svojima. Tiho je i uskoro će večera. Ništa nije bolje. A kad će biti – ne znam. Sutra ću početi da utrljavam bršljan gel. Jer danas stvarno ne mogu ništa. Ova flaša zelenog soka je skoro beskrajna.

~~~~~

~~~~~

~~~~~

~~~~~

MIR JE PORODICA S PUNO ČLANOVA

Arber Seljmani

Ja sam ratno dete i veliki mi je problem da razumem šta je mir. Ne želim rat da pretvaram u nešto poetsko, ali mi to teško polazi za rukom. Ubijati ljudе nije poetski čin, to je mučna stvar. Ubijati decu nije književnost, već zločin bez premca. Danas plutam u miru i znam da je to mir, jer sam se nekada davio u ljudskoj krvи. Ja sam ratno dete, ali ni sam ne znam šta ovim želim da kažem. Ne razumem mir lako, ne analiziram tako detaljno, koliko bi možda bilo potrebno.

Činjenica je, kada živiš u ratu, on je tačka kroz koju se sve prelama: ono pre i nakon, ali i za vreme rata. Na primer, pre rata pio sam ruski čaj, nakon rata pijem limunadu. Tokom rata pio sam svoje suze kada bih saznao da su ljudima ras-komadali lica i tela. Pre rata, sećam se samo jedne fotografije iz prvog polugodišta prvog razreda na kojoj smo svi nasme-jani i ne slutimo haos koji nas čeka. Sećam se da su nakon rata ljudi kao sumanuti izlazili da glasaju, s nadom da će ova zemљa procvetati i da će politika urediti naše živote. Sećam se mračne sobe, tokom rata, i upaljene sveće ispod stola. Pre rata živeli smo u istom stambenom bloku sa Sašom, žao mi je, ali sam zaboravio sam kako je izgledao i kako se ponašao. Sećam se da je bio visok i pomalo agresivan u ophođenju

prema ljudima. Tokom rata, Saša je bio špijun i htio je da ubije moga oca, iako smo godinama živeli kao komšije. Nakon rata Saša je ništarija koja, verujem, živi i diše negde kao okoreli kriminalac mračnog srca.

Moj život je podeljen na dve slike – pre i nakon rata. Znam, pomislićete na: period pre i nakon Hrista, pre i nakon Prvog svetskog rata, pre pada Berlinskog zida i nakon, pre Holokausta, nakon Holokausta, pre rata u Ukrajini, ovde još uvek ne postoji nakon... koliko samo govorimo o onome što se desilo pre i nakon... ali kada ćemo s bolom pričati o TOKOM? Kada ćemo moći da pričamo o vremenu koje se desilo, koliko nas je bilo, koliko smo patili, koliko nas je stradalo?

Ja-sam ratno dete, ali me rat nije ubio u potpunosti. Ubio je u meni nekoliko ljudi, emocija, eksplozija, nekoliko neba koja su svetlela duboko u aorti moga srca, čitave mesece detinjstva za koje nisam ni znao šta su obećavali.

Imao sam osam godina kada je stigao mir. I danas volim broj osam. Osam. O. S. A. M. Bila je 1999. godina. Jedno poetsko veče pre nekoliko godina sam tako nazvao i pročitao osam pesama.

Mir je stigao u osam oblika:

- 1) Kao planinski med, tečan, onaj koji se topi u ustima i lagano ti dodiruje jezik kako bi skliznuo do grla.
- 2) Otac je prvi otišao u Prištinu. Priština je bila oslobođena, a jun će od sada pa nadalje biti mesec oslobođenja. Pazite na mine, neprijatelj je ostavio na stotine mina po zemlji.

Znakova za opasnost od mina se i danas sećam, mrzim ih onoliko koliko je moguće mrzeti. Otac je došao i odveo nas kod rođaka u Tetovo, mir je bio na zadnjem sedištu žutog keca¹.

- 3) Srbija je otišla sa Kosova. Kosovo je slobodno, a Srbija je stešnjena u svom velikosrpskom genocidnom zdanju. Kosovo izvlače iz ruševina, ali jako je i oporaviće se.
- 4) Otvaraju se vrata, prozori, pekare, benzinske pumpe, zavese, obdaništa, škole, bolnice, državne institucije, fabrike kako bi odmah bile zatvorene, otvaraju se diskoteke, knjižare, štamparije, cveta proleće. Mir je raznobojan. Mnogo je ljudi umrlo i bol stiska. Zbog bola ćemo ostariti pre vremena, ali će nas mir spasiti, ukoliko spasa ima.
- 5) Mir je stigao. Milošević, ulazi u istoriju kao govno u ljudskom obliku, pošto je čitav državni aparat oko sebe zadojio gađenjem i katastrofalnom mržnjom prema Albancima sa Kosova. Istinski mir za mene je stigao kada sam saznao za smrt ovog gavrana. Miloševića sam viđao i noću, u snovima, kako dolazi da masakrira moju porodicu i mene
- 6) Kao zakasnela pesma. Mir dolazi sa zakašnjenjem, dolazi poslednji, mir – postoji verovatnoća – da nikada i ne dođe. Mir se vrlo lako sruši. Mir nije beli golub. Ostavite se tih gluposti. Miru, nalij malo piva ili crnog vina i nikada nemoj doći, apsolutno nikada. Mir se vrlo lako prostituiše. Da li ćemo se ikada probuditi iz ove noćne more?
- 7) Mir je stigao kada smo postali jadni. Generalno, ljudi koji izađu iz rata imaju tendenciju da ga zaborave munjevitom

¹ Automobil marke Zastava 101. U neformalnom govoru i žargonu „kec”.

brzinom. U to vreme nisam posedovao mentalnu jasnoću koju danas imam, ali znam da smo počeli da bivamo loši jedni prema drugima vrlo rano, ali intenzivno. Mir je stigao i odmah smo preuzeli, takoreći, uzde u svoje ruke: uzde inferiornosti, superiornosti, klasnih razlika, ko se borio, ko se nije borio, ko sada dobija državnu zemlju, zašto Artan nije priskočio u pomoć ženi koju su silovali pred njegovim očima, borci imaju najveće moguće beneficije, oni koji se nisu borili su kukavice. U Prištini nije bilo rata, jer su ljudi pili i uživali u noćnom životu, dok je Drenica sravljenja sa zemljom. Zašto meni država ne dodeli stan u centru grada i zašto još nisam dobio toliko priželjkivani orden koji nosi ime *Adem Jašari*?

- 8) Mir je stigao kao što je i nestao. Uplašen, bože, koliko uplašen. Mir mnogo košta. Jedan osmogodišnjak koji se plaši da uđe u odeljenje kad shvati da je nekog od njegovih drugarica ili drugova ubila srpska ruka. Šta se desilo? Da li ćemo se vratiti u stan u kome smo živeli oduvez? Da li će biti novog rata? Gde je moja crvena četkica za zube? Da li još uvek treba da perem zube tri puta dnevno ili sada sve dobija drugačiji oblik? Pravi li se od plastelina jedan srpski vojnik ili jedna albanska žrtva? Prizori masakra u Račku, da li je to film? Maestralni efekti montažera. Šta se dogodilo? Majka kaže da ljudi koji su naredili masakr u Račku „nemaju srce“. Plakao sam i video svoj odraz u ogledalu, ni svoje suze nisam mogao da prepoznam. Smejao sam se, plačući, jer sam plakao zbog strašnih prizora koje sam slučajno video na starom crnom televizoru s grbom pozadi. Ja sam dete sa osećanjima i vodom koja lije iz mene.

Smešno je! Čekamo i čekamo na mir, i kada konačno stigne, shvatamo da je mir jedna velika porodica koja stiže različitim letovima. Prvo dolazi moj otac sa dve čerke, a nakon nekoliko godina dolazi gospođa majka sa ostalom decom i svojom neudatom sestrom. Ili obrnutim rasporedom. Svi su premoreni. Mir je često slep, potrebna mu je pomoć. Može se desiti da mir dolazi osakaćen ili da ima konstantne zdravstvene probleme, da mu je neprestano potreban melatonin ili da ne zna dobro matematiku i da mu je potrebna pomoć, ili da nije sposoban za da upravlja i vodi državu, ili je jednostavno još mlad mir, bez iskustva, zelen.

Ovako ja vidim mir na Kosovu. Opšti mir – odlazak Srbiće sa Kosova, završetak rata i terora, a zatim stiže spokoj, razume se, zahvaljujući onima koji su položili živote. Bili smo srećni do pijanstva, kao drogirani, u delirijumu, ekstazi, katarzi. Kao dete, tačno se sećam: postoji video koji i danas kruži po društvenim mrežama, televizijski snimak trenutka kada su NATO snage ušle na Kosovo 1999. Uplakani muškarac igra na haubi automobila i viče iz svega grla: NATO! NATO! NATO! Jedan dečak koji, pošto ugleda da se otvara prozor vojnog vozila na vozačevoj strani koristi priliku da uhvati, a zatim i poljubi ruku vozača. Goli dečak shvata da je spasen. Mir je pokucao na njegovu kožu, meso i krv članova porodice. Onih koji su preživeli. U protivnom, etničko čišćenje se ne bi nikada završilo. Ukoliko bi trebalo da zaokružim svoje detinjstvo i dolazak mira, to bi bio ovaj video, ovaj snimak. Tad sam shvatio da je mir – mir koji svakim neuronom oseća

osmogodišnjak stigao. Plakao sam nekoliko puta gledajući ove snimke, plačem i sada, i ponovo se vraćam se u taj svet.

Mir dolazi tužan, traumatizovan. Suočavaš se s bombardovanjem i leševima, žrtvama i nasiljem. Mir dolazi, a ti si prestrašen, ukočen, nepomično stojiš, ne znaš da li treba da grliš nekoga ili da budeš rezervisan. Ovo je druga faza: kako da se ophodiš prema njemu, kako da ga tretiraš, šta mir jede za doručak i da li je alergičan na polen? Lični mir za mene je stigao kada smo krenuli iz Tetova za Prištinu. Pet članova porodice, hrabro auto-putem i ulicama ka starom životu, u vožnji koja i ima i nema odredište. Kako iznova pronalazimo sami sebe? Kako se provlači patnja? Mir, ovaj mir, ova sloboda koju svuda svi spominju, da li će ostati ovde zauvek, postoji li mogućnost da se naljuti na nas i nestane s prvim izlaskom sunca? Na zadnjem sedištu, sedeći između svog brata i sestre, čitam stare novine i pravim se da sam spiker koji čita vesti. Spasili smo se od rata. Idemo da pozdravimo mir stiskanjem ruke.

Slobodno hodamo, dišemo nad morem naših patnji, ovde, na Kosovu, bez neprijatelja. Veliki mir stigao je onog trenutka kada je prestao rat. Tu je, među nama. Sloboda postoji. Porodica se okuplja. Neki letovi kasne, neki su se zaglavili iznad okeana.

Sa albanskog prevela
Merima Krijezi

CRVENI SHINKANSEN

Nataša Skazlić

Čekamo pred Franšom. Crveni se tramvaj sporo spušta niz ulicu, očigledno je imao nesreću, odlazi u garažu pa u otpad, pretpostavljamo. Boja je na mnogo mjesta oguljena, lim je iskrivljen i pod upravljačkom kabinom i bočno, ali putnici su unutra, ima ih barem petnaest.

– Ovaj prometuje redovno. Tatra KT4, imamo ih mi još nekoliko, ali u mnogo boljem stanju. Nije to baš normalno, izginiut će im ljudi.

– Da ikako mogu, sad bih ga popravila.

– Zašto?

– Ne znam. Osjećala bih se bolje. Znam da zvuči glupo, ali zamisli da smo ugledali sjajan japansko crveni tramvaj s blistavim kromiranim dodacima. Kako bi se osjećao?

– Vjerovatno bih nešto opsovao. To stvarno ne bi bilo u redu.

– Bilo bi najbolje da je prosječan, onako kao naši. Ni spektakularno nov, ni olupina.

– Ne, mislim da je baš u redu što je olupina.

– Pa nisu ti ljudi krivi.

– A tko je kriv?

– Sigurno ne ovi.

– To ne možeš znati.

Gubi se u njegovom zagrljaju. Zaplakala bi da nije toliko napeta, ali ovo nisu ta vrata. Gomilā još stresa i suza u tijelo. Grli mene. Govori mi da sam lijepa. *I ti si lijepa*, kažem. O, ne, ne, ti si *ljepša*. Prihvaćam jer mi se učini da joj je to važno. Muškarac pruža ruku. Zove se Milan. Djeluje nježno i krhko kao što to mogu samo visoki, krupni muškarci. Njegov je stisak čvrst, ali pažljivo doziran.

– Hajde da ručamo – pozove.

Trčkaramo do ulaza. Hladno je.

Brusketa Franš – guščja jetra s crnim tartufom, carpaccio od bifteka, plata kozjih sireva i junećih pršuta, kajmak. Sanja pita hoćemo li *mešano* za glavno. Hoćemo, *miješano* je uvijek dobro, i vi znate, čim predlažete. Tri konobara nose pladnjeve s biftecima, pa *saltimboccu*, *Stroganoff*, opet guščja jetra. Pogledam Zvonca, nama je nešto drugo *miješano*. Dolazi još jedan konobar, nečujno spušta novi pladanj – uštipci, vješalice, pljeskavice, neki nepoznati mi zamotuljci, janjeći ili kozeći kotleti, maleni, za zalogaj. Miriše roštilj. Salate koje kakve posvuda. Hrskavi krumpiri, zapečeni grah, topao kruh, pogačice sa čvarcima.

– Još netko dolazi? – pitam.

– Poneti ćemo kući – govori Sanja – nismo znali kolike su porcije.

Zvonac me trkne nogom, pomirljivo ga potapšam po bedru.

Restoran je lijep, zima je pa ne možemo u vrt, ali čujem šum vode koja se prelijeva u nešto metalno, baš tu pod prozorom. *Divno je leti, svakako ćete još doći*.

- Pogledaj – Milan mi pokazuje jelovnik u kojemu su posebno istaknuta maslinova ulja – čak tri iz Hrvatske. To su sigurno dalmatinska.
- Sva tri istarska – kažem. Objasnjavam mu razliku, a onda prelazimo na pršute. Zainteresiran je. Volio bi da jednom odu živjeti na selo. Ne, ne razmišlja o uzgoju svinja. Priča mi anegdotu o nekom Leskovčaninu na letovanju u Rogoznici i zabuni oko duvanja i puhanja vетra. Ne čujem dobro, sad je već poprilična gužva, ali smijem se. Toči mi dingač. Pita me što radim, koliko smo već zajedno i planiramo li nešto, Sanji se sviđam, kaže. Gura mi *menu* otvoren na stranici s desertima. Zvonac se pridružuje, biramo s nevjerljivo dugu liste, prislanja prst, čitam: banana split. Zatom ljujemo smijeh, okrećem stranicu, a tamo je popis vrsta soli. Nude i iransku i britansku, nema paške, ni sira ni soli. Nije nam jasno zašto su navedene te soli. Naručiš, valjda, biftek s plavom perzijskom ili crvenom sicilijanskom.
- Nema žita sa šlagom – šapne mi.
- Ima kesten pire – odgovorim.
- Sjedimo ovdje već treći sat, ne prestajemo jesti.
- Što znači Franš? – pitam Sanju.
- Nazvan je po ulici, ovde u blizini, a reč je o nekom francuskom generalu iz Prvog svetskog rata koji je osobito gotivio srpske vojнике. Glupost neka, kao i sve.
- Pod njegovom je komandom probijen Solunski front i oslobođena Srbija. Dobio je titulu srpskog vojvode. Dobro Sanja kaže, glupost neka. Hajde da krenemo. Hoćemo li?
- Kuća je stara, udobna prizemnica. Gledamo filmove. Najprije *Mi nismo anđeli*, a onda *Maratonce* po ne znam koji put

u životu. Valjamo se po trosjedima, pijemo, pjevamo. Sanja ne skida osmijeh. *Sve je dobro, sve je kako treba biti.*

Na zidu pored televizora u ružičastom je okviru uvećani ultrazvučni snimak. Vidi se profil bebe, prćast nosić, brada, visoko čelo. Ne pitam ništa, ali Milan vidi.

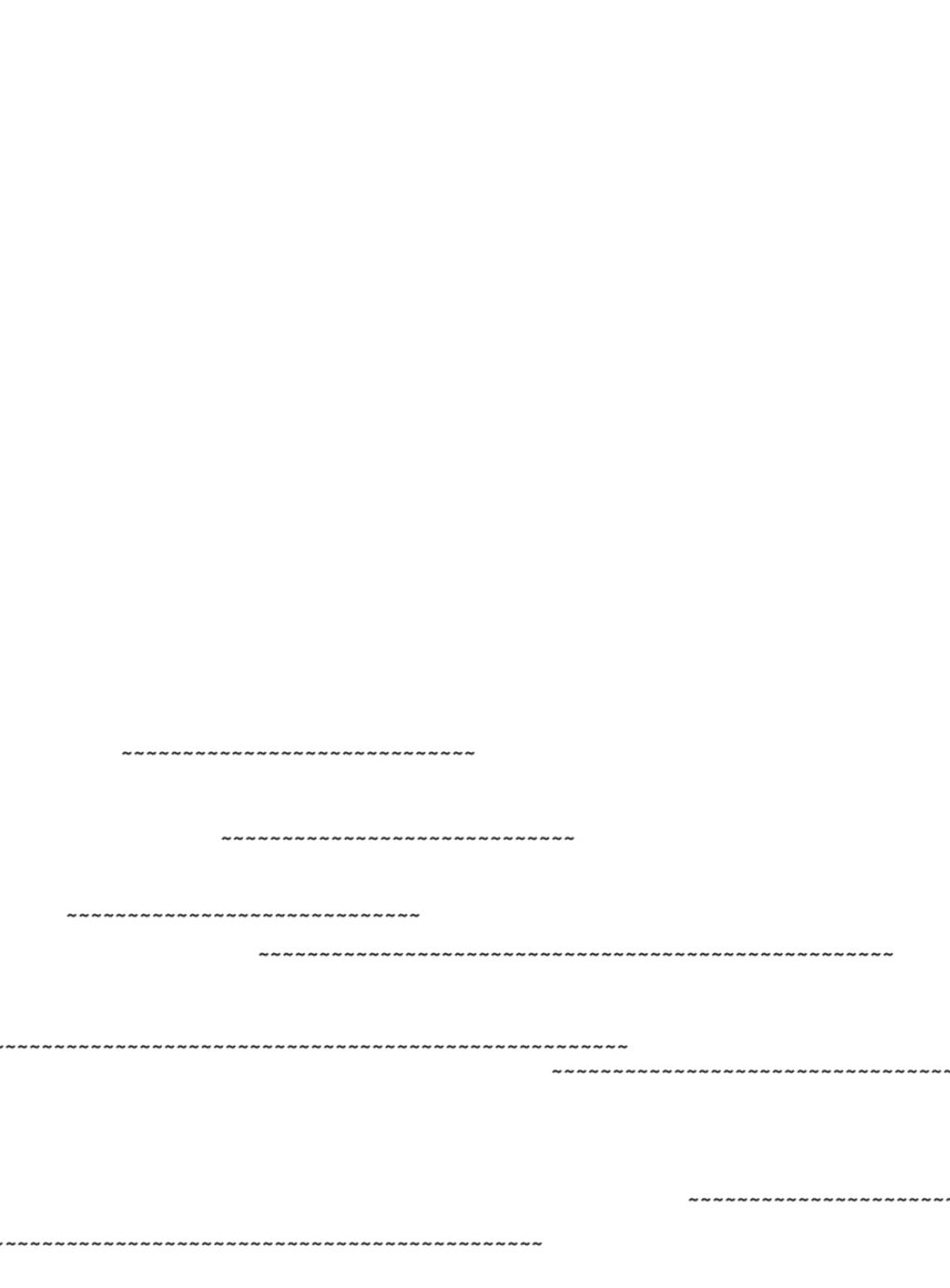
– Izgubili smo bebu. Bila je sama – zadrži pogled na Sanji – dok sam bežao od mobilizacije. Dolazili su svaki dan, mesećima. Tako. Zabole njih za život.

– Pusti. Ajd nećemo sad – kaže Sanja pa počne grcati i odjuri u kupaonicu.

Milan kreće za njom. – Izvinjavam se, samo vi gledajte. Desi se još nekad, sad ćemo mi.

Ležimo kao nasukane jadranske tune u krevetu apartmana kojeg su pripremili za nas. Prsti su nam isprepleteni pod pokrivačem. Steže me.

– Evo časna riječ, da mogu sad bih im kupio crveni Shinkansen bullet s kromom visokoga sjaja. I japanski i japansko crveni pa neka osvoje Beograd ili svijet, u inat ili na radost, kako god hoće.

PREVARA MIR

Svetlana Slapšak

Mir me je nekoliko puta gadno prevario, najgore kad sam u jedno prolećno podne 1995. došla sa Univerziteta Ratgers kući u Tritop naselju u Nju Džersiju i pustila televiziju bez zvuka. Dok sam otvarala kompjuter, iznela šargarepe zečevima, vevericama i ženki mrmota sa dvoje malih koja je već navikla da sa njima ulazi u dnevnu sobu, primetila sam da je na ekranu stalno ista slika. Prošetala sam kanalima, i svuda je bila ista slika: mnogo policijskih kola proganja beli terenac. Moja prva misao bila je da je proganjanji Radovan Karadžić, da su ga otkrili i da je time konačno rat završen. Bilo mi je pravo zadovoljstvo da sebi nalijem veliku čašu mog omiljenog đumbirovog piva (dijetalno, bez šećera i alkohola), izvalim se na kauč i obratim se mrmotkinji, koja je zvučno žvakala šargarepu:

– Milice, uspelo je!

Milica me je pogledala postrance. Pustila sam ton, i iluzija se raspršila: sve američke televizije su naravno pratile beg O. Džeja Simpsona, koji je ubio svoju ženu i njenog ljubavnika... Bila sam sama na drugom kontinentu, napolju je proleće divljalo, Milica se okrenula na bok i dojila svoje mrmotiće, nikoga nije bilo briga šta se dešava tamo, gde je za mene cen-

tar sveta. Niko nije zvao, internet i elektronska pošta bili su u povoju, Božidar je u Parizu još spavao, kao i mama i Zoran u Ljubljani. Karadžić je uhapšen trinaest godina docnije.

Nekoliko nedelja kasnije *Njujork Tajms* doneo je članak Alekse Đilasa, u kojem je pominjana partizanska prošlost porodice Slobodana Miloševića i šarenolik izbor sličnih gluposti. U besu sam pozvala urednika kojeg sam poznavala, Levina, i pitala ga kako je mogao da objavi tako nešto. Počeo se smejati, i rekao mi da će uskoro razumeti zašto je ta priprema potrebna američkoj publici. Krajem leta potpisani je dejtonski mir. U međuvremenu dogodila se Srebrenica. Niko koga znam nije verovao u trajnost toga mira. A i ja sam napustila svoj udobni stan sa patijom po kojem su šetale omanje američke divlje životinje.

Iste jeseni, u Ljubljani, išla sam svojom ulicom kada se iz brze hrane *Dairy Queen* čula Bajagina pesmu *Moji drugovi*. Mlađi su se zaustavljali da čuju pesmu koju su inače dobro poznavali iz lokala i „balkanskih žurki”, popularnih u Sloveniji u to vreme. Mir je postao javan, i tada sam u njega poverovala.

Mir, dakle, nije nešto što bi se vezivalo za „trenutak”, nije delovao odmah kao rat, nije uživao poverenje. Nije „nastupio”, nego se vukao, prelamao, šepao, puzao. Lice rata bilo je jasno, zapamtila sam ga zauvek. Na putu prema mađarskoj granici, 17. novembra 1991, stajali smo dugo na raskrsnici, preko koje su prema zapadu odlazile kolone kamiona i autobusa mobilisanih prema Vukovaru. Pred nama se zaustavila kolona, kaljavi stari autobus, tako da smo videli lica: jedno od njih, mlado, uplašeno, nije učestvovalo u gestovima koje su ostali slali nama, civilima u automobilima. Bio je drugde, možda se zagledao u svoj grob. To je za mene bio rat.

U Ljubljani sam nastavila ono što sam radila i u Beogradu: antiratna akcija, sveće, prikupljanje potpisa. Posle dva-tri meseca, shvatili smo da smo sami, i da nijedna institucija više ne stoji iza nas. Nismo mogli dobiti više nego 25.000 potpisa za mir. Počeli smo se nalaziti, sada već veoma mala grupa pacifista, u kafanama, u posebnim sobama. Mirovna mreža postala je zadnja od svih alternativa, javno omrznuta, optuživana za izdaju i saradnju sa svakim „drugim” koji se mogao zamisliti. Bilo je jasno da smo drugačiji od dobrih građana Slovenije – većina nas nije ni imala dokumente za boravak – i povukli smo se u pravu ilegalu. Mrdali smo, pisali, dopisivali se... Sećam se večeri kada je nas nekoliko iz Slovenije, Srbije, Hrvatske i Bosne sedelo kod nas. Gledali smo na jednoj od tada još besplatnih televizija JFK Olivera Stouna. U završnoj sceni, kada usamljeni sudija govori o značaju činjenica za građanina, o javnosti, svi smo se rasplakali. Posle smo se u kuhinji smejali sebi uz špagete, ali nas više ništa nije moglo spasti: ono što smo želeli propalo je, bar za generacije kojima smo pripadali. Mir kao prvi.

Šta je to što mir čini tako nelagodnim, tako omraženim? Nema sumnje, to je pitanje odgovornosti za rat. Da bi stvari bile gore, ukoliko se ne utvrde odgovornosti (ratni zločini, ratno profiterstvo, skrivanje podataka i počinilaca), mir nije ni stabilan ni, paradoksalno, cenjen. Zato je sasvim razumljivo što je prva reakcija onih koji su vodili rat i učestvovali u njemu da odmah nađu svog novog neprijatelja: mirovnjaci su za to idealni. Ugledni srpski književnici i drugi intelektualci našli su izraz „antiratni profiteri”, za koji su se onda lepile druge kvalifikacije, nastale uz kafanske menije – „(samo)

mrzitelji srpstva”, „izdajice”, „Soroševi plaćenici” i tako dalje. Verbalna invencija je moćno oružje nacionalista sa epskom kulturom. Proces suočavanja sa prošlošću i odgovornošću nikada nije ni započeo u Srbiji, a ni druge nekad zaraćene strane nisu se tu istakle. Zato se nisam nimalo iznenadila nedavnom događaju u Ljubljani.

Mesna (gradska) biblioteka u Ljubljani organizovala je nedelju srpske kulture. Od mnogih srpskih i srbovanskih organizacija u Sloveniji, jedino Kuturni centar *Danilo Kiš* nije bio pozvan da sarađuje, i sa njim, naravno, ni ja. Kad je stvar već dogovorena, neko iz MKLJ me je pozvao da održim jedno predavanje. Pristala sam i dala temu – uloga srpskih književnika u podsticanju na rat. Uskoro mi je stigla molba da detaljnije opišem o čemu ću govoriti. Nisam se nadala ovakvom tipu cenzure, a onda mi je postalo jasno: savetnik ambasade Srbije je Aleksandar Gatalica, poznati Vučićev saradnik, nekadašnji direktor Narodnog pozorišta i uopšte nosilac bogate državne karijere. Njegova nova knjiga, nekakav vodič kroz Beograd, upravo izlazi u slovenačkom prevedu, a jedno od glavnih predavanja u nedelji srpske kulture je o... Emiru Kusturici. Naravno da je bilo nužno prekontroli-sati i eventualno na vreme sprečiti moje predavanje! Suviše truda, ionako bih odbila saradnju čim bih videla program. No, nagon za cenzurisanjem i zabranama je jači...

Nekih petnaest godina sarađujem sa REKOM organizacijom, koja sakuplja podatke o žrtvama i šteti u jugoslovenskom ratu. U akciji izmirenja desilo se nešto što нико nije očekivao: najlakše su se sretali i mirili bivši borci; isto tako bili su prvi spremni da govore o tome šta su radili za vreme rata. Neka-

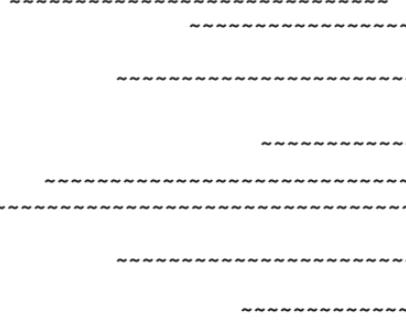
dašnji „jezici“ rata utihнуli су, prikrili i čekali prvu priliku da ponovo sikću na neprijatelje i podstiću na mržnju. Oni koji su rat najbliže doživeli, ni po koju cenu neće da ponove iskustvo. Mir je, dakle, nepriznata vrednost. Ali sad znam još jednu crtu mira – ispisana je na licima staraca koji pružaju jedni drugima ruku, mnogi uz suze. Miru se obično pripisuje tugovanje za izgubljenima, mogućna osveta i popravljanje sa obnovom. Ovi su starci otpustili tugovanje i osvetu za račun popravljanja, koliko su sami za sebe mogli, i učinili su najbolje što su mogli.

Za svakoga ko hoće da razmišlja o miru, postoje dve ključne knjige, i obe su napisale žene: Rebeka Vest, *Voz pun baruta*, o niranberškim suđenjima sa kojih je izveštavala, i Hana Arent, *Ajhman u Jerusalimu*. Rebeka Vest je ranije objavila i roman o povratku potresenog vojnika iz Prvog svetskog rata: videla je dva mira u procesu. U obe knjige mir se povezuje sa odgovornošću i kaznom, smrtnom kaznom. To je nemoguće – biti za mir nužno mora da znači biti protiv smrtne kazne. Sudski proces često proizvodi groteskne efekte – užas zločina ukalupljen u pravne modlice, dodatno mučenje svedoka, sama mogućnost da se provereni zločinac brani, spontani smeh u publici... obe autorke se pitaju nije li bolja brza lična ili grupna osveta, koja može imati samo jedan oblik? Zašto sramotiti pravo? Nije li Musolinijeva smrt jedini uzor za postupak sa ljudskim čudovištem? Kako Rebeka Vest izveštava, žene koje su sedele na galeriji nisu smelete da prekrste noge... ništa nije smelo da smanji objektivnost sudija koji su pred sobom imali dokaze o najgnusnijim i najperverznijim zločinima nad milionima. Izvesno da je sudski postupak jedini koji čovečanstvo sme sebi da dopusti, no da li to uistinu

izaziva samo pouku? I sa druge strane, mir u tim procesima nije dobitnik, ni uzvišeni cilj, ni mogućno olakšanje. Samo je jedini mogući garant za uspostavljanje odgovornosti.

Kakav trenutak, kakav početak mira! Borba za mir može biti dugotrajna, mnogo duža od rata, početak se ne može odrediti, jer je reč o procesu, kraj je sasvim neizvestan, ponekad je to početak novog rata. Količina mržnje koja se sad prosipa na one koji pomenu mogućnost mira, u Ukrajini posebno, jasno pokazuje odnos do mira i sreću posmatrača rata. Neka se Ukrajinci bore do zadnje kapi krvi! Isto žele, za Ruse, i njihovi simpatizeri. A pomoć napadnutima nikad nije bio problem za pacifiste. Za razliku od svih drugih reakcija na trenutni evropski rat, ta pomoć jedina ne traži nikakvu medijušku pozornost i političko cenjkanje – naprotiv, odbacuje ih. Mnogi koji bi se načelno opredelili za mir ne mogu preko te prepreke – da izgube nešto koristi za sebe u trenutku opštег grabeža za minut pažnje.

Zbog svega toga se tako često sećam dana kada me je mir prevario, kada sam sa svojim terenskim, lokalnim zabludama poveroval svojim željama. Milica me je, marljivo grickajući, pogledala postrance, i u oku joj je bila iskrica koja me je naterala da pustim ton i suočim se sa činjenicama. Hvala, Milice, što je moja samoprevara bila tako kratka. Nešto sam naučila – da je mir nešto što ipak možeš doživeti u trenutku. Pa čak i ako je prevara, ona ima kvalitet intimnosti, što nema nijedna javna pojava, kolektivna saglasnost ili bilo šta što se deli sa drugima. Mir, dakle, ne može biti samo izraz pobjede ili dosegnute pravičnosti. On podrazumeva da je neko negde sit, siguran i na toplom, kao Milica sa svojim malima na itisomnu u dnevnoj sobi u Nju Džersiju.

S DRUGE STRANE RIJEKE

Aida Šećić Nezirević

Lana se ljuti. Lana ima četrdeset dva kilograma, a ja samo trideset četiri. „Žao mi je, Lanice”, kaže tata, a ja se okrećem i hvatam pogledom njeno okruglo lice i pokazujem joj jezik prije nego što uhvatim tatinu ruku i potrčim. „Brže, brže”, kaže tata. Pred nama se zeleni livada. Tatin vjenčani kum vozi jedrilicu. Jedrilica je dvosjed, ali ja sam laka. Postajemo ptice. Ptice koje se smiju.

Poslije, kad dođemo kući, jedemo musaku s mljevenim mesom i pričamo mami šta se sve dešavalо. Lana nije mogla letjeti pa je poslije dobila tri kugle sladoleda a ja jednu. Mama nas sluša. „Zašto si tužna, mama?”, pita je Lana. Zar je tužna?, pitam se ja, ali hrabro, usta punih hrane, ponavljam za starijom sestrom: „Zašto si tužna, mama?”

Mama slijede ramanima i kaže da nije tužna. Kako da bude tužna kad smo nas dvije provele tako lijep vikend. Smiješi se, a onda joj, kao madioničarskim trikom, osmijeh nestane. „Nedjelja je”, kaže, „sutra je škola. Mislite li se vas dvije kupati?”

Treći sam razred, moja sestra peti. Živimo s našom mamom u zgradи preko puta Željinog stadiona. Naša mama ima četrdeset dvije godine i kratku kosu ofarbanu u plavo.

Voli se s nama igrati čovječe, ne ljuti se. Kad to ne čini, otvori teški svijetlosmeđi poklopac gramofona. Mama ima kolekciju ploča, a najviše voli Sinatru. Kad sluša Sinatru, naša mama sjedi na izlizanoj fotelji drvenih drški, zatvori oči, zabaci glavu i nestane u oblaku duhanskoga dima.

Tata dolazi po nas petkom poslije posla. Strčimo niz stepenice sa sedmog jer je lift u zgradi nesiguran i urla kao ala. Kroz taj će lift, u jedno strašno vrijeme desetak godina kasnije, propasti dječak. Zadnje će mu riječi biti: „Majko moja”. Nosimo ruksake. Ja žuti sa smeđim medvjedićem, Lana plavi s Mikijem Mausom. U ruksacima nosimo raznobojne školske knjige pažljivo umotane u prozirne okvire. Nosimo oštro zašiljene olovke i sveske s linijama i kockicama. Tata nas čeka u svom zelenom stojadinu. Tata je profesor fizike i matematike. Bio je čudo od djeteta a danas je čudo koje piše udžbenike. Jedva čekam da i ja krenem u peti razred pa da se hvalim. Zasad nemam čime. Mala sam pjegavica u sjeni tate i starije sestre. Lana već ide na takmičenja iz matematike i tata je zove Milevom Ajnštajn. Ko je Mileva, pitam se, ali ne pitam.

Tata stanuje u stanu na Mejtašu. To je lijep stan u kojem Lana i ja imamo svoju sobu. Na podu cijelog stana je sivi itison. Tata u stanu nema mnogo stvari, a i živi na prvom spratu. Možemo se igrati, tumbati, skakati i vrištati do mile volje.

Mamina tetka iz malog grada na poklon joj je donijela malen srebreni krst na lančiću. To je bilo kad je bio mamin rođendan. Tata je rekao da to u njegovu kuću neće ući. Uzeo je lančić i negdje ga odnio. Mama je plakala i mrmljala: „To je naša kuća, naša...” Mama je te noći, ogrnuta mantilom, kopala po kontejneru pored zgrade. Mjesec je bio okrugao

kao novčić. Nas smo dvije, dvije male crne sjene, stajale na prozoru poput dviju Vend Darlin. „Šta je mami? Je li poludjela?” „Ne, samo traži tetkin poklon”. Mama je sutradan rekla tati: „Ne možeš mi uzeti krv. Ne možeš mi uzeti uspomene. Ne možeš mi uzeti mene”. Mama je plakala i tata je za sobom zatvorio vrata. „Vas ćemo uvijek voljeti”, rekli su u zajedničkom saopćenju.

Jednog je petka u tatinom stanu neka žena. Ona kaže: „Uđite, dobro došle”. Žena ima dugu crnu kosu i debele crne obrve. Tata kaže: „Ovo je Melisa”. Melisa se nasmiješila i zubi su krupni i glatki poput oljuštenog badema. Lana joj pruža ruku.

Ja ne.

Na dan tatinog vjenčanja šakom razbijam veliko ogledalo u svojoj sobi i do krvi isijecam ruku. Psihijatar preporučuje psihoterapiju.

Četiri mjeseca kasnije Lana će mi reći da je naša mala sestra preslatka i da se zove Dalija. Ja ću njoj odgovoriti da to nije naša sestra i da me ne zanima kako se zove. Mama će reći da to nije lijepo i da će tata biti tužan. Neka bude tužan, pomisliću ja.

Rijeka će podijeliti grad. Presjeći će ga kao nož jabuku. Lana će tada već biti majka i supruga i živjeće s one tamо strane rijeke. Ja ću imati devetnaest i živjeću s ove. Mama će iz male drvene kutije izvaditi tetkin poklon. „Takva su vremena došla”, reći će i staviti ga oko vrata.

Radim u restoranu Tonija Mitkovskog u Minhenu. Nakon mamine smrti više mi se nije ostajalo tamo. Stvari sam prodala, sve osim srebrenog lančića. Moram li napomenuti da je

mama umrla prerano, u pedeset trećoj, od raka na grliću materice. U tuđem gradu u kojem smo živjele, u kojem sam mogla biti Maja, njena vanbračna kćer. Toni Mitkovski otac je moje prijateljice Ljilje, Bitoljanke rodom. Upoznale smo se na moru još kao djevojčice, prije rata, i ostale u kontaktu sve ove godine. Ona je mršava i kovrčave kose i s mužem Nijemcem ima kćerkicu Serafimu. Ljilja me moli da sjednem jer mi mora nešto reći. „Šta je to?”, pitam. „Zvala me tvoja sestra”, kaže Ljilja.

Koračam hodnicima koji mirišu na domestos. Lijevo, pa desno, druga vrata. Sam je. Nosi poluraskopčanu blijedoplavu pidžamu i infuziju okačenu na ruku. Prilazim mu, pazeći na kesu punu zlatne tekućine pod stopalima. Ljubim ga u obraz što nalikuje zgaženoj limenci orandžine.

„Majdo”. Glas mu je šuštanje lišća, kosa posuta pepelom. Srebrni mi lančić ispada iz tanke ljetne majice. Nagonski podižem ruku da ga skrijem, a onda se pitam: zašto bih? Čega se to imam stidjeti?

„Maja sam sad. Boli li te mnogo, tata?”

„Mhh”, kaže on, „beštija je pružila pipke”.

„Žao mi je”.

„Ne, kćeri, meni je žao. Žao mi je što ti nisam poslao telegram kad ti je majka umrla. I što nisam... što nisam želio da te vidim sve ove godine, što te nisam razumio. Imala si pravo na izbor... svako ima”.

„Nisi samo ti kriv, tata. Ni ja nisam shvatala. I ja sam na tebe bila ljuta”.

„Jesi li zato...?”

Posmatra malu srebrenu izdajicu. Zaštitnički sklapam prste oko nje.

„Ne zato, tata. To sam jednostavno ja.”

„Gdje si pokopala majku?”

„U njenom selu, o kojem je uvijek pričala...”

„Pored roditelja?”

„Da.”

„Mene pokopajte pored mojih.”

„O, tata, ne još.”

Tata se smiješi i ja se smiješim i nekako vjerujem, koliko god to suludo zvučalo, da će živjeti, da će još postojati. Barem neko vrijeme. Neko zajedničko vrijeme.

„Kako ti kažeš, Majdo... Majo...”

Steže mi ruku. Smiješimo se. Rat je prestao.

TAMARIS

Tea Tulić

[...] in the state of peace the life of men tends to disappear from any historical dimension.

Giorgio Agamben

Mislil da je Bugu ubilo to što je u pilani ostala bez kažiprsta. Tamo se zaposlila u svojim ranim četrdesetima kad je otac tek došao s ratišta i bio bez posla. Dugovi su je prisilili da zatvori svoj kafić. Otac se iz rata vratio čitav da bi Bugi taj isti rat indirektno raznio prst. Pamtim kako se ona rano ujutro spremila za posao u pilani, kako se šminka stavljajući blago ružičasto sjenilo na kapke i crnu maskaru na trepavice. Ružičasto sjenilo je već oplakala jer ga je kupila greškom, jer nije vidjela odmah da košta trećinu njezine plaće. To je tek na blagajni vidjela, kad je otkucan račun, a onda ju je bilo sram vratiti. Tako uređena, malo podbuhlja i budna da budnija ne može biti, ona piće kavu u tamnim jutrima. Ta jutra su samo njena i ta jutra šute. Čuje se samo ispuhivanje dima cigarete. Kad crkveni toranj zazvoni tri puta za petnaest do šest sati, tada ona ustaje i roza ogrtač zamjenjuje crnim skafanderom. Ispod njega je crna termo trenirka, a na nogama su joj poliesterskom vunom postavljene crne čizme. Bez potpetica, srušta se stepenica-mekano kao da gazi snijeg, crno kao da je pantera. Dok je tako gledam, hvata me sjeta za njezinim ljetnim čizmicama bez boje koje je kupila u danima jugoslavenske bezbrižnosti.

Pamtim, rano je proljeće i kiša pada mjesecima. Nama to tako izgleda. Čini mi se kao da živimo u kartonskim kutijama, kao ulične mačke kojoj su se djeca smilovala. Naše zgrade piju ogromne količine meke kišne vode. Mekšaju i one, mekšaju i trunu. Otac tada obilazi šaltere raznih državnih službi kako bi ostvario neka od prava stečenih u ratu. On po gradu hoda blago povijen jer ima trajna oštećenja na nekoliko kralježaka. Jednog od tih kišnih dana, vraćam se kući iz škole, a Buga sjedi za kuhinjskim stolom s dlanom i prstima u zavoju i plače krupne lokne suza. Nije u stanju ni reći što se dogodilo, samo me gleda, plače i njije se kao da uspavljuje svoju ruku – ljubičasto novorođenče.

– Boli me – ponavlja.

– Ajde, to je jedan prst – poslije joj govorim jer ne znam bolje od toga. U tom trenutku ja sam sretna što mi stroj nije prepilio čitavu Bugu. Ni ne slutim koliko je to daleko od istine.

Poslije sve što zapiše izgleda kao da je zapisalo petogodišnje dijete.

Pilana se nalazi visoko iznad našeg grada i opkoljena je gustom crnogoričnom šumom. Ta stabla izgledaju kao svećenici u meditaciji ili molitvi za preminule, a cijela šuma kao samostan na otvorenom. U pilani rade mnoge žene koje je stisnulo vrijeme i novac. Za razliku od Buge, rijetko koja od njih dolazi na posao našminkana. Kad je posao u pilani gotov i kad se sunce već na zalasku pretvori u staro zlato, ja vidim sitnudrvnu prašinu na Buginim trepavicama.

U vrijeme dok ona tamo radi, ja sam zaljubljena, lebdim i sve loše što se oko mene događa pospremam u sebe kao hrana s nogu. Buginu invalidnu ruku tako gutam kao kroasan.

Odlazim na kavu s momkom, smijem se skoro svemu što on govori pa mi trbuhom svako malo prostruji mlaz struje kao udar elektrošokera. Osjećam sram i nikome ništa ne govorim, pa čak ni sebi. Kod kuće, i otac i ja se pravimo kao da je sve normalno. Ako počnemo o tome govoriti, riječi u zraku će se naelektrizirati i spržiti nas. Mi se nismo dobro snašli i zato jedva pripadamo svojim tijelima, jedni drugima, a i ovom gradu. Buga je nespretna, ne zato što je ljevoruka, već zato što su njene oči odavno bez fokusa. Ona oplakuje svoj kažiprst cijelom našom kućom; predmeti ispadaju iz njenih ruku, lome se, hrana postaje slanija, dotrajala kuhinja prljavija, čak ni radio ne palimo. Vidim je kako donosi lonac juhe, stavlja ga na stol i pomisljam da će nam se u tanjure proliti njezine oči. Da će ona bez očiju otici natrag u kuhinju kao da se ništa nije dogodilo.

Potom nuna tu ruku na svojim malim dojkama, govori – ššššššš. Umorna Buga, slabo ispavana, nunuška samu sebe kao da se ne radi o njoj, već o nekom drugom, nemoćnjem. Ribam štednjak i pitam je zašto nije tražila da joj vrate taj prst, da ga nekako sačuvamo, da bude s nama. Ona mi odgovara da to nije bilo moguće. Vlasništvo nad dijelovima svog tijela imamo samo dok su oni spojeni na nas.

U snu, Buga ima sve svoje prste.

Ona je prst koji se odvojio od naše ruke.

S Bugom na bolovanju postaje i više nego teško razgovarati. Ona tada počinje intenzivno gledati filmove. Dok ih gleda, svaki čas izgovori neku rečenicu umjesto lika. Dok kunjam na kauču pored nje, čujem je kako izgovara:

– The world belongs to the meat eaters, Miss Clara.

Možda smo mogli njezin kažiprst osušiti kao grančicu tamarisa pa ga staviti pod jastuk ili da visi iznad prozora kao *dreamcatcher*. Ili hvatač snova na javi, ako uopće postoji takav san – san čovjeka da sačuva sve svoje prste. Ponekad čovjek mora postati dio tuđeg sna da bi se u tom snu ostvarili njegovi snovi, ali samo sanjaču za utjehu. Iz sna u san, sanjana osoba podiže veliku bijelu kuhinju, podiže je u dugim etapama, temeljito i sporo baš kao spomenik svom životu, bogu pod nos.

Bugu je, kad bi bila neposlušna, njezin otac tukao širokim smeđim kožnim pojasmom. Onako snježnu i s plavim loknama, kao sličicu koja je kliznula s božićne kuglice, tukao bi je dok ne bi još malo poplavila. Mrzim što to zamišljam. Uzela bih malu Bugu u naruče i ljubila joj roza kapke dok ne zaspe. *Spavaj, ribizlice moja, spavaj, sutra ćemo spaliti pojaseve pravednika.*

Mi kod kuće volimo Bugu, samo joj to slabo govorimo.

I naša mačka Guzana voli Bugu, samo joj više ne skače u krilo.

Veliki nemir vlada našom kućom. Velik poput stabla.

Mi bismo prepilili te grane koje prijete našim glavama, ali čini mi se da nismo dorasli takvom poslu. Kad zamišljam spokoj, zamišljam ga kao leoparda koji drijema na najdebljoj grani usred krošnje stabla koje nam je zaposjelo dom. Njegove krupne točkaste šape opušteno vise iznad našeg stola dok Bugi režem pileće meso u tanjuru. Čujem ga kako plitko diše, sav je u milosti sna. Tako svojim snom briše i naš dan.

Malo dalje od naše kuće rastu tamarisi. Stablo tamarisa raste svijeno poput mog oca. Ono svojim grančicama češlja

vjetar i tako stvara zavjetrinu. Na taj način, od vjetra i soli štiti čak i veća stabla iza sebe. Kad vene, onda se mrvi. Njegova krošnja u cvatu je nježne ružičaste boje. I to je boja Bugine lagane ljetne sukњe. Kad hoda gradom u njoj i sa svim svojim prstima, grad postaje pristojniji, ljestvi. Na ulici joj tada tepaju *glumice* i ona tako hoda ulicom, kao glumica, kao biće koje se ne dodiruje.

U svojim mislima ponekad odlazim u Bugino djetinjstvo, prije mog rođenja. Zamišljam kako s njom učim za školu, kako joj kupujem čizmice od bež brušene kože, kako joj svakog mjeseca kupujem talijanske časopise, češljiće, lakove za nokte i vodim je na sok od marelice. Potom je zamišljam prašnjavu od igre i sretnu.

– Buga, sve bih ti dala, tvoja majka je malo glupa, ona misli da pojasom treba. U stvari ona uopće ne misli, daju joj neki papir, ona potpiše i ostane skoro bez sve imovine – tako joj poslije u svom umu govorim.

Da stvari nisu važne kažu samo ljudi koji si stvari mogu priuštiti. U to da mi imamo stvari u kući, Buga je uložila dio svog tijela.

U to da mi imamo nekoga za pomaziti u kući, nekome psovati i tepati, pobrinula se Guzana. Nju smo sklonili s ulice veliku i uplašenu. Patološki je vezana za nas jednako koliko je i činimo anksioznom. Pustili bismo je u šetnju, ali ona se šetnje plaši. Kao što se plaši svih ljudi i mačaka. Ponekad mi se čini da je njezina sjena veća od moje. Ona je kao *patchwork* deka u bijelim, narančastim i sivim krpicama. Ponekad bježim po kući od nje u izmišljenom strahu da će me uhvatiti, onako kao što su djeca uplašena i uzbudjena dok ih netko

lovi u igri. Ona tu i tamo potrči za mnom pa skrene ravno pod krevet.

Pamtim kako Buga jednu večer posjeda Guzana u svoje krilo i gladi je. Guzana pritom podiže guzicu visoko i grči se kao neki đavo. Puše. Buga je i dalje gladi po glavi, vratu i leđima, pazeći da joj ne dira trbuh, pazeći da je ne nervira puno. Gladi i govori – šššššš, sve dok se mačka ne smiri, a onda i sama zaspe za kuhinjskim stolom, jednom rukom pridržava-jući svoju glavu. I vidim da joj točno nedostaje onaj kažiprst. Bugina glava je sitna, mogla bi propasti kroz tu pukotinu.

Tada shvaćam da je jedini način utišati đavla taj – da ga posjedneš u krilo i maziš. Da mu govorиш:

– Moj si, u redu je.

Onda se dogodi ravnoteža moći.

Otac to ne shvaća. Otac se s đavlima naganja po gradu. Tako njegovo lice izgleda dok hoda glavnom ulicom, kao da će ih sve pobiti. Ja ga tjeram da makar nosi sunčane naočale.

Čini se da je Bugu napalo vlastito tijelo nakon što je ostala bez iluzija i kažiprsta. Krenulo je od sinusa prema dolje i granalo se i bujalo poput kišnog proljeća. Otkad je umrla, kvake na kuhinjskim ormarićima su gotovo sve otpale. Otkad je umrla, ona u mom snu namješta svoj stan. Osamostaljuje se, a ja je mogu samo promatrati. Nedavno mi je tako u snu pokazivala svoju novu kuhinju. Svu u malim bijelim ladicama. Netko joj je tu kuhinju-apoteku poklonio, ali ne znamo tko. Ona se osamostaljuje, a ja želim useliti k njoj, da postavimo čvrsta ulazna vrata pa da zajedno brišemo prašinu i skidamo masnoću s kvalitetnih kuhinjskih fronti. Ali u njenim modrim očima nisam ja, nije nitko, samo bijele ladice. I moram imati

blaga pitanja za nju dok je promatram kako otvara ladice u koje više ne padaju suze. Ja ne mogu pobjeći od nje. Taman kad je pustim, kad zaspim, ona dođe pa mi pokazuje tepih ili svoje nove ručnike.

Zadnje što je vidim na javi, vidim je hladnu, na metalnom stolu kod kozmetičarke, kad joj biram sjenilo za kapke i rumenilo za obraze. Ono što odlazi, napušta ruku novorođenče i osamostaljuje se. Ono što ostaje više ne liči na moju majku. Tada prvi put u životu osjetim neobičan mir. I od tada je počinjem zvati njenim imenom – Buga.

DESET NAS JE PUTOVALO VOZOM U LJUBLJANU

Goran Vojnović

*posvećeno Braci i Hazetu čije bi prijateljstvo
tri rata preživjelo*

Deset nas je putovalo vozom u Ljubljantu, spavaćim kolima, ali za nas ležaja nije bilo. Sjedili smo na koferrima i jedan se za drugim brzo gasili. Već iza Zenice jedva da je koji od nas progovorio. Prvi put smo u vozu bili, prvi put od kuće odlazili. Svu sam devotoricu poznavo iz škole, družili smo se, ali nisu oni bili moja raja. Moja raja su bili Garinča, Cane i Bijeli, ali su oni redom krenuli u nekom drugom pravcu. I zato sam ja u Ljubljantu putovo sam.

Sa Zijom što je do mene na koferu sjedio, igro sam lopte u Rastoci, znao sam mu dobro burazera Hamzu, ali kad se negdje pred Zagrebom nagno do mene da me upita bi li da u Ljubljani zajedno tražimo sobu, zabezeknuo sam se. Zijo je bio raja i sa Husom i sa Vahom, a znao mi je i nedodat, ono vidi da sam ja pa stane na loptu. A znao sam ja lopte igrat, nije u tome bio fol.

Nikad ga u stvari nisam pito zašto je za cimera izabro mene. Niti sam o tome tada stigo razmišljat. Za devetnaest godina samo sam jednom sestrju do Sarajeva otpratio, a sad sam išo na tekstilni fakultet u Sloveniju. U drugu republiku.

Ziji nikada nisam reko koliko mi je ta njegova ponuda značila. Kad bolje razmislim, moje je prihvaćanje ispalо kao da

ja njemu uslugu činim. Kao ma hajde, nek ti bude. A da se vratim na onaj voz i da mi on opet ponudi da zajedno tražimo sobu, zagrlio bih ga kao dijete kad se izgubi pa nađe. Ziju, mog spasitelja. A tad sam samo kimno glavom. I nastavio da blejim kroz prozor.

Dvije smo godine Zijo i ja bili cimeri u Ljubljani. Prvo na Litostrojskoj pa onda na Vodovodnoj, a na kraju još i na Topniškoj. Te su dvije godine proletile dok si rekao keks, ali povuci-potegni, Zijo i ja smo zajedno odrasli.

Prvi je on paket od kuće dobio, a meni prvom stigle pare. Prvom njemu burazer stigo, prvome meni sestra. Prvi je on u sobu žensku doveo, jednu Slavonku, debeljucu, a ja prvi jednu Slovenku, Mariborčanku, bila viša i od mene i od njega. Prvog su njega pretukli Crnogorci u Studentskom naselju, a prvog mene policija privela. Prvi je on ispit dao, a prvi ja pao godinu. Prvi Zijo travu probio, prvi ja one lude gljive. Prvi ja njegovu kitu video, prvi on moje suze.

I džabe ti sad sve što je poslije bilo, i što se on na trećoj godini preselio kod jedne Dunje i što je ta Dunja njega ložila protiv mene, i što je on dobar sa Sejom i njegovima vazdabio, a ja nikad, i što je on volio ići u Stopoteku, a mene odatle tri puta naglavačke izbacili, i što sam se ja prepisao na mašinstvo i dobio sobu u bloku broj tri i našo tamo neko svoje društvo, ma džabe ti sve to kad smo nas dvojica prve dvije godine u Ljubljani proveli zajedno. Jer bi tri života komotno u te dvije godine mogla stat.

Ali onda Zijo sedmog marta osamdeset druge raskine sa Dunjom i ode kući u Bosnu. Dva mu samo ispita na četvrtoj godini ostala, ali on se pokupio i otišao kao da sa loše pijanke

odlazi. A ja osto sa Matejom, mojom brucošicom iz Koruške. Ma ako ćemo poštено, osto sam i da ne moram nikome dole priznavat da fakultet nisam završio. Ni tekstilni, ni mašinski, a vala ni elektrotehnički.

Kad sam Ziju na ljeto dole kod nas sreo, prvo sam ga pito: „Matere ti, Zijo, kako si ti starom reko da nisi diplomiro?“ „E, moj Šuga“, udahnu Zijo pa me gleda onim svojim tužnim plavim očima. Pa kaže kako stari više ne priča sa njim, kako je ljut ko pašče što se vratio i kako mu to dovijeka neće halalit. Nismo više o tome razgovarali pa ja ni dan danas ne znam je li Zijo starom ikad reko za dva preostala ispita i jesu li pred smrt staroga njih dvojica ikako progovorili. Ja svom starom o svom fakultetu ni riječi nisam reko, to znam. Ali mu je mater sve rekla, i to znam.

U stvari, kad ovako razmišljam, nismo Zijo i ja poslije toga nikada ozbiljno progovorili o tim stvarima. A ni o drugim. Jer ja sam iz Ljubljane dolazio samo jednom, možda dvaput godišnje, sestra se moja preselila u Švajcarsku, a burazer u Sarajevo, i onda leti vamo, leti tamo, i sve nešto usput i sve na brzinu. I nađemo se Zijo i ja, sjednemo, i bude pića, bude pjesme i bude baš dobra zajebancija, ali vazda se drugi dan, onako mamuran, mislim, eto, vidjesmo se, a i ne popričasmo kako spada, ne saznadoh ni kako je moj Zijo, a ni ja mu ne rekoh kako sam ja. „Vi muškarci ne znate razgovarat“, uvijek je govorila moja Mateja. I imala je pravo, što jest jest.

A onu zadnju godinu pred rat nismo se ni vidjeli. Ja bio naleto samo na dva dana, a onda burazer i ja sa familijama otišli na Jahorinu. I nisam se stigo javit Ziji. Prolazio sam prvi dan pored njegove kuće i velim sebi, sutra ču, više ču vremena

imat. A sutra dan mimo mene prođe i mi odosmo na Jahorinu, a ja se Ziji ne javim. I bi mi krivo, pravo mi bi krivo. Htio sam se čak dan ranije vratit sa Jahorine samo da se nađem sa njim, ali nisam imao srca da djeci skratim skijanje, još se sunce konačno kroz onu magluštinu probilo i velika žičara proradila.

I kad se poslije mjesec dana zaratilo, ja sve uzimam telefon u ruke da zovem Ziju, ali ne mogu broja mu okrenut. Dugo on telefon u kući nije imo, a i kad ga je par godina pred rat konačno dobio, rijetko smo se čuli. Jednostavno nismo nавkli da telefonom razgovaramo. Nit on zna šta u telefon reć, nit znam ja šta u telefon upitat pa to baš čudno bude.

I tako dole belaj iz dana u dan veći, a ja Ziju ne zovem. Zovem mater i oca, zovem burazera u Sarajevo, zovem sestru u Švajcarsku, sto ljudi u Ljubljani zovem da papire svoje sredim, da u miru kao u ratu ne najebem, a vrijeme prolazi li prolazi.

I onda mi neko reče, ne sjećam se više ko, ali se sjećam da je bilo kod Gojka, gore za Bežigradom, i da je bio decembar, snijeg pao, i da smo kraj prozora sjedili, i kaže mi čovjek kako je čuo da je Ziji burazer pogino. Krajem ljeta, kaže, a mene pre-sječe, disat ne mogu. Zijin Hamza pola godine mrtav, a ja ni znao nisam. Samoga sebe hoću da išamarim, da se pljunem.

Tri sam se dana spremo da Ziju nazovem, sav se stresem kako ugledam telefon, uzimam slušalicu, a ona mi klizi iz znojnih ruku. I četvrti dan uzmem tabletu za smirenje, Mateja mi okreće broj, ali jebiga, već je kasno bilo. Gluh telefon, gluho sve. Odsjećeno sve kao sjekirom.

Poslije mi je, kad je iz Sarajeva izašo, burazer ispričo da su Hamzu Srbi brzo nakon početka rata zatvorili i da je Zijo

preko ne znam koga sve pokušavo da ga izbavi, da je i mom starom dolazio. Ali je stari tad već bio dobro bolestan, nikakve vajde od njega nije moglo bit. I ispade nikakve vajde niot-koga tad više nije bilo pa je Zijo u oktobru, kad li, ženu i djecu pa čak i mater svoju, staricu od sedamdeset i pet godina, sve njih lijepo u kola pa u Njemačku kod rođaka.

Kasnije sam čuo da su zaglavili u Zagrebu kod neke žene u podrumu, gladni sedam dana čekali da im stignu pare iz Njemačke pa da ženi plate smještaj i dobiju nazad pasoše. Nije mi to na Ziju ličilo, a i znao sam već da u ratu ima puno više priča od istine, ali me to opet pravo pogodilo. Sto pitanja mi je tad u glavi bilo, a nijednog odgovora.

Što je u Njemačku kod rođaka pored mene živa išo? Što mi se bar nije javio kad je kroz Sloveniju prolazio? Što me nije iz Zagreba zvao da mu pošaljem para? Zar ne zna da bi ja pješke do Zagreba došo i na rukama njega i mater mu i ženu i djecu i sve njih u Ljubljani odnio? Zar to više ni on ne zna?

Do kraja sam rata sazno još da mu je kuća opljačkana i da se u nju uselio neki Srbin, izbjeglica odnekuda. I da mu je mater umrla ni mjesec dana nakon što su u Njemačku stigli. I to mi sve onaj blesavi Milo reče, onako usput, kao zar ti to, Šuga, ne znaš. Eto ne znam, jebem li te blesava da te jebem!

Bio sam tada, da pravo kažem, baš ljut na Ziju. Jer ispalо je da se Zijo meni namjerno ne javlja, da on meni ko nešto zamjera. Ispalo je da sam mu ja za nešto kriv, da sam ja krv što je moja mater mogla ostat dole, a njegova nije. I što se moj burazer živ izvukao, a njegov nije. Ispalo je da Zijo misli da sam ja nešto trebao vizavi svega toga uradit, a da ja to nisam uradio.

Ali stvarno, šta sam to ja kao trebo uradit, a nisam? Noć za noć sam se prevrto po krevetu i vraćao pred rat pa čas u Ljubljani, čas dole, i mislim si, mogo sam onda pred Jahorinu navratit, stat mu barem pred kućom. Ali kud ćeš tako Ziji? Ne možeš Ziji samo pred kućom stat. I jeste da sam ga trebo nazvat kad je zaratilo, ali i on je trebo mene. Ako sam ja za nešto kriv, i on je. Ma uvijek smo nas dvojica slični bilmezi bili, zato i jesam ja njegov Šuga, a on Zijo moj. Zato se on i jeste pored Huse i Vahe u vozu nagno baš do mene.

I tako meni rat završi, a ne završi. Jer kako će meni rat završit dok ne vidim Ziju i dok ne sjednemo nas dvojica opet kao nekad. Hajde, reci, kako?

Kad sam poslije rata prvi put otišo dole, starom na grob, a i da mater i burazera vidim, sreo sam neke školske jarane i jednog sam od njih pito za Ziju, a on mi kaže: „Otkud ću ja to znati, pa ti si gore, nisam ja”. Onda nisam više nikoga pito. Ni za koga.

Ali što vrijeme duže prolazi, to je meni češće Zijo u mislima. I zamišljam tako da se srećemo tu u Ljubljani, u blizini onog našeg stana na Litostrojskoj, zamišljam Ziju kako odjednom bane ispred mene i kako se grlimo kao da je sedamdeset i neka godina i kao da su mu i burazer i mater još uvijek živi, a kuća netaknuta, pa da onda sjednemo na piće, jedno, drugo pa deseto, i da me drugo jutro Mateja pita: „Šta kaže Zijo, kako je?”, a ja iskreno ne znam, šta da joj na to odgovorim. I da mi ona onda opet kaže da mi muškarci ne znamo razgovarat.

I stvarno mi se, matere mi moje, ponekad čini da bi i pored vlastite djece ja od svega na svijetu najviše volio da mogu sutra sa Zijom kao pred rat sjest, makar samo na pet minuta, onako

da ga ne moram ništa pitat, a ni on mene, da samo baljezgamo i cerekamo se. Ma da mi je, eto, samo minut te naše zajebanje, rat bi za mene završio. Ma, rata kao da ne bi ni bilo.

Ima tako skoro pa nekih mjesec dana otkako me burazer nazvao da mi kaže, eto, da znam, da se Zijo vratio. Sam, veli, bez žene i djece došo i uselio u svoju staru kuću. Onaj Srbin izbjeglica otioša da živi sa kćeri i zetom u Banjaluku, gdje li, a Zijo se vratio. Sreo ga moj burazer neki dan u čaršiji i upitali se, onako fino, kulturno. I pitam ja burazera kakav mu se čini Zijo, je li se puno promijenio, a on će meni da ko se, brate dragi, nije promijenio. Ali, mislim se ja, ako je on njega prepozno, mora da je ipak nalik na onog starog Ziju, možda je samo ostario. Iako znam dobro da ima moj burazer pravo. Svi smo se mi promijenili. Niko od nas više na sebe ne liči.

Sutra treba da krenem dole. Treća je godišnjica materine smrti i već treću noć zaredom ne spavam jer znam da će vidjet Ziju. Sto i jedan put zamišljam kako odlazim do njegove kuće i kako on izlazi iz nje, širi ruke i prilazeći mi govori: „Pa de si, Šuga, nema te ko nekad kafe“. I kako meni tada konačno počinje mir.

Ali šta ako Zijo sutra meni kaže – „Dobar dan, Gavrilo?“ Šta će onda?

Kad god na to pomislim, hladan me znoj oblijе pa ustajem iz kreveta, izlazim na balkon i blejim u noć ko neka budala da se smirim. A ne mogu se smirit pa da boguješ. Jer stvarno, šta će ja sutra ako mi Zijo kaže – dobar dan, Gavrilo? Šta? Mogu se samo na mjestu okrenut i vratit se odakle sam došao.

Jer ako sam ja Ziji Gavrilo, onda je Zijo meni Ramiz i onda za mene na ovom svijetu mira više nema. Ako ga za ikoga još ima.

I ODMAH JE NOĆ

Miloš Živanović

Svako umire samom sebi.

Miodrag Stanisavljević

1. Kraj je upisan u početak. Bolje onda... Ali, nije do nas, nije do nas, rekao je, početak se dogodi. Obično izgleda kao da se nešto nastavlja, po nekom planu, mada iz neobjasnivih razloga.

Šta to sad opet hoće da se dogodi, zapita se šapatom. Onda glasno kaže da ne može da održi tišinu i da je bolje ne biti rođen, i pita se kad će biti kraj.

Iza njegovog kreveta otvorila su se vrata. Žena s belom maramom oko glave je gornjom polovinom tela zašla u sobu. Čiko, ti si veliki pesimista. Pognuta, spustila je pored vrata poslužavnik s limenim tanjirom iz kog se pušila čorba. Plava haljina je pri tom krcnula po šavu pod pazuhom. On je pokušavao da se okrene na krevetu, da je uhvati pogledom. Zamahivao je prema vratima dugim štapom savijenog vrha. Ali vrata su se već zatvorila. Da li će doći dan, rekao je, kad ćeš prestati da mi prolaziš iza leđa. Da li će doći dan kad će neko drugi proći? Nemam stav po tom pitanju, rekao je, koliko znam, dani ovde ne dolaze.

Počeo je da viče, da je doziva. Udarao je štapom po podu kao da udarcima traži tanjur. Bacakanje mu je oborilo pokrivač. Prljavosiva pidžama raskopčala se do pupka. Ispod poce-

pane majice mrdale su kožnate falte grudi. Nogavice su se povukle do kolena. Proređene malje gubile su se na mrkim oteklinama. Potkolenice sa stopalima ličile su na maljeve.

Ona se pravi da ne zna koliko mrzim taj tanjur, rekao je. Ona poštuje neki ritual, rekao je, ona je misteriozna sveštenica, i ne dolazi kad je zovem. Otkud ona ovde, rekao je, koliko ih još ima, gde obitavaju, eto, svako pitanje hoće da bude početak. Zavukao je šaku u pidžamu i češao mošnice. S naporom je pritiskao bradu na grudi ne bi li nešto video između svojih nogu. Izvukao je šaku i omirisao prste, zatim štapom dohvatio pokrivač s poda. Donosi mi smrdljiva pitanja na tanjiru, rekao je.

Dugo je ugađao jastuk. Udobno se smestio i ušuškao jorganom iz čijih rupa su virila vlakna punjenja. Glavu je blago iskosio ulevo i gledao je u prozor. Između dveju razdrljenih draperija, siva difuzna svetlost obelila mu je lice. Kroz prozor je video niska brda, put prema njima i nebo u različitim nijansama oblaka. Prstima desne šake je kuckao po zidu, kao da udara po dirkama klavira.

O, gospodine, dragi gospodine, kad bi barem padala kiša, rekao je. A možda i pada, onako naopako, da kap nikad ne padne na staklo. Možda ne može ni na zemlju da padne, da čudnog li pitanja, odakle sad ono dolazi, pitam se, rekao je. Pridigao je glavu kao da pokušava nešto da vidi na staklu. Spustio se nazad i mirno ležao na ledjima. Mogao bih da spavam, kad ne bih bio budan, rekao je. Mirovao je, i kružio pogledom po plafonu, i ništa se nije menjalo. Zamišljeno je fiksirao mrlju iznad glave, onda se nervozno okrenuo prvo na bok, lјutito je stenjao, zatim na stomak, uronivši licem u

jastuk. Mirno je ležao na stomaku, s potiljkom ispod mrlje na plafonu. Tek, u jastuk je ispustio grleni krik, koji je iz posljline izašao ishlapeo i prigušen.

Promena nije dolazila, te se pridigao oslonjen na lakat i štapom ispod kreveta izvukao veliku putnu torbu. Iz torbe je izvadio tri pocrnele banane. Oljušto je jednu i poeo je u dva zalogaja. Sa zlokobnim osmehom, odmah je poeo i drugu, a treću je ostavio pored jastuka. Kore je bacio preko glave.

Koristeći obe ruke, štapom je pažljivo nanišanio i udario gumb na masivnom katodnom televizoru boje trešnjevog drveta. Ekran je sevnuo, slika je zadrhtala, pre no što se stabilizovala. Namestio se u polusedeći položaj. S istim zlokobnim, prezrivim osmehom pratio je sadržaj na ekranu.

2. Slike kao da su prikazivale zbor stanara pred fasadom visoke urušene zgrade, na uglu spaljene ulice, u demoliranom gradskom kvartu. Ili je noć, ili se grad nalazi u podzemnom svetu. Prozori iza kojih nema ničeg izgledaju kao nizovi slavoluka, kroz njih se vidi ljubičasta pozadina umesto neba.

Čovekoliki likovi su raspoređeni ispred kolske kapije. Levo i desno od mračnog ulaza su piramidalne humke od cigle i kaldrme. Između njih gori logorska vatra. Obasjana visokim plamenom ognjišta, u sredini ekrana stoji dominantna figura mudraca. Ogrtač mu seže do zemlje, izbledeo je i pohaban. Zato mu je brada gusta i majstorski oblikovana. U saglasju je s tonom propovedi koja iz nje izlazi. I sa zlatnim žezlom u ruci.

Neko je pokucao na vrata. Podigao se sa jastuka i okrenuo glavu. Beži, rekao je glasno, odlazi, nisam te zvao. Neću

tanjire ni pitanja, rekao je. Hoću, hoću... samo hoću, rekao je tiho. Tražio je pod jastukom nešto što nije nalazio. Ljutito je namestio jastuk i spustio se nazad. Ponovo se pridigao i štapom izvukao torbu. Preturao je po njoj dok nije izvukao ručni sat. Prislonio ga je na uho. Zagledao se u brojčanik. Noć, kad će biti noć, rekao je besno, tresući predmet u ruci. Gurnuo je sat pod jastuk i dohvatio treću bananu. Gnijo plod mu se slivao po prstima, mljackao je voće i gledao u ekran.

Bard je i dalje govorio. Neko ga je oslovio sa Oče Papi. Feminina stvorenja besciljno su nosala tepsije. Patuljaste figure bez kose lovile su pacove kopljima, donosili su ulov pod noge mudracu. Dve grupe manje-više uniformisanih bića na piramidama konzumirale su propoved. Levu skupinu činili su osakćeni i unakaženi. U podnožju njihove piramide bili su posaćeni oni bez ruku i nogu, a po višim nivoima sedeli su oni kojima fali samo po jedan ud, ili neki drugi organ. Pri vrhu sedi prilika uvjijene glave. Dole deca vuku kanistere za naftu. Ranjenik malo podigne zavoj i odozgo iz uha prospe crnu tekućinu na dete, nejaki kepeci se divlje cerekaju. ...Da, da, veselite se, deco moja, rekao je bard, radujte se žetvi očeva svojih i sinova svojih. A najviše se veselite kad u jatu nalete glasnici smrti da satru vaš svet, kao da ih je poslao Indra, suroviji od svih demona. Radujte se, jer ne mogu jata ništa protiv onog što će sutra doći od vašeg semena, rekao je tresući odorom.

Na drugoj piramidi sedele su maskuline figure uglavnom cele i mladolike. Zavrtili su rukave i zadizali košulje, dodirivali su meso i tetovirali se međusobno.

Otac Papi je govorio: Radujte se, svi vi koji ste bili mrtvaci i koji ćete mrtvaci biti, jer pozvani ste u mrtvaštvo silno, u

jedninu. Šta je jednom bilo uvek će biti. Rane vam neće nikad zaceliti, mrci moji mili, jer su vam potrebne.

U sred Papijevog monologa, bacio je koru banane preko ramena i pomeškoljio se pod jorganom. Hm, usrao sam se, rekao je. Otrovi, komanda glasi – otrovi.

Mag Papi je nastavio: Naleteše crna jata, hoće Gang naš da ispiju, našu plodnu žilu rodnicu. Radujte se, deco, mrci moji, svojoj naročitoj bedi, jer 77 upućenih mudraca razvija planove i čeka trenutak da otvorи evroazijsku životnu ravnicu, gde ćete se ponovo roditi.

Nakrivljene glave na jastuku, pospanim glasom je rekao, može se en masse pokrštavati, ali se ne može en masse ponovo roditi.

A Papi: ...gde će naš čubasti seljak-veseljak zaorati zemljiču-ženicu i prosuti zlatno seme žita, kao što je činio pre ljudskog vremena. I pozvani ste pre vremena, i bićete nagrađeni preko mere.

Začula se grmljavina i podzemni grad se zatresao. Pre nego što će nestati u crnoj kapiji, Papi je još rekao: Hajd sad, mrci moji mirisni, počinje vaša istorija.

To je bio kraj programa. Na crnom ekranu pojавio se natpis Muzički intermeco. Gudački kvartet je zasvirao, a lirska sopran je zapevao. Pevačica je izvodila ariju od samo jedne reči: Help Help Help, Help Help Help. Čulo se kao da peva iz ormara.

Kroz napola sklopljene kapke gledao je sa kreveta kako natpis treperi u televizoru i čuo je kako krčanje prekida muziku, i onda je sve nestalo u šuštanju snega na ekranu. Da li je kraj, da li je noć, izustio je i zaspao.

3. Usnio je sebe kako spava, na krevetu uz suprotan zid sobe. Pao je mrak, kroz prozor su se videla svetla razbacana po brdima. Kao da je čuo korake po nekom stepeništu negde ispod, načuljio je uši. Da, koraci, odozdo prema gore, onda idu ravno prema njemu, i zaustave se. Niko nije ušao niti pokucao na vrata.

Zar nije kraj, šta se sad događa, doviknuo je sebi na drugom krevetu. Drugi krevet je bio viši, stajao je na crnoj platformi. Onaj na njemu se bez po muke okrenuo i podigao u sedeći položaj. Brčkao je otekle noge u nevidljivoj vodi.

Nešto se odvija, ide po nekom planu, odgovorio je drugi sebi, i ti sad smrđiš, ali ti je bar toplo. Otkud suze, da li plaćeš?

Ne, nema ovde ničeg tužnog, odgovorio je sanjač, odvijaju se biološke funkcije, za koje sam uvek nespreman. Dosadne su pripreme da se sve nastavi.

Hajde da ipak nastavimo, rekao je sanjani, samo sam ja ostao na svetu.

Sanjač: Jesi li negde daleko, možda si umro? Sanjani: Samo duhom.

Sanjač: Duhom, šta? Sanjani: I jedno i drugo.

Sanjač: Nikad nisam bio tu. Sve se dogodilo bez mene. Sanjani: Šta se to dogodilo?

Sanjač: Šta se to događa. Da li te u toj daljini muči domotožje?

Sanjani: Ne muči me, ali sam izmučen. Hronična nesposobnost da razumem šta je narod.

Sanjač: Puk? Sanjani: Pučina grdna. Sanjač: Ili sinja pučina.

Sanjani: Jesam li narod ili sam puk. Sanjač: Antropološka zavrzlama.

Sanjani: Treba konsultovati Inteligenciju. Koristim reči koje ne razumem.

Sanjač: Ko će da podigne brdo i da ga preda moru?

Sanjani: Ah, ne osvrći se, sigurno nećeš ti.

Sanjač: Govor je sredstvo obećanja pučini.

Sanjani: Pih. Obećavam, i nikako da učutim.

Sanjač: A iza svake proizvodnje ostaje mnogo otpada, i demode proizvoda.

Sanjani: O, kako mudro. Ali tačno. Sanjač: Mnogo reči o kraju, veliki rastur. Sanjani: Da li su neophodne? Kao da uživam u višku.

Sanjač: Ali ponekad sanjam kako me budi želja da nastavim, a ja odlučno ustanem i čutim.

Sanjani: Ali ne možeš. Sanjač: Šta? Sanjani: Ni jedno ni drugo. Kako beznačajno.

Sanjač: Ma jedi... Sanjani: Ma jedi ti banane. Sanjač: Nemam, pojeo sam.

Sanjani: Pojeo i izbacio, zato što si izumitelj glasa i iznovitelj reči.

Sanjač: Izumitelj sebe. Nastavimo. Naime, samo sam ja ostao na svetu.

Sanjani: Želiš da nastaviš, budi te želja. Pa zašto si oterao ženicu u plavom?

Sanjač: Nemam njenu priču, dolazi kad hoće. Ne da mi se da je razumevam.

Sanjani: Možda nosi mog sina. Sanjač: Ne nosi, na vreme je pobacila.

Sanjani: Baš ima sise. Sanjač: Imam i ja, moje vise.

Sanjani: Da, sve visi, nastavimo s tim. Jednostavno visiš, priroda te je zaboravila.

Sanjač: Nije, nema prirode.

Sanjani: Ima žene, i ko zna koga sve još. Na ovom mestu, levo i desno i ispod i iznad. Ovde je opsesija dubinom, malo je glupavo. Ali, dubina žene u plavom.

Sanjač: Ona nije priroda. Ona je, slično kao moja majka, možda najmudrija žena Evrope, s opakim paketom bogova iza sebe. Sigurno ima kolekciju bočica od obojenog stakla s poklopцима od belokosti.

Sanjani: Ostavi majku ispod poklopca, spevaj joj pesmu.

Sanjač: Ne mogu još i to, čutaću... Hoćeš da se pomolim?

Sanjani: Ništa me ne muči, nemam stav po tom pitanju. Ali dobro, hajd. Malo teološke razbibrige. Koliko ću još u smradu čekati neki kraj? Da li je pakao duševno zdanje ili je kosmički ambijent? Da li vizija neba s vremenom postaje izvor dosade?

Sanjač: Sklopi ruke, magarče... Oče naš koji nisi na nebu ništa više nego što si na zemlji, ne tražim nit žudim da se sveti ime tvoje, jer ti najbolje znadeš kako ti više paše.

Sanjani: Godine i priče. Godine i godine priča. Koliko imаш godina?

Sanjač: Prevazišao sam stadijum godišnje starosti. Sad sam larva i čutim. Ovo nije mesto ni za pitanja ni za godine.

Sanjani: Odakle dolaze sva ova pitanja. Svakako se ne radi o radoznaalom duhu.

Sanjač: Da li sam žrtva preokupacije? Sanjani: Da li sam preokupator?

Sanjač: Na primer, da li je reka odnela svedočanstva o letnjoj noći?

Sanjani: Da li je odnела noć.

Sanjač: Možda ima mnogo strašnih stvari. Sanjani: Više nema.

Sanjač: Na primer, u brdima. Da li je već noć?

Sanjani: Voda je hladna. Ili je surovi april, ili je glupi avgust.

Sanjani: Noć ima svoju brzinu, baš nju briga za moj sat. Ali ta brda, mračna su i svetla bljeskaju po njima. Kakva su to svetla?

Sanjani: Šta odjekuje među svetlima, jaukanje, pretnje, psi?

Sanjač: Preokupiraju me položaj, arbitrarnost i nekonzistentnost svetala na brdu.

Sanjani: Jauču za svetlost ili od svetlosti? Kojom brzinom?

Sanjač: Da li svetla zaista tako divlje trepere, ili se to događa u mojoj rožnjači?

Sanjani: Ili jauču odnekud odozgo. Zvuk, znači da ima vazduha.

Sanjač: Možda miruju, kad ih ne gledam. A kad gledam, putuju k meni.

Sanjani: Putuju preko ravnice. Kao psovanje. Ide evolucija.

Sanjač: I drhte. Hm, nerazumljivo neko treperenje, kao brojanje, heksadecimalni zapis.

Sanjani: A iza brda... Sanjač: Šta je iza brda?

Sanjani: Gradovi, nesagledivi gradovi.

Sanjač: Istanbul, Džeruzalem, Atina, Beč, Berlin, Pariz, Nestvarni.

Sanjani: A ispred brda... Sanjač: Šta je ispred brda?

Sanjani: Biće da sam ja. I pusta ravnica.

Sanjač: Prestani da obilaziš oko mene. I ne dodiruj me, to je degutantno.

Kakva je to buka, šta to vетар radi?

Nešto nosi. Ima mnogo strašnih stvari.

Ne, nema.

Šta se događa?

Nešto se odvija. Post-mortem glupiranje.

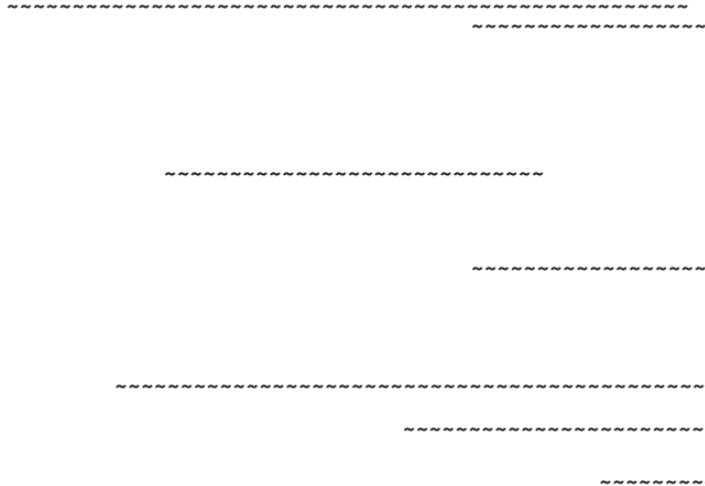
Plačeš?

Pokušavam.

Na zemlji sam, naime, nema leka za ovo.

Onaj koga je usnio sve brže je hodao po sobi. Dok se nije okliznuo na koru od banane i tresnuo. San se prekinuo. Televizor je osvetljavao sredinu sobe.

Pridigao se sa kreveta i uz pomoć štapa, nesigurnim skijaškim koracima odvukao se do prozora. Ostavio je sluzav trag za sobom. Gledao je prema brdima, iza kojih je grad pod svetlosnom kupolom nešto bučno slavio. Bez kucanja, ušla je žena s belom maramom i upalila svetlo. Hajde, čiko, rekla je, vreme je da te operem.

BIOGRAFIJE

AUTORA

Dušan Blagojević, rođen u Šapcu 1986. godine. U rodnom gradu završio osnovnu i srednju školu, a potom u Beogradu Fakultet političkih nauka. Od 2011. do 2016. godine zaposlen na RTV Šabac, kao novinar, kasnije i voditelj emisija kolažnog tipa i autor/voditelj specijalizovane emisije u istoj medijskoj kući.

Od 1. jula 2016. godine zaposlen u regionalnom nedeljniku *Glas Podrinja*. Dobitnik novinarskog priznanja *Cvet jednakosti* za 2022. godinu.

Učesnik različitih književnih konkursa za kratku priču, pri-povetku i poeziju.

Bavi se amaterski atletikom. U 2022. godini je osvojio srebrnu i bronzanu medalju na seniorskom državnom prvenstvu u disciplini hodanje.

Ivana Bulatović, diplomirala je na FDU u Beogradu 1999. godine. Zbirka *Ruska i druge priče*, objavljena je u Nolitovom izdanju 2009. Objavljivala je priče u *Koracima, Poljima, Sarajevskim sveskama, Gradini*.

Roman *Praćerka*, objavljen je u izdanju *Partizanske knjige* 2021. Živi u Beogradu.

Velibor Čolić, rođen u BiH 1964. godine. Od 1992. živi i radi u Francuskoj. Kao novinar (rock glazba & jazz) i kao književnik. Od 2008. piše izvorno na francuskom, jeziku svojega egzila, i objavljuje kod pariskog *Gallimarda*. Pored izvornog francuskog jezika knjige su mu prevodjene na petnaest jezika. U 2014. godini dobio je *Prix du Rayonnement de la langue et de la littérature françaises* od Francuske akademije. Živi u Briselu.

Tatjana Gromača, rođena u Sisku 1971. godine. Piše poeziju, prozu, eseje, književne oglede, putopise, kolumnе.

Do sada je objavila: *Nešto nije u redu*, pjesme, 2000, *Crnac*, kratak roman, 2004, *Bijele vrane*, reportažni zapisi, 2005, *Božanska dječica*, roman, 2012, *Ushiti, zamjeranja, općinjenosti*, prozni zapisi, 2014, *Bolest svijeta*, roman, 2016, *Carstvo nemoći*, roman, 2017, *Mrtav rukavac rijeke Save*, prozni zapisi, 2018, *Početnica za luđake*, roman, 2021, *Berlin, Pula, Varšava*, putopisne proze, 2022.

Knjige su joj prevedene na mnoge evropske jezike, roman *Božanska dječica* nagrađen je godišnjom nagradom za književno stvaralaštvo *Vladimir Nazor*, kao i nagradom *Jutarnji list* za roman godine.

Redovna je suradnica Trećeg programa hrvatskog radija, kao i portala www.autograf.hr i www.prometej.ba. Članica je Hrvatskog društva pisaca i Hrvatskog društva samostalnih umjetnika. Živi u Istri.

Almir Imširević, rođen u Bihaću 1971. godine. Na Akademiji scenskih umjetnosti diplomirao na Odsjeku za dramaturgiju, te od 1998. radi kao predavač i dramaturg. Autor je dra-

ma: *Kad bi ovo bila predstava..., Balkanski đavo Sram, Circus Inferno, Po istinitoj prići, Mousefuckers, Kad bi ovo bio film, Fistik, Voda i Jedan je Muhammed Ali...* Drame su mu nagradjivane na festivalima u Bosni i Hercegovini, izvođene u mnogim zemljama Evrope, te uvrštene u francusku i bosansku antologiju savremene drame. Do sada je objavio dvije knjige drama, knjige kratkih priča *Strana 212* i *Najljepši od svih svjetova*. Niz godina bio je šef Odsjeka za dramaturgiju, a danas je redovni profesor na predmetu Pisanje za teatar.

Đorđe Majstorović, rođen u Tuzli 1986. godine. Veći deo života proveo je u Nišu, gde je diplomirao na Filozofskom fakultetu, na Departmanu za istoriju, nakon čega se seli u Novi Sad.

Rukopis njegovog nultog romana *Zbirka zbrke* ušao je u finale konkursa izdavačke kuće VBZ za najbolji neobjavljeni roman 2011. godine. Nakon toga se posvetio pisanju kratkih priča, od kojih su mnoge objavljene u različitim zbornicima. Rukopis njegove prve zbirke pripovedaka *Ulica izgubljenih reči* pobedio je na konkursu *Golub 2016.* za neobjavljeni rukopis autora mlađih od četrdeset godina koji nisu samostalno objavljivali dela, u izdanju Gradske biblioteke *Karlo Bijelicki* iz Sombora.

Osim što objavljuje, Majstorović je aktivan u književnosti i putem radionica kreativnog pisanja *Pisalište* u okviru Omladinskog centra CK13 u Novom Sadu, gde je radio kao urednik književnog programa.

Njegova kratka priča *Manjak samoglasnika* zastupljena je u prošlogodišnjem zborniku *Trenutak kad je meni počeo rat*.

Boris Mandić, rođen u Zadru 1985. godine. Završio je Fakultet političkih nauka u Beogradu. Objavljivao poeziju i prozu po raznim časopisima. Živi i radi u Beogradu.

Senka Marić, piše poeziju, prozu i esejistiku. Objavila je tri zbirke poezije i romane *Kintsugi tijela* i *Gravitacije*.

Dobitnica je nekoliko književnih nagrada, među kojima su evropska nagrada *Vitez/škinja poezije* 2013, *Zija Dizdarević* 2000, te 2019. godine nagrada *Meša Selimović* za najbolji roman objavljen 2018. na teritoriji Bosne i Hercegovine, Srbije, Hrvatske i Crne Gore za *Kintsugi tijela*. Engleski prijevod romana *Kintsugi tijela* nagrađen je s *English PEN Translates Award*, i u užem je izboru *EBRD Award*. Roman *Gravitacije* nagrađen je *Štefica Cvek* nagradom.

Djela su joj prevedena na engleski, španski, njemački, ruski, mađarski i slovenački jezik.

Urednica je internetskog portala za književnost, kulturu i umjetnost *strane.ba*.

Nikola Madžirov (pesnik, eseista, prevodilac), rođen u Strumici 1973. godine, Severna Makedonija.

Poezija mu je prevedena na četrdesetak jezika i objavljivana u časopisima i antologijama u Severnoj Makedoniji i inostranstvu.

Za knjigu poezije *Premešten kamen* (2007) dobio je evropsku pesničku nagradu *Hubert Burda* i *Braća Miladinov* na Struškim večerima poezije. Za zbirku *Zaključani u gradu* (1999) dobio je nagradu *Studentski zbor* za najbolju debitantsku knjigu, a za knjigu *Negde, nigde* (1999) nagradu *Aco Karamanov*. Među

ostalim nagradama su i: *Xu Zhimo Silver Leaf* nagradu za evropsku poeziju na Kings koledžu u Kembriju i glavna nagrada Međunarodnog festivala poezije *Orfej* u Plovdivu (2019). Preveo je preko dvadeset knjiga na makedonski jezik.

Božidar Milovac, rođen u Banjaluci 2003. godine. Rano detinjstvo proveo u obližnjem naselju Šipovu. Sa porodicom se 2006. seli u Novi Sad gde završava osnovnu školu, a potom i Karlovačku filološku gimnaziju. Nakon završene Gimnazije upisuje žurnalistiku na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu. Objavljuje u lokalnim listovima. Piše književne tekstove, poeziju, prozu i drame ako je baš lep dan, muzičke i filmske recenzije i tekstove u vezi sa ovim temama, te klasične novinarske radove. Predaje engleski. U slobodno vreme radi vrlo malo pametnog.

Miloš Mitrović, rođen u Boru 1978. godine. U beogradskom listu *Danas* radio je kao novinar i urednik od 2003. do 2021. godine, u međuvremenu je diplomirao međunarodne odnose na Fakultetu političkih nauka. Od 2021. radi kao urednik servisa *Germany Today* na srpskom jeziku Nemačke novinske agencije (*dpa*). Pesme, a onda i priče počeo je da piše pre nekoliko godina. Živi u Beogradu.

Andrej Nikolaidis, rođen u Sarajevu 1974. godine. Najvažniji romani su mu *Mimesis*, *Sin*, *Dolazak*, *Mađarska rečenica*, *Odlazak*, *Anomalija*. Za roman *Sin* 2012. dobio je Nagradu Evropske unije za književnost.

Za roman *Odlaganje*. Parezija dobio je crnogorsku državnu nagradu *Miroslavljevo jevanđelje*.

Za roman *Mađarska rečenica* dobio je nagradu *Meša Selimović* koja se dodjeljuje za najbolji roman objavljen u Srbiji, Crnoj Gori, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.

Godine 2022. dobio je najveće crnogorsko državno priznanje – *Trinæstojulsку nagradu*.

Član je DANU, čiji je potpredsjednik, te crnogorskog, hrvatskog i bosanskohercegovačkog PEN-a.

Njegovi romani prevedeni su na šesnaest jezika u tridesetak izdanja.

Živi u Ulcinju, Crna Gora.

Nikola Nikolić, rođen u Podgorici 1989. godine. Završio je Fakultet političkih nauka Univerziteta Crne Gore. Na istom fakultetu odbranio je magistarsku tezu o kvislinškim režimima. Objavio je tri romana: *Čvor* (2011), *Meandar* (2014) i *Sirene za uzbunu* (2019), kao i zbirku priča *Atakama* (2016). Koautor je knjige 2020 (dnevnički zapisi), sa još petoro autora iz ex yu zemalja, koja je objavljena u Zagrebu, Beogradu i Skoplju. Priče objavljuje u crnogorskim i regionalnim časopisima i na portalima za književnost (Art, Ars, Zarez, *Kritična masa*, *Strange*, *Libra libera*, *Prosvjeta*, *Best Book*, *Beogradski književni časopis*, *Čovjek-Časopis*). Autor je više desetina blogova i književnih kritika (*Glif*, *Vijesti*). Dobitnik je nagrade *Bihorska Venera* za kratku priču. Njegova priča *Antifada* uvrštena je u dvadeset pet najboljih na regionalnom konkursu za kratku priču *Biber* 2021. godine. Priče su mu prevođene na albanski, engleski, italijanski, njemački i

makedonski jezik. Zbirka priča *Atakama* prevedena je na italijanski i makedonski jezik. U periodu 2017–2019. Nikolić je bio umjetnički direktor Međunarodnog podgoričkog sajma knjiga i obrazovanja. Osim toga, bio je moderator na više književnih promocija. Na portalu *Kombinat* autor je serijala intervjuva sa autorima i autorkama iz ex yu regiona. Član je Savjeta Crnogorske kinoteke.

Damir Ovčina, rođen 1973. godine. Učitelj dugo. Sad više nije. Sad pisac i skoro ništa više. Vlasnik izdavačke kuće *Impruva* smisljene kao prostor za njegovo vlastito pisanje.

Jelisaveta Perišić, rođena u Kosjeriću 1999. godine. Novinarska i master studentkinja Studija migracija Univerziteta u Beogradu. Završila je Fakultet političkih nauka u Beogradu, smer međunarodna politika. Feministkinja i aktivistkinja u nekoliko nevladinih organizacija koje se bave zaštitom i promocijom ljudskih prava, prava žena i političkim pravima građana. Prvi društveno-angažovani članak *Seksualno nasilje i silovanje u ratu* objavila je 2022. godine na blog stranici Inicijative mladih za ludska prava. Na literarnom konkursu Centra E8 pod nazivom *Devojke mogu sve*, osvojila je specijalnu nagradu za priču bez naslova.

Robert Perišić, rođen u Splitu 1969. godine. Diplomirao je hrvatski jezik i književnost na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Autor je sedam knjiga, prevođen u brojnim evropskim državama i SAD, nagrađivan u Hrvatskoj i inozemstvu. Njegov roman *Naš čovjek na terenu* bio je hit u Hrvatskoj.

Dobitnik nagrada *Jutarnjeg lista* za najbolju prozu i *Literaturpreis der Steiermärkischen Sparkasse* (Graz), ali i književno otkriće za američku publiku i kritičare, te je uvrštavan na liste prijevoda i knjiga godine 2013. u SAD-u. Perišićeva najnovije djelo jest roman *Područje bez signala*. Živi u Zagrebu kao samostalni autor.

Marija Ratković, književnica, teoretičarka i aktivistkinja. Posle doktorskih studija teorije na Univerzitetu umetnosti u Beogradu, bavila se umetničkim i naučnim radom u oblasti kulture sećanja, biopolitike i forenzičke arhitekture. Od 2006. godine radi u oblastima kulture i medija, autorka je više dramatizacija, kratkih drama i scenarija. *Ispod majice* je njen prvi roman. Laureatkinja nagrade Laza K. Lazarević za najbolju savremenu pričevetu 2020. godine. Omladinska radnica i mentorka, dobitnica nekoliko priznanja za aktivizam i zaštitu ljudskih prava.

Arber Seljmani, novinar i pisac sa Kosova. Objavio je četiri knjige i učestvovao na više književnih festivala širom Evrope kao što su prištinski *Polip*, *LITERODROM Slovenia* i *VERSOPOLIS*. Osvojio je prvu nagradu na književnom festivalu *Tirana Gate 2021* i bio je na rezidencijalnom boravku za pisce u Beogradu. Pesme i priče prevedene su mu na italijanski, grčki, slovenački, nemački, srpski, hrvatski, francuski, engleski, i objavljivane u časopisima poput *Songs of Eretz Poetry Review*, *Zoetic Press*, *Ethel Zine*, *FU Berlin Review*, *The Impossible Archetype*, *Rhodora Magazine*, *York Literary Review 2022*, *JAKE Magazine*, *Eremite Poetry*, *Changes Press and Fruit Journal*.

Nataša Skazlić, rođena u Puli. Autorica je zbirke pripovijedaka *Oni, humani bestijarij* (prvo izdanje *Aora*, Zagreb 2008, urednica Nela Milijić; drugo izdanje *BEK – Besplatne elektroničke knjige*, Zagreb 2019) i romana *Bidon (Hena com*, Zagreb 2015, urednik Davor Šišović). Osnivačica je i voditeljica Kreativnog pisanja u sklopu kojega podučava pisanje proznih tekstova. Živi u Zagrebu.

Svetlana Slapšak, rođena u Beogradu 1948. godine. Zaposlena u Institutu za književnost i umetnost u Beogradu 1972–1988. Predsednica Odbora za slobodu izražavanja Udruženja književnika Srbije 1986–1989, sastavila i izdala preko pedeset peticija, među njima i za oslobođanje Adema Demaćija. Članica UJDI-ja od 1989, Transnacionalne radikalne partije (Italija) od 1988, Levice (Slovenija) od 2022. Predložena, u grupi 1000 žena za mir, za Nobelovu nagradu za mir 2005. Predavala na mnogim jugoslovenskim, evropskim i američkim univerzitetima.

Novije knjige: *Antička miturgija: žene, XX vek*, Beograd, 2013; *Leteći pilav: antropološki eseji o hrani, XX vek*, Beograd, 2014; *Ravnoteža*, roman, *Laguna*, 2016; *Škola za delikatne ljubavnike*, roman, *Laguna*, Beograd, 2018; *Moj mačkoljubivi život*, *Štrik*, Beograd, 2021; *Osvetnice*, roman, *Laguna*, Beograd, 2021.

Nagrade: Miloš Crnjanski za knjigu eseja *Hronospore*, 1990; *American PEN Freedom of Expression Award*, 1993; *Helsinki Watch Award*, 2000; *Helen Award*, Montreal, 2001; pohvalna povelja EC za razvoj studija roda, 2010; Mirko Kovač za knjigu eseja *Leteći pilav*, 2015; *Zlatni suncokret* za roman *Ravnoteža*, 2016; nagrada ženske sekcije slovenačkog PEN-a MIRA, 2017.

Aida Šećić Nezirević, rođena u Zenici 1978. godine. Piše poeziju i prozu, bajke i drame. Dobitnica je nekoliko regionalnih i bosanskohercegovačkih književnih nagrada (*Bugojanska vaza*, *Skribonauti*, *Dr. Eso Sadiković*, *Queer Montenegro*, *Marija Jurić Zagorka*, *Inboxova nagrada za najbolju monodramu*); objavila dvije knjige.

Roman *Vraćanja* nagrađen je na konkursu Fondacije za izdavaštvo 2020. godine, a knjiga poezije *Lutke* na konkursu Zaklade *Fra Grgo Martić* u 2011. godini.

Učestvovala je na književnim radionicama u Barceloni, Marseju i Sofiji, te na književnom festivalu *Na pola puta* u Užicu. Priče su joj objavljene u književnim časopisima i uvrštene u regionalne zbornike *Lapis Histriæ* 2019. i *Biber* 03 i 05.

Članica je PEN-a Bosne i Hercegovine.

Tea Tulić, rođena u Rijeci 1978. godine. Prozu je objavljivala u raznim domaćim i inozemnim književnim časopisima. Osvojila je nagradu *Prozak* 2011. za najbolji rukopis autora do trideset pet godina – proznu knjigu *Kosa posvuda* koju je Ministarstvo kulture RH nagrađilo kao jednu od najboljih romaneských ostvarenja u 2011. Ova knjiga je također objavljena u Srbiji, Italiji, Severnoj Makedoniji i Velikoj Britaniji. Engleski prijevod te knjige našao se u polufinalima za *European Bank for Reconstruction and Development literature prize* 2018. i *Warwick prize for woman in translation* 2018. Prozni tekstovi su joj prevođeni i objavljivani na francuskom, rumunjskom i njemačkom jeziku. Članica je žirija međunarodnog književnog natječaja *Lapis Histriæ* te neformalne riječke književne skupine *RiLit*. U suradnji s Enverom Kriv-

cem i glazbenim kolektivom *Japanski Premijeri*, objavila je *spoken word* album *Albumče* 2014. Godine 2017. objavila je knjigu poetske proze *Maksimum jata* koja se našla u širem izboru za nagradu tportala 2018. Jedna je od predavačica u Centru za kreativno pisanje.

Goran Vojnović, pisac je i filmski redatelj. Dosad je napisao četiri romana, dvije zbirke eseja i više dramskih tekstova. Autor je četiri cjebovečernja i više kratkih filmova. Kolumnist je časopisa *Dnevnik*, a novinske tekstove objavljuje i u brojnim drugim medijima u Sloveniji i u regionu. Njegovi su romani prevedeni na više od dvadeset jezika, a za roman *Jugoslavija, moja dežela*, 2020. godine dobio je prestižnu poljsku nagradu *Angelus*. Živi i radi u Ljubljani.

Miloš Živanović, rođen 1976. godine. Objavio knjige pesama *Ignore The Nightmare In The Bathroom* (Matica srpska, Novi Sad, 2006), *Lirika pasa* (Algoritam, Zagreb, 2009), *Na raskršću tužnog đavola* (KPZ Beton, Beograd, 2017); zbirku proznih tekstova *Kubernetes – Priče o pilotu* (Plima, Ulcinj, 2008); romane *Razbijanje* (Algoritam, Zagreb/Beograd, 2011) i *Duhovi novembra* (Orfelin izdavaštvo, Novi Sad, 2020). Urednik *Kulturno propagandnog kompleta Beton* 2006–2019. Živi u Beogradu.

TRENUTAK KAD JE MENI POČEO MIR
Antologija

Izdavač:
Forum Zivilerfriedensdienst (forumZFD)

Za izdavača:
Nataša Govedarica

Priredili:
Vladimir Arsenić i Ana Pejović

Lektura i korektura:
Biljana Tasković

Dizajn i prelom:
Olivera Batajić Sretenović

Tipografsko pismo:
Plusquam Sans LCG, Olivera Stojadinović

Prevodioci:
Merima Krijezi, Dalibor Plečić

Štampa:
Grafostil, Kragujevac

Tiraž:
500

ISBN 978-86-82680-00-0

**www.forumzfd.de
dwp-balkan.org**

Ova knjiga podržana je sredstvima nemačkog Saveznog ministarstva za ekonomsku saradnju i razvoj (BMZ).

Projekat se realizuje u partnerstvu s Udrženjem Krokodil.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд
821.163.3/.6-32(082.2)
821(497)-32(082.2)

TRENUTAK kad je meni počeo mir : [антологија] / привредили Vladimir Arsenić и Ana Pejović ; [преводиoci Merima Krijezi, Dalibor Plečić]. – Beograd : Forum Ziviler Friedensdienst, Committed to peace, 2023 (Kragujevac : Grafostil). – 217 str. ; 16 cm, Tiraž 500. – Str. 7–9: Uvod / Ana Pejović i Vladimir Arsenić. – Biografije autora: str. 207–217.

ISBN 978-86-82680-00-0

1. Арсенић, Владимир, 1972- [приређивач, сакупљач] [автор додатног текста] 2. Пејовић, Ана, 1980- [приређивач, сакупљач] [автор додатног текста]

COBISS.SR-ID 116659977